

Diplomová práce

2011

Lucie Pflegerová

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Představitelé venkovských elit na jihu

Čech v 18. a 19. století.

Společenská role křestních kmotrů a svědků

svatebních obřadů.

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Josef Grulich, Ph. D.**

Autor práce: **Lucie Pfliegerová**
Studijní obor: **Kulturní historie**

2011

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátu.

České Budějovice, 27. 4. 2011

Lucie Pfliegerová

Ráda bych tímto poděkovala všem, kteří mi při vzniku diplomové práce byli nápomocni, především doc. PhDr. Josefu Grulichovi, Ph.D. za řadu cenných rad a připomínek. Za vstřícný přístup děkuji pracovníkům Státního oblastního archivu v Třeboni, včetně jeho pobočky v Českém Krumlově, a Státního okresního archivu v Českém Krumlově.

ANOTACE

Představitelé venkovských elit na jihu Čech v 18. a 19. století. **Společenská role křestních kmotrů a svědků svatebních obřadů.**

Cílem předkládané práce je přiblížit nejen konkrétní průběh svatebních a křestních obřadů ve venkovském prostředí, má také ukázat, jakou roli při těchto obřadech hráli jejich přímí účastníci, tedy kmotři a svatební svědci. Základní charakteristika celého vzorku zaznamenaných jedinců by pak měla umožnit zodpovězení otázky, zda v rámci malého vesnického společenství existovala její elitní vrstva, která měla zásadní podíl na jejím fungování.

Nejdůležitějším pramenem pro zkoumání této tematiky se staly církevní matriky, které pro každou jednotlivou událost jmenovitě zaznamenávaly účast svědka křtu či svatby, jeho socio-profesní stav a geografický původ. Důležitou roli pak hrál fakt, jaké konkrétní nároky kladla tehdejší společnost na osoby účastníci se takto výjimečných událostí. Byla též zkoumána možnost, do jaké míry lze skrze kmotry a svatební svědky nahlédnout do smýšlení a fungování tehdejšího venkovského společenství. Charakteristikou socio-profesního zařazení a místa původu těchto osob vyplynulo, že výběr svědka křtu i svatby nebyl náhodný a podléhal mnoha zavedeným zvykům a pravidlům. Zvláště při volbě kmotra dítěte pak bylo více než zřejmé, že důležitým faktorem byly rodinné a přátelské vazby v rámci nejbližšího okolí jedince. Pro osoby svědčící právě uzavíranému sňatku bylo příznačné jejich dobré majetkové i sociální zázemí, při výběru svatebního svědka tedy hrála rozhodující roli možnost reprezentace novomanželů a jejich rodin v očích ostatních sousedů.

Přiblížením konkrétních osob, které v rolích svědků nebo kmotrů vystupovaly nejčastěji, se potvrdilo, že i ve venkovském prostředí existoval malý okruh jedinců, které je možné charakterizovat jako místní elity. Zasazením těchto špiček společnosti do celkového kontextu mělo být prokázáno, zda a do jaké míry se tato velmi úzká skupina obyvatel vesnice vymezovala oproti ostatním. V rámci tohoto výzkumu se však spíše potvrdilo, že venkovský člověk byl limitován více geografickým než sociálním prostorem, a na příkladu osob účastnících se křtů a svateb je možné usuzovat, že jednotlivé vrstvy společnosti byly propojeny řadou skrytých rodinných a přátelských vazeb, které byly nezbytné pro její fungování.

ANNOTATION

Representatives of rural elites in South Bohemia in 18. and 19. century.

Social role of godparents and witnesses of wedding ceremonies.

Purpose of the following work is to put near not only concrete course of wedding and baptismal ceremonies in provincial environment, it has also show of what role at these ceremonies played their immediate participants – godfathers and wedding witnesses. Basic characteristic of all the sample recorded persons would be enable to answer questions if within small rural sociality existed its elite part which had fundamental share on its behaviour.

The most important origin for research of this theme were church registers which for any single event namely recorded participation of the witness of baptism or marriage, his socio-profession position and geographical origin. Important role then played fact what particular requirements lay then society on men participating thus especial events. It was also explored question to what degree is possible thru godparents and wedding witnesses to peep into mentality and behaviour then rural sociality. Rating socio-vocational submission and place of origin of these persons emerged that the choice of witness of baptism or marriage wasn't casual and underlay to many established habits and rules. Especially at choice of godparents was more than evident that the important factor were to be familiar and well-disposed relationships within closest surroundings of every person. To men witnessing by weddings was distinctive their good property and social background, decisive role at selection of wedding witness also played possibility of representation newly married couple and their families in the eyes of others neighbours.

By approach particular persons which postured in roles of witnesses or godparents most frequently was confirmed that also in rural environment subsisted small range of individuals which is possible to characterize as a local top of society. By setting this top of society into the total context allowed to achieve if and to what degree this very narrow group of inhabitants was segregate from the others. In terms of this research was more likely confirmed that the rural man was limited more by geographical than social territory. On the basis of informations about persons participating on baptisms or weddings is possible to assume that the individual parts of society were interconnected through a number of hidden familiar and friendly structures which were fundamental to its behaviour.

OBSAH

I. Úvod	7
I.1. Vymezení tématu, metodika výzkumu	7
I.2. Kritika literatury a pramenné základny	11
I.2.1. Kritický přehled dostupné literatury k tématu	11
I.2.2. Pramenná základna práce	13
I.3. Historicko-geografické prostředí a vývoj obcí Besednice, Ločenice a Kamenný Újezd	19
II. Historicko-demografická situace a vývoj ve zkoumaných lokalitách	26
II.1. Vývoj porodnosti v letech 1790-1815	26
II.2. Vývoj sňatečnosti v letech 1790-1815	33
III. Slavnostní události v životě vesnické společnosti	37
II.1. Podoba křestních obřadů a společenská role kmotrů	37
III.2. Svatební obřady a úloha svatebních svědků	40
IV. Osoby kmotrů a svědků v Besednici, Ločenicích a Kamenném Újezdě ve světle matriční evidence	46
IV.1. Přímí účastníci křestních obřadů – kmotrové a kmotry	46
IV.2. „Vážení hosté“ svatebních obřadů – svatební svědci	61
V. Osoby kmotrů a svatebních svědků jakožto představitelé venkovských elit?	71
VI. Závěr	85
VII. Přílohy	88
VII. 1. Tabulky a grafy	88
VII. 2. Mapové přílohy	95
VII. 3. Obrazové přílohy	97
VIII. Seznam pramenů a literatury	99
IX. Seznam tabulek a grafů	110
IX.1. Seznam tabulek	110
IX.2. Seznam grafů	112
X. Seznam zkratk	113

I. ÚVOD

I.1. Vymezení tématu, metodika výzkumu

Koloběh lidského života. Nevyhnutelný proces, do kterého během historického vývoje lidského rodu přibyly nezbytné slavnosti a rituály, jenž doprovázející ty nejdůležitější události v životě člověka. Každá společnost v různých epochách své historie měla a má své vlastní specifické rituály, obřady a slavnosti, v základech se však povětšinou shodují. Křesťanská církev, jako významný hybatel dění napříč evropskou, respektive i světovou historií, ustanovila sedm základních svátostí – křest, svátost smíření, přijímání, biřmování, svátost manželství, svátost kněžství a konečně pomazání nemocných.¹ Z těchto svátostí patří křest, svatba a poslední rozloučení mezi ty nejdůležitější, jsou nevyhnutelnými okamžiky v životě každého křesťana a chtít nechtít tvoří jeho samozřejmou součást. Sňatek v tomto výčtu hraje svou specifickou roli, jelikož není povinností každého jej uzavřít, je spíše volbou. Na druhé straně i osoby, které do manželství nikdy nevstoupily, ať kvůli celibátu nebo jiným osobním důvodům, se povětšinou obřadů a slavností se svatbou spojených také účastnily. Není tedy divu, že tyto mezníky lidských životů vždy fascinovaly a dodnes přitahují zájem jak laické veřejnosti, tak i odborníků z nejrůznějších oborů. V moderní historické vědě se toto téma stalo vyhledávaným cílem badatelů a to jak pro prostředí šlechtické, městské i venkovské.² Velké uplatnění v této tématice našla historická demografie, která na základě různých kritérií přibližuje problematiku porodů, sňatků a úmrtí z hlediska kvantitativních metod, čímž umožňuje postihnout celkový charakter a vývoj zkoumaného období a společnosti.³ Další úhel pohledu nabízí mikrohistorický přístup,⁴

¹ *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří 2002, s. 294, paragraf 1113.

² Základní monografii pro studium rituálů s jejich popisem a utříděním předkládá Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997; autor vykládá rituály jako sociální události v životě lidské společnosti.

³ Blíže k vývoji historické demografie jakožto vědní disciplíny Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008, s. 10-24; základní informace, možnosti uplatnění a prameny, které jsou metodologií historické demografie dostupné, shrnuje Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1978; k metodice konkrétně Pavla HORSKÁ, *Metody současné historické demografie pro analýzu archivních pramenů*, AČ 26, 1976, s. 140-148.

⁴ Základní metodologické přístupy a možnosti mikrohistorických výzkumů shrnuje J. GRULICH, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, 2001, s. 519-547; možnostmi mikrohistorického bádání se dále zabývá Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?*, DaS 16, 1994, č. 1, s. 2-5.

který se snaží zkoumat tuto problematiku z opačné perspektivy. Mikrohistorickou analýzou zkoumaného problému, důkladnou znalostí vybrané lokality⁵ a detailním rozborem všech dostupných pramenů je možné odhalit konkrétní osoby, kterých se důležité rituály každodenního života týkaly, a postihnout tak celou síť společenských i rodinných vazeb. Z pohledu historické antropologie a dějin mentalit⁶ je tedy možné křty, svatby a pohřby zkoumat ze dvou úhlů. Lze je brát jako akt ryze individuální, bez nutné přítomnosti dalších osob. V tomto případě je nejdůležitější osobou samotný aktér obřadu, jeho úloha a možnost ovlivnění průběhu celé slavnosti. Při zasazení jednotlivých slavností do života společnosti však vyvstane skutečnost, že na pozadí takto významných událostí probíhal a dodnes probíhá nespočet další nejrůznějších rituálů měnících se v čase i prostoru, které však nelze provést bez nutné účasti dalších osob. Je proto možné se na narození, sňatek i úmrtí podívat z poněkud jiného světla, z pozice tiše postávajících svědků, kteří se významnou měrou podíleli na průběhu již zmiňovaných rituálů. Jedná se o osoby, které jsou ochotny účastí na daném obřadu propojit své osudy s druhými a doprovázet je tak na dlouhé cestě životem. Takto formulovaný vztah se sice může zdát příliš nadnesený a je pravdou, že ne vždy bylo možné, aby svatební svědek či kmostr natrvalo vstoupil do života svého chráněnce. Toto platilo zvláště v případech, kdy se jednalo o jedince pocházející z míst velmi vzdálených bydlišti snoubenců nebo křtěnce. Také v případech, kdy byl jedinec požádán o dosvědčení legitimacy obřadu pouze z důvodu jeho prestižního postavení, se dá uvažovat, že jeho účast byla spíše pouhou formalitou. Na druhé straně však zůstává fakt, že pro celou šlechtickou, měšťanskou i venkovskou společnost představoval sňatek či křtiny vždy velmi významnou událost a byl tedy všemi pečlivě pozorován. Z toho důvodu bývaly o účast na křtu či svatbě většinou žádány osoby přímo z místa⁷, tedy jedinci, kteří byli většinou zúčastněných i přihlížejících známé.

⁵ Srov. J. GRULICH, *Zkoumání*, s. 531-535; blíže též Josef PETRÁŇ, *Mikrohistorie aneb o nedějinách*, in: Jan Klápště – Eva Plešáková – Josef Žemlička (edd.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003, s. 201-208.

⁶ Blíže Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, Problémy, úkoly*, Praha 2005; Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

⁷ Tématu geografické mobility prostého člověka související se sňatkem či křtem věnuje současná historická demografie poměrně velkou pozornost, ze studií např.: J. GRULICH, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*, HD 30 – Supplement, s. 19-72; Alice VELKOVÁ, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750-1850*, TAMTÉŽ, s. 73-98; Miroslava MELKESOVÁ, *Geografický horizont křtu v polovině 17. století na Chýnovsku*, TAMTÉŽ, s. 205-242; Michaela HOLUBOVÁ, *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobruška od konce 18. století do poloviny 19. století*, HD 28, 2004, s. 111-155.

Lze tak předpokládat, že se aktéři těchto obřadů i do budoucna nadále potkávali a udržovali alespoň občasný kontakt.

Z výše uvedených řádků je více než zřejmé, že důležité rituály všedního života probíhaly za nutné přítomnosti svědků, kteří mohli dosvědčit legitimitu probíhajícího obřadu a také měli možnost je do jisté míry formovat. Vyvstává však otázka, kdo byly právě tyto osoby, které se ujímaly rolí svědků svatebních a křestních obřadů. Jaké motivy vedly rodiče novorozence či nastávající novomanžele k oslovení konkrétních osob? Je možné na základě vymezení vzorku svědků obřadů vysledovat určitý trend v systému fungování společnosti? Byl výběr kmotrů a svatebních svědků nahodilý nebo podléhal zavedeným pravidlům? Jakou roli zde hrála spleť sítí rodinných, přátelských a sousedských vazeb? Dá se na základě přiblížení konkrétních osob účastnících se křtů a svateb charakterizovat složení a také sociální rozdělení venkovské nebo měšťanské společnosti? Je možné o těchto osobách uvažovat jako o čelních představitelích místní elity obyvatel? Cílem předkládané práce je zodpovězení předchozích otázek. Hlavním tématem jsou tedy konkrétní jedinci, kteří měli možnost prezentovat sebe a svou rodinu v rámci venkovského společenství prostřednictvím instituce kmotrovství nebo role svatebního svědka. Z důvodu získání dostatečného vzorku osob byly vybrány tři jihočeské lokality – konkrétně vesnice Besednice, Ločenice a Kamenný Újezd, kde bylo metodou sondy zkoumáno časové období let 1790-1815. Tři různá sídla byla vybrána záměrně, z důvodů možné komparace získaných dat. Základním pramenem celé práce byla matriční evidence vybraných vesnic, která je pro zvolené období kompletně dochována.⁸ Excerpcí všech uvedených dat a užitím statistických metod historické demografie pak bylo možné přiblížit stav a vývoj populace v daných lokalitách. Tento přístup však nevypovídal nic o celospolečenském kontextu a ani necharakterizoval konkrétní jedince. Pro získání dalších informací bylo proto použito pozemkových knih všech tří vesnic a také zvoleno metodiky historické antropologie,⁹ což umožnilo poodhalit „skutečné“ osoby, jejich rodinné i hmotné zázemí a určit jejich pozici ve vesnické struktuře. Z důvodu nedostatků ego pramenů, které jsou ve venkovském prostředí dostupné jen v ojedinělých případech, nebylo možné poznat sebereflexi tehdejšího prostého člověka,

⁸ Podrobněji o pramenné základně v kapitole I. 2.2.

⁹ Blíže R van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 37-46.

ovšem kombinací různých typů pramenné základny¹⁰ lze alespoň objektivně zaznamenat jeho všední i sváteční život.¹¹

Ohledně formálního rozvržení celé práce. Úvodní kapitola práce přibližuje literaturu dostupnou ke zvolenému tématu a také kriticky hodnotí a rozebírá pramennou základnu. Dále následuje uvedení do geografického prostředí vybraných oblastí, jejich hospodářské zázemí a populační vývoj. Další kapitola nastiňuje demografickou situaci zkoumaných vesnic, s vyčíslením a analýzou zaznamenaných křtů a sňatků. Následuje podrobnější pojednání o problematice křtů a sňatků z pohledu jejich dobového vnímání. Pojetí a průběh těchto obřadů je rekonstruováno nejen na základě církevních nařízení a předpisů, ale též dochovaných lidových popisů a líčení slavnostních událostí. Největší pozornost je pak věnována charakteristice vzorku osob, které jsou ve zkoumaném období v matriční evidenci uvedeni v rolích kmotrů či svědků svateb. Důraz byl kladen na jejich geografický původ, socio-profesní zařazení v rámci vesnice. U osob, které v záznamech figurovaly nejčastěji, pak byla zkoumána možnost určit je jako elitní vrstvu v rámci malého venkovského kolektivu. V případě těchto jedinců byla snaha podrobněji rekonstruovat jejich životní osudy, rodinné a společenské zázemí se širším zasazením do celospolečenského kontextu. Získaná data a informace by měly vést k zodpovězení otázky, zda společenské postavení jedince bylo výhradně podmíněno jeho hmotným zázemím nebo zda hrály větší roli společenské a přátelské vazby,¹² které mohly výraznou měrou formovat a upevňovat pozice jednotlivců i jejich rodin ve vesnické hierarchii.

¹⁰ Blíže o možnostech výzkumu venkovské společnosti, dostupných pramenech a metodice bádání při použití mikrohistorického přístupu G. G. IGGERS, *Dějepisectví*, s. 95-110.

¹¹ V tomto směru je stěžejní práce Alana Corbina, který použitím mikrohistorických a historicko-antropologických metod dokázal věrně rekonstruovat běžný život i nejbližší okolí obyčejného, de facto neznámého, francouzského venkovana – Srov. Alain CORBIN, *Na stopě neznámému. Znovunalezený svět Louise-Françoise Pinagota. 1798-1876*, Praha 2006.

¹² Pro výzkum sítě vztahů je z metodologického hlediska pro tuto problematiku velmi důležitou a podnětnou studie: Václav BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *ČČH 100*, 2002, s. 229-264.

I.2. Kritika literatury a pramenné základny

I.2.1. Kritický přehled dostupné literatury k tématu

Pro studium událostí spojených s každodenním během života je dostupný poměrně velký počet zachovaných pramenů, čemuž odpovídá i množství publikovaných prací. Problematika křtů, sňatků a pohřbů je však velmi široká, směry bádání jednotlivých historiků se tedy velmi různí. Na přelomu 19. a 20. století se touto tematikou zabývali například František Bartoš, Zikmund Winter či Čeněk Zíbrt,¹³ jednalo se však o studie spíše popisného charakteru, kulturněhistoricky zaměřené. V posledních letech lze nalézt i práce, které se snaží v dané tematice uplatnit historicko-antropologické přístupy a oprostít se tak od pouhého popisu zkoumaného problému. Stále však chybí rozsáhlejší monografie, která by se hlouběji zabývala rolí a charakteristikou přímých účastníků svátečních obřadů – kmotrů a svatebních svědků. Výjimku zde tvoří pouze práce Miroslavy Melkesové, která na příkladu jihočeské farnosti Chýnov zkoumala konkrétní osoby kmotrů při jejich zasazení do sítě rodinných a příbuzenských vazeb.¹⁴ Příčinou této absence jistě nebude nezáměr badatelů, ale spíše fakt, že prameny zachycují tyto osoby nepřímě. K získání bližší výpovědní hodnoty je nutné rozšířit pramennou základnu na více zdrojů informací, aby bylo možné dané osoby zasadit do života a fungování soudobé společnosti.

V případě pohřbu a následných událostech s ním spojených je složité pojmout osoby, které se na obřadech podílejí, jelikož své životy s danou osobou nespojují, spíše naopak, se zesnulým se loučí. Ačkoliv se tedy s nebožtíkem chodívá rozloučit velké množství lidí, většinou nejsou v pramenech registrováni, tudíž není možné je konkrétně přiblížit a ani popsat, jakou roli při smutečním obřadu hráli. Výjimku zde tvoří pouze šlechtické prostředí, kdy na základě písemných i hmotných pramenů lze poznat průběh samotného pohřbu, ale též události, které jej předcházely a následně zakončovaly.

¹³ Např. František BARTOŠ, *Smrt a pohřeb. Dle zvykův a pověr lidu moravského*, ČMM 16, 1891, s. 281-287; TÝŽ, *Moravská svatba*, Praha 1892; Zikmund WINTER, *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. století*, Praha 1912; Čeněk ZÍBRT, *Staročeská svatba. Národopisná scéna*, Praha 1929.

¹⁴ M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě chýnovské farnosti*, HD 27, 2003, s. 63-120; TÁŽ, *Geografický horizont křtu*, s. 205-242; TÁŽ, *IN DEI FILIOS ADOPTAMUR. Křestní obřad a úloha kmotra ve venkovském prostředí raného novověku*, České Budějovice 2003 (rigorózní práce HÚ JU); TÁŽ, *Křestní obřad a úloha kmotra v polovině 17. století*, České Budějovice 2002 (diplomová práce HÚ JU); TÁŽ, *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor 14, 2003, s. 262-276.

Nejedno vyobrazení zachycuje těžce nemocného při zpovědi na smrtelném loži a vedle faráře právě udělujícího poslední pomazání. V církevních kancionálech lze najít mnoho motliteb za zemřelé, které byly pronášeny nejen při smutečním obřadu v kostele, ale též nad nebožtíkem bezprostředně po jeho skonání, nechybí popisy smutečních průvodů, které doprovázely zemřelého na jeho poslední cestě do kostela a na hřbitov. Dále jsou dostupné i prameny osobní povah, které popisují konkrétní průběh pohřbu a následné smuteční slavnosti. Díky těmto dochovaným zdrojům je možné postihnout i účast jednotlivých osob a jejich roli při jednotlivých obřadech a rituálech. Pro městské a hlavně venkovské prostředí je použitelných pramenů o poznání méně, je tudíž velmi těžké dané rituály a osoby se jich účastníci postihnout, chybí i odpovídající literatura.¹⁵

Daleko příznivější je situace při zkoumání událostí spojených s narozením a sňatkem. Pro tuto problematiku se dochovalo množství dostupných pramenů a díky narůstajícímu zájmu badatelů o toto téma není problém detailně poznat průběh obřadů a slavností jak pro šlechtické¹⁶, tak i venkovské¹⁷ prostředí. Jedinečnost pramenů

¹⁵ Základní monografii k tématu smrti z pohledu dějin mentalit představuje Phillipe ARIÉS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000; v domácím prostředí využil stejných metod a pramenů Nobert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2000. Zásadní pro šlechtické prostředí je monografie Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004; mnoho pozornosti věnovali badatelé výzkumu testamentů a to pro všechny vrstvy společnosti, k nejdůležitějším patří P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 – 1650*, České Budějovice 2002; TÝŽ, *Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století*, in: Československá historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 157-167; Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamenty (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-125; V. BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65-80; J. STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74-80; Jaroslav KUBÁK, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století*, JSH 24, 1965, s. 96-103; Petra HOFFMANOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentu královského města Louny*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech*, s. 107-122; pro venkovské prostředí jsou dostupné dílčí studie s kulturněhistorickým zaměřením, nejplodnějším autorem byl Zikmund Winter – Z. WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně – historický obraz z XV. a XVI. století I-II*, Praha 1895-1896, TÝŽ, *Jak drahá byla smrt?*, in: Týž, *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. století*, Praha 1912, s. 323-346; dále pak Miroslava LUDVÍKOVÁ, *Pověry o narození a smrti na Brněnsku*, Věstník národopisné společnosti československé č. 2, s 31-38; Václav HAVEL, *Pověry o hřbitovu, pohřbu*, ČL 22, 1913, s. 56-57.

¹⁶ Pro období raného novověku se tématem narození dítěte, křtů a svateb zabývají hlavně autoři monografie: V. BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – P. KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002; Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové – velmoži české renesance*, Praha 1989; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997; P. KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (=OH), s. 439-456; mladší období zkoumá Martin Holý – Martin HOLÝ, *Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku*, HD 28, 2004, s. 15-33.

¹⁷ Výzkumem křtů, svateb a úkonů s nimi spojených se pro venkovské prostředí zabývá např. J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století)*, HD 24, 2000, s. 49-82; TÝŽ, *Populační vývoj*; ze základních monografií o všedním i svátečním životě venkovského lidu je třeba připomenout dílo Richarda Van Dülmena – R. van

podtrhuje také fakt, že lze konkrétně přesně určit, které osoby významnou měrou formovaly podobu, průběh, a také budoucí osud novorozence či novomanžela. Jednalo se o kmotry a svědky svateb.¹⁸ Tito lidé, ač na první pohled možná jedinci, kteří hráli jen formální roli při obřadu, se často stávali těmi nejdůležitějšími aktéry celého rituálu. Pomáhali s organizováním a přípravami, byli oporou a spojencem celé rodiny, ale hlavně novorozence či čerstvě oddaných snoubencům. Je logické, že role a důležitost kmotrů a svatebních svědků se měnila s vývojem samotných obřadů, nemalou roli zde hrály i místní zvyky¹⁹, přesto se právě oni stali neoddelitelnou součástí těchto významných církevních a následně i lidových slavností.

I.2.2. Pramenná základna práce

Pro výzkumu porodnosti a sňatečnosti, ale také úmrtnosti, jsou nepostradatelné církevní matriky. Tyto knihy tvoří podstatnou součást rozsáhlé písemné agendy farních úřadů a podle zájmu badatele z nich lze vyčíst nespočet informací, které mohou podhalit zajímavá fakta ze života tehdejší společnosti, hlavně měšťanské a venkovské.²⁰ Při zkoumání církevních matrik záleží především na metodách a cílech, jaké si historik zvolí.²¹ Pro období, které bylo předmětem výzkumu této práce, tedy pro přelom 18. a 19. století, jsou matriky římskokatolické církve cenným a také relativně spolehlivým zdrojem informací, jelikož jako nástroj církevní evidence mají dlouhou historii a jejich vedení bylo v této době do značné míry ustáleno.

První matriky se objevují převážně v románských zemích už ve 14. a 15. století, nejsou však stanovena žádná pravidla pro jejich vedení, není ani určena forma zápisu. Církev si ale velmi dobře uvědomuje potřebu evidence věřících, a proto je církevním

DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. -18. století). Dům a jeho lidé*, Praha 1999; pro ryze domácí prostředí je pak důležitá práce J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II (1)*, Praha 1995; z kulturněhistorického hlediska je významné dílo Z. WINTER, *Z rodiny*, zde s. 61-238.

¹⁸ Z českých badatelů se problematice kmotrovství nekomplexněji věnují již zmiňované práce Miroslavy Melkesové; samostatná studie o osobách svatebních svědků doposud chybí, literatura podává spíše sekundární informace v rámci jiného tématu.

¹⁹ Srov. Jean-Caude BOLOGNE, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997, autor sleduje hlavní mezníky ve vývoji svatebních obřadů, všimá si místních odlišností se zaměřením hlavně na francouzské prostředí.

²⁰ Další možné prameny z oblasti církevní provenience uvádí a rozděluje do hlavních skupin Marie VOJTIŠKOVÁ, *Farní archivy a historické demografické bádání*, HD 4, 1970, s. 33-49.

²¹ Přehled dostupné literatury zabývající se problematikou matrik a jejich výzkumu v českém prostředí podává M. MELKESOVÁ, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, HD 32, 2008, s. 5-56.

koncilem z roku 1563 zavedena povinnost farářů vést knihy pokřtěných a oddaných. Nebylo však úplně jednoduché celoplošně a jednotně zavést evidenci věřících, v jednotlivých evropských zemích se vedení matrik ustálilo v různou dobu, byla rozličná forma zápisu, ale také účast státu při takovéto evidenci obyvatel.²² Pro zavedení matrik v českých zemích byly nejdůležitější dvě synody – olomoucká roku 1592 a pražská roku 1605, jimiž byla všeobecně nařízena povinnost duchovních vést matriky. Z hlediska formálního bylo důležité vydání římského rituálu roku 1614, který mimo jiné upravoval a předepisoval podobu církevních obřadů, jako jsou křest či sňatek. Rituálem bylo také nařízeno, aby kromě evidence křtů a sňatků, byla do matrik zapisována i úmrtí.²³

Nejstarší matriky v Čechách a na Moravě jsou z poloviny 16. století a pocházely hlavně z prostředí protestantského, o něco později se již objevily matriky katolické, a to v Praze, Brně a Olomouci. Hlavně zásluhou pražského arcibiskupa Vojtěcha Harracha²⁴, který roku 1631 nařídil reformu církevní správy, byly již v polovině 17. století matriky vedeny ve většině českých farností. Až do poloviny 18. století však nebyla forma matriční evidence sjednocena, údaje byly většinou formou větného zápisu, jen málokdy byly rozděleny do rubrik, jazyk byl též nejednotný. Objevovaly se záznamy v češtině, němčině i latině. Další problémem pak bylo, že v rámci jednoho farního obvodu se údaje o obyvatelstvu z jednotlivých obcí zapisovaly dohromady, což značně snižuje přehlednost údajů zaznamenaných v matrikách. Teprve ke konci 18. století bylo vedení matrik jednotně upraveno a to zásahem světské moci. Především za vlády Marie Terezie a Josefa II. byla vydána řada nařízení a předpisů týkajících se matrik. 6. října 1770 byl vyhlášen Dvorský dekret, který zavedl jednotnou matriční formuli se zápisem do rubrik v latinském jazyce. Dále bylo nařízeno, aby v rámci jednoho farního obvodu byla evidence obyvatel vedena pro každou obec v samostatném oddíle. Velice důležitým se pak stal císařský patent Josefa II. z února roku 1784, který zavedl úplně nový, důkladnější formulář, který se užíval až do roku 1949, kdy vedení

²² Více k zavádění matrik a vývoji matričního formuláře E. MAUR, *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*, HD 3, 1969, s. 4-19; TÝŽ, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním přihlédnutím k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425-457; TÝŽ, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, HD 6, 1972, s. 40-58; TÝŽ, *Základy*, s. 52-57.

²³ *Státní archiv v Třeboni, Průvodce po archivních fondech*, Praha 1957, s. 157.

²⁴ Hrabě Arnošt Vojtěch kardinál z Harrachu (1598-1667), biskup tridentský (1665-1667), třináctý arcibiskup pražský a 28. velmistr Křížovníků s červenou hvězdou (obojí 1623-1667), po porážce českého stavovského povstání vedl rekatolizaci v Čechách.

matrik přešlo do kompetence státu.²⁵ Podle výše uvedeného je zřejmé, že již od počátků vedení matrik byla snaha zápisy určitým způsobem sjednotit, ovšem jak již bývá téměř pravidlem, praxe se poněkud lišila od teorie. Matriky z let 1790-1815 jsou již sice vedeny v rubrikách a informace v nich lze považovat za důvěryhodné, ovšem i zde je nutná, či přímo nezbytná, kritika daného pramene.

Matriky narozených, respektive pokřtěných, a matriky oddaných z let 1790-1815, které byly při výzkumu využity k získání potřebných informací, jsou uloženy v SOA Třeboň a tvoří součást sbírky matrik římskokatolické církve.²⁶ Kromě jiného se zde také nacházejí matriky církve evangelické, československé, pravoslavné a matriky civilní. Vesnice, jejichž matriky byly předmětem bádání, spadají do různých matričních obvodů. Kamenný Újezd je samostatným farním obvodem, stejně tak ves Besednice, která získala tento status až roku 1786. Obec Ločenice spadá pod farní úřad Svatý Jan nad Malší. Tohoto stavu bylo vybráno záměrně, z důvodu postihnutí drobných teritoriálních rozdílů i na regionální úrovni. Všechny tři vesnice mají pro zkoumané období kompletně dochovanou matriční evidenci, což zabraňuje zkreslení výsledků výzkumu právě z důvodu absence nebo nedostupnosti některé části pramenů. Během vytyčeného časového horizontu, tedy mezi léty 1790-1815, bylo ve všech třech obcích celkem pokřtěno 1657 dětí, svateb proběhlo 302. Počty křtů a svateb v jednotlivých vesnicích jsou pak úměrné jejich velikosti a také počtu obyvatel.²⁷

Pro matriky narozených jsou vyčleněny následující rubriky: datum narození, popřípadě křtu, číslo chalupy, vyznání – katolické nebo nekatolické, pohlaví, původ-manželský nebo nemanželský. Dále je vyhraněna rubrika pro rodiče. Zde je uvedeno jméno otce, ve většině případů i jeho sociální status, u jména matky jsou většinou uvedeni její rodiče a místo původu. V rubrice svědků je uvedeno celé jejich jméno, původ a socio-profesní stav. Jako poslední záznam u jednotlivých zápisů je velmi často uvedeno jméno porodní báby a to i přesto, že povinně zapisovat tento údaj bylo nařízeno až v roce 1825. V matrikách oddaných jsou rubriky tyto: datum sňatku, údaje o ženichovi a nevěstě a také o svědcích obřadu. U ženicha se lze dočíst, z jaké chalupy pocházel, jeho celé jméno, jméno, původ a stav jeho rodičů, dále ženichovo vyznání,

²⁵ Více k zásahům státu ohledně vedení matrik a zavádění nových předpisů a nařízení Karel DOSKOČIL, *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*, ČRS 12, 1940, s. 41-50.

²⁶ SOA Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, FÚ Besednice, knihy č. 1-2 a č. 5; Tamtéž, FÚ Kamenný Újezd, knihy č. 6-7 a č. 27; Tamtéž, FÚ Svatý Jan nad Malší, knihy č. 1-4 a č. 6-7.

²⁷ V obci Besednici bylo pokřtěno celkem 490 dětí, svateb je v matrikách zaznamenáno 94, matriky vsi Ločenice uvádějí 503 pokřtěných dětí, svateb pak 77. Nejvíce narozených a oddaných je zaznamenáno pro obec Kamenný Újezd – 664 křtů a 131 svateb.

věk a zda je ověřitelný či ne. Při náhodném porovnání věku uvedeného v matrice s datem narození dané osoby bylo zjištěno, že ne vždy byl údaj úplně přesný, důvěryhodnost této informace je tedy velmi malá a lze ji považovat pouze za orientační. Je nutné brát v úvahu, že věk snoubenců zapisoval farář, který jej mohl špatně spočítat, nebo samotní snoubenci mohli uvést chybný údaj.²⁸ U nevěsty jsou kromě čísla chalupy uvedeny stejné informace jako u ženicha. V poslední rubrice, u svědků, se lze dočíst jejich jméno, původ a stav. Velkou výhodou přináší fakt, že během zkoumaného období nebyla nařízena žádná změna matričního formuláře nebo zápisu, což umožňuje porovnat jednotlivé informace jak napříč časem, tak mezi jednotlivými obcemi navzájem. Je samozřejmé, že se jednotlivé zápisy v drobnostech liší, ani jazyk není jednotný. Převažuje čeština, lze však také nalézt výrazy či dokonce celé zápisy v němčině, v několika málo případech byl zápis i v latině. Pod každým zápisem do matriky byl většinou podepsaný příslušný farář, podle císařského patentu Josefa II. měli svědkové obřadů potvrdit svou přítomnost podpisem.²⁹ Toto však ve sledovaných matrikách nebylo vůbec dodržováno, spíše naopak, podpis lze nalézt výjimečně. Většinou se u jména svědků objevují tři křížky, které mají podpis nahradit. Roku 1771 je vydán patent, zavádějící číslování domů. Tato čísla jsou zapisována i do matrik a je tedy zakázáno nadále užívat tzv. „jméno po chalupě“. Ovšem ani toto nebylo striktně dodržováno, jelikož i ve sledovaných matrikách se objevovaly zápisy, kdy příjmení člověka bylo uvedeno podle původního majitele usedlosti a ne podle jeho skutečného jména.

Zde přichází otázka kritiky pramene. Jak již bylo řečeno, pro dané období poskytují matriky poměrně spolehlivé informace, především ohledně počtů narozených dětí a počtů svateb. Na druhé straně je ovšem důležité, zvláště pokud jde o zkoumání jednotlivých osob, mít na zřeteli, že v této době ještě nebyla ustálena psaná podoba některých příjmení, tudíž jméno jedné a téže osoby se může objevit v několika variantách. Toto vyžaduje pozornou kontrolu jednotlivých záznamů a provázání s ostatními prameny. Například porovnáním údajů v matrice narozených a oddaných, kde se v různých rolích opakují stejní lidé. Asi nejobtížnější byla identifikace topografických údajů a dále pak záznamy týkající se socio-profesního zařazení obyvatel. Co se týče názvů obcí uvedených v matrikách, objevovaly se povětšinou v jiném znění, než jak je zavedeno dnes. Jména jednotlivých míst byla buďto uvedena

²⁸ Srov. Richard HRDLIČKA, *O věrohodnosti starých matrik*, ČRS 1, 1929, s. 88-89.

²⁹ E. MAUR, *Základy*, s. 55.

v jejich německé podobě či ve starší verzi dnešního názvu. Výjimkou nebyly ani různě zkomolené alternativy. Mezi topografickými údaji bylo zaznamenáno také několik v současné době již zaniklých lokalit. Z výše uvedených důvodů bylo nutné jednotlivé údaje doplňovat a ověřovat v příslušné literatuře.³⁰ Ohledně určení socio-profesní příslušnosti obyvatel obcí. V některých záznamech nebyl tento údaj například zapsán vůbec, bylo možné jej však dohledat podle evidence z jiných let či porovnáním matrik pokřtěných a narozených navzájem. Největší problém však způsobovala nejednotná terminologie v rámci jednotlivých profesí, což vyžadovalo pečlivou komparaci každého z údajů.³¹

Hlavním cílem práce bylo vymezit v rámci vesnické struktury její elitní vrstvu, a to jak z hlediska sociálního, tak i ekonomického. Po vymezení vzorku venkovských elit byla snaha jednotlivé osoby blíže charakterizovat, zjistit jejich nejbližší rodinné zázemí a také majetkové poměry. K tomu účelu vedle matrik posloužily doplňující prameny, jako jsou pozemkové knihy nebo knihy trhových smluv³². Právě pozemkové knihy, jako nepřímý pramen pro poznání struktur a vazeb české vesnice, jsou dnes poměrně využívaným zdrojem informací převážně v oblasti majetkoprávních změn na zakoupených poddanských usedlostech.³³ Pro období let 1790-1815 je tento typ pramene dochován pro všechny tři vybrané lokality. Pro obce Kamenný Újezd a Ločenice je dostupná vždy pouze jedna kniha s vymezeným časovým obdobím, údaje k Besednici jsou zaznamenány ve třech různých knihách. První z nich eviduje majetek

³⁰ August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1908; Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, České Budějovice 1892; Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topografisch dargestellt. Neunter Band. Budweiser Kreis*, Praha 1841; Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny I-II*, Praha 1947-1949; František PALACKÝ, *Pomůcky k topografii kraje Budějovického*, ČČM 9/1835, s. 211.

³¹ Blíže k problematice Jiří MATĚJČEK, *K využití matrik při výzkumu struktury obyvatelstva ve druhé polovině 19. století*, ČL 56, 1969, s. 51-52.

³² SOA Třeboň, *Velkostatek Nové Hradky, Pozemková kniha obce Ločenice 1769-1880*, inv. č. 1623, kn. č. 1507; TAMTĚŽ, pobočka Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov, Pozemková kniha rychty Kamenný Újezd 1704-1879*, sign. I 5AU 133; SOKA Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov, Pozemková kniha obce Besednice (dominikál)*, kn. č. 232; TAMTĚŽ, *Pozemková kniha obce Besednice 1799-1874*, kn. č. 60; TAMTĚŽ, *Pozemková kniha obce Besednice 1705 – 1883*, kn. č. 61.

³³ Základní informace k problematice studia pozemkových knih poskytuje Bronislav CHOCHOLÁČ, *Pozemkové knihy – neprávem opomíjený historický pramen*, in: *Historie a současnost veřejné správy*, Brno 1993, s. 8-11; TÝŽ, *O studiu pozemkových knih*, Sborník prací FFBU, 1993, s. 51-61, ucelenou monografií o tomto typu pramenů předkládá Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963; stručné nastínění vývoje pozemkových knih, přehled současného stavu bádání a dostupné literatury přináší J. GRULICH, *Populační vývoj s. 83-87*; dále pak Markéta SKOŘEPOVÁ, *Venkovské vdovy a jejich postavení v rámci rodinných a sociálních struktur. Situace na panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2009 (diplomová práce HÚ JU), s. 18-21 – autorka se zde blíže zabývá také problematikou značně neustálené terminologie ohledně užívání správného výrazu pro označení tohoto typu pramenů.

pod správou krumlovské prelatury, tedy pouze nepatrnou část obce, zbylé dvě poskytují údaje o majetkových poměrech jednotlivých poddaných. Všechny tyto knihy nesou označení „Grundbuch von...“ s názvem konkrétního místa.³⁴ V rámci každé z obcí byly jednotlivé usedlosti evidovány samostatně, vždy s popisem základních údajů o jednotlivých nemovitostech a jejich prvním majiteli. Následující změny či události týkající se těchto usedlostí pak byly zaznamenávány chronologicky. Tyto informace umožnily doplnit nejen majetkoprávní situaci u vybraných jedinců zaznamenaných matriční evidencí, ale také zjistit jejich případný postup ve společenském žebříčku, což se úzce pojilo s nabýváním nového majetku. Právě pro zkoumání horní vrstvy venkovské společnosti jsou pozemkové knihy velmi důležitým zdrojem informací, jelikož evidují pouze osoby s vlastnictvím nemovitého majetku, nejnižší vrstvu poddaných, tedy podruhy, čeled' nebo obecní chudinu, v zásadě nezaznamenávají. Porovnáním dat získaných z matrik a z pozemkových knih bylo možné zjistit, do jaké míry hrál u vesnických elit roli majetek a na kolik byly důležité rodinné a přátelské vazby v rámci jednotlivých obcí.

³⁴ Pro všechny tři lokality jsou uváděny jejich německé názvy: Besednice – Bessenitz; Kamenný Újezd – Steinkirchen; Ločenice – Lotschenitz; blíže Alois CHYTIL, *Chytilův úplný adresář království Českého III*, Rokycany 1915.

I.3. Historicko-geografické prostředí a vývoj obcí Besednice, Ločenice a Kamenný Újezd

Ačkoliv je historie všech tří obcí poměrně dlouhá a bohatá, doposud chybí, stejně jako u většiny městeček a vesnic českých zemí, podrobnější monografie či studie zabývající se právě tímto tématem. V archivech jsou dostupné pamětní knihy obcí, pocházejí ovšem z novějších dob a starší historii zmiňují jen okrajově.³⁵ Velmi cennou je kronika Kamenného Újezda sepsaná místním farářem Janem Vavruškou, který čerpal i ze starých pramenů uložených na místní faře.³⁶ Díky němu jsou dostupné i informace z pramenů, které se do současné doby bohužel nedochovaly. K získání potřebných informací bylo tedy nutné využít sekundární literatury, která však nepodává komplexní charakteristiku a ráz těchto sídel.³⁷

Všechny tři obce, jejichž matriky byly předmětem výzkumu, leží ve stejných přírodních i klimatických podmínkách a jsou od sebe vzdáleny nepříliš daleko.³⁸ Městys Besednice se nachází v českokrumlovském okrese, obce Ločenice a Kamenný Újezd v okrese českobudějovickém. Jak již bylo řečeno, obce leží poměrně blízko vedle sebe, ovšem jejich celkový charakter, okolnosti vzniku a vývoj jsou ale poněkud odlišné. Ločenice a Besednice, které jsou od sebe vzdáleny asi 5 km, byly vesnice orientované převážně na zemědělskou výrobu, čemuž odpovídalo i socio-profesní složení obyvatel, ale také rozmístění a poloha vesnic. Podle zavedené typologie půdorysů venkovských sídel se dají obě výše zmíněné charakterizovat jako návesní vesnice.³⁹ Páteř sídel tvoří

³⁵ Soka Český Krumlov, *Pamětní kniha Besednice (1849) 1850-1892*, sign O-79; Soka České Budějovice, *Kronika obce Ločenice 1919- 1989*, sign B1401; TAMTÉŽ, *Kronika obce Kamenný Újezd*, sign. B1082.

³⁶ FÚ Kamenný Újezd, Jan VAVRUŠKA, *Dějiny Kamenného Újezda a farní osady*, Kamenný Újezd 1960 (strojopis).

³⁷ Velmi stručnou historii obcí a základní informace podává J. SOMMER, *Das Königreich*, s. 150, 281, 273-4; dále pak J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 101-3, 343-5, 359; bližší informace ohledně obce Ločenice pak Tomáš MALINA, *Nesměň: příběh české vesnice [1350-2000]*, České Budějovice 2000; Jan CHMELÍK, *Ani slzy neodplavily žal nešťastné Albíny. Putování po městech a obcích ...*, ČBL 14. 10. 1994; blíže k obci Besednice pak František SCHUSSER, *Městys Besednice*, České Budějovice 2009; více informací je dostupných ke Kamennému Újezdu v knize Roman LAVIČKA, *Dějiny obce Kamenný Újezd: historie od založení do třicetileté války*, Kamenný Újezd 1993; TÝŽ, *Páni z Oujezda: historie rodu, tvrze v Újezdě a hradu Maškovce*, Kamenný Újezd 1993; TÝŽ, *Velké dějiny malého města I. 730. výročí založení Kamenného Újezda*, ČBL, 21. 8. 1993; TÝŽ, *Historie Kamenného Újezda ve fotografiích*, ČBL, 27. 5. 1996; J. CHMELÍK, *Císař pán to měl v Kamenném Újezdě jen tak tak. Putování po městech a obcích ...*, ČBL, 12. 8. 1994.

³⁸ Srov. mapové přílohy: Mapa č. VII.2.1a Mapa č. VII. 2.2..

³⁹ K typologii vesnic J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I/1*, Praha 1985, s. 331; Jiří ŠKABRADA, *Lidové stavby. Architektura českého venkova*, Praha 1999, s. 58-64.; Václav FROLEC – Josef VAŘEKA, *Lidová architektura*, Praha 1983.

místní silnice, která se v centru vsi rozšiřuje a vytváří tak veřejný prostor. Výstavní statky a ostatní zemědělské usedlosti jsou orientovány průčelím směrem do středu návsi, která má v obou sídlech trojúhelníkovitý tvar. Poloha Besednice i Ločenic je mimo hlavní silnici, prochází jimi pouze komunikace místního významu a v blízkém sousedství se nenalézá žádné velké město, se kterým by měly bližší kontakt. Obě sídla pak byla obklopena rozlehlými poli, lány luk a lesy, což vytvářelo dojem uzavřeného celku. Toto tedy způsobilo, že obě sousední vesnice se staly poměrně samostatnými a homogenními výrobními jednotkami relativně nezávislými na okolních městech a obcích.

První písemné zmínky o těchto vesnicích pocházejí již ze 14. století, kdy patřily do panství Rožmberků. Roku 1395 daroval Jindřich III. z Rožmberka Besednici a okolí farnímu kostelu sv. Víta ve městě Český Krumlov. Od toho času patří téměř celá Besednice krumlovské prelatuře, a to až do roku 1848. Obec Ločenice spadala do velešínského panství, oblasti velmi úrodné, čehož Rožmberkové využili a celé panství s velmi vysokým ziskem pronajímali. Až roku 1737 odkoupil Jan hrabě Nütz, pán z Omlenice, od krumlovských 6 usedlostí v Ločenicích. Jeho nástupce a příbuzný Josef Gundaker, hrabě z Türheimu, je pak 1. září 1751 prodává Františku Leopoldu Buquoyovi z Nových Hradů. Od této doby náleží celá vesnice Ločenice k Novým Hradům. Besednice až do roku 1785 náležela k soběnovské faře. Od tohoto roku, kdy je zde zřízena lokálie, je Besednice vedena jako samostatný farní obvod, kam náležely ještě vesnice Dobrkov, Dolní Lhotka a Nesměň. Roku 1857 je lokálie povýšena na faru, k obřadům a bohoslužbám zde sloužil místní kostel sv. Prokopa vystavěný roku 1738. Obec Ločenice patřila do roku 1786 pod farní obvod Velešín a až do počátku 18. století neměla vlastní kostel, pouze malou kapličku postavenou uprostřed vesnice v roce 1731. Změnu sídelní situace v blízkém okolí přinesla výstavba kaple na Ločenickém vrchu roku 1735,⁴⁰ kdy zde začali ločeničtí rolníci prodávat pole přistěhovalcům, kteří se v místě povětšinou natrvalo usazovali. Kolem kostela začala růst osada s pozdějším názvem Svatý Jan, která náležela pod obecní správu Ločenic. V letech 1777 – 1782 byla kaple z prostředků získaných sbírkami a za přispění hraběte Buquoye přestavována a rozšiřována do dnešní velikosti. Další přestavby se kostel dočkal v roce

⁴⁰ Mezi obyvateli Ločenic a Svatého Jána se traduje legenda, že místní farář Johanes Bernardus Riezenschopfer uviděl jednoho večera roku 1732 nad Ločenickou horou pět hvězd a tento úkaz si vysvětlil jako zjevení sv. Jana Nepomuckého. Na památku tohoto posvátného úkazu zde nechal tentýž rok postavit kapli. Dokončení stavby v roce 1735 se však nedožil a sv. Janu Nepomuckému ji zasvětil až jeho nástupce Theofil Ignác Hostounský.

1786, kdy byla přistavěna 37 m vysoká věž, a Sv. Ján se stal samostatným farním obvodem, kam patřily také Ločenice, Sedlce, Chlum a Mokry Lom. Všechny děti chodily do místní školy, která byla spolu s farou postavena v letech 1787 - 1789. Až do roku 1922 spadaly Ločenice a Sv. Ján pod jednu katastrální obec. Po vzájemné dohodě mezi obecním zastupitelstvem v Ločenicích a zástupci osady Sv. Jan bylo v tomto roce usneseno a projednáno rozdělení obce Ločenice ve dvě katastrální obce, a to Ločenice a Sv. Jan. Obcí Ločenice byl nově utvořené obci Sv. Janu postoupen z obecního jmění les „Radištnej“ bez náhrady.⁴¹ Besednice i Ločenice byly a jsou svou rozlohou i počtem obyvatel vesnice poměrně malé, v roce 1786 žilo v Ločenicích 109 obyvatel ve 22 staveních. Část majetku náležela rolníkům, část majiteli panství. Na konci 18. století bylo v Ločenicích 37 rolnických usedlostí, jedna chalupa a jeden výčep. Podle první moderního sčítání lidu z roku 1869⁴² zde bylo 682 přítomných obyvatel a 171 stavení.⁴³ Podle Trajerovy monografie z roku 1862 bylo v obci evidováno 640 katolíků, situace v sousední vesnici byla velmi podobná, autor udává počet katolického obyvatelstva na 696.⁴⁴ Podle sčítání obyvatel a domů žilo v roce 1869⁴⁵ v Besednici 759 obyvatel ve 125 staveních.⁴⁶

Jiná situace byla v Kamenném Újezdě. Dnes již městys se lišil svou výhodnou polohou, celkovým charakterem i socio-profesním složením obyvatel. Jednalo se o typ silniční vesnice s obdélníkovou návší, kde se také nacházel protipožární rybník a nejdůležitější budovy z celé vsi.⁴⁷ Na rozdíl od Besednice a Ločenic ležela tato obec na významné obchodní cestě z Českých Budějovic do Rakous, z čehož výrazně těžila. Počátky Kamenného Újezdu sahají do poloviny 13. století, kdy byl majetkem rytířů z Újezda, kteří si po polovině 14. století, v době největšího rozmachu jejich panství, zbudovali západně od vesnice na skále nad Vltavou hrad Maškovec.⁴⁸

⁴¹ SokA České Budějovice, *Kronika obce Ločenice 1919- 1989*, s. 16.

⁴² E. MAUR, *Základy*, s. 67.

⁴³ *Historický lexikon obcí ČR 1869 – 2002 I.*, Praha 2006, s. 194.

⁴⁴ J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 343, 359.

⁴⁵ Jednalo se o první moderní sčítání provedené na území Rakouska-Uherska, blíže Petra BERROVÁ-BRABCOVÁ, *Z historie sčítání lidu (1754 – 1910)*, D 48, 2006, s. 274-276.

⁴⁶ *Historický lexikon*, s. 192; Pro srovnání: k 1. 3. 2001 eviduje obec Ločenice 463 a Besednice 762 obyvatel – *Statistický lexikon obcí České republiky 2005*, Praha 2005, s. 299, 309.

⁴⁷ Blíže k osídlení Jižních Čech a typologii vesnic a formám sídel Svatopluk VODĚRA – Jiří ŠKABRADA, *Jihočeská lidová architektura*, České Budějovice 1983, s. 11-41.

⁴⁸ Hrad postavený v polovině 14. století se nacházející na vysokém skalním srázu na pravém břehu řeky Vltavy asi 2 km západně od Kamenného Újezdu. Poté, co majetek pánů z Újezda získali Rožmberkové, přestal hrad sloužit svému účelu a již roku 1493 se uvádí jako zbořený. Více o objektu Zdeněk FIALA a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (V) – Jižní Čechy*, Praha 1981, s. 127; Daniel KOVÁŘ - Jiří ÚLOVEC, *Hrad Maškovec a tvrz v Kamenném Újezdě na Českobudějovicku*, JČH 75, 2006, s. 5-39.

Jejich majetek se však postupně rozpadal a v polovině 15. století připojili Rožmberkové Kamenný Újezd ke svému dominiu, což přispělo k dalšímu rozvoji vesnice.

Tabulka č. 1

Vývoj počtu obyvatel

Nastínění situace během 19. století v rámci jednotlivých katastrálních obcí

OBEC	Počet obyvatel					
Část obce	1841	1850	1869	1880	1890	1900
BESEDNICE	x	x	876	934	1028	1069
Besednice	550	676	759	833	928	989
Malče	x	x	117	101	100	86
KAMENNÝ ÚJEZD	x	x	1720	902	1949	2019
Březí	x	x	133	144	153	180
Bukovec	x	x	x	x	x	x
Kamenný Újezd	670	1006	946	1084	1077	1135
Kosov	x	x	89	100	115	131
Krasejovka	x	x	184	171	185	190
Milíkovice	x	x	154	189	195	183
Opalice	x	x	77	101	92	80
Radostice	x	x	56	53	67	64
Rančice	x	x	81	60	65	56
LOČENICE	x	1084	965	1029	1132	1184
Ločenice	368	x	682	711	794	812
Nesmeň	x	202	283	318	338	372

Na přelomu 16. a 17. století ve vesnici kromě sedláků a jiných drobnějších hospodářů působilo mnoho řemeslníků – řezníci, krejčí, ševci, tkalci, hrnčíři, provazníci a kováři. Roku 1602 získal krumlovské panství, a tedy i Kamenný Újezd, císař Rudolf II.. Období prosperity skončilo za třicetileté války, kdy právě díky poloze při hlavní cestě byla vesnice vypálena a drancována císařskými vojáky. Tehdy byla opuštěna téměř polovina usedlostí. Roku 1849 se Kamenný Újezd stal samostatnou obcí a od 1. listopadu 1975 spravuje tyto obce – Březí, Bukovec, Radostice, Rančice, Opalice, Kosov, Krasejovka a Milíkovice. Ze tří zkoumaných vesnic je Kamenný Újezd největší, již roku 1290 zde byla zřízena plebánie při kamenném kostele Všech svatých. Do místního farního obvodu náležely obce Březí, Bukovec, Borek, Čertyně, Dolní Svinice, Chlumec, Kosov, Krnín, Milíkovice, Opalice, Otmanka, Plavnice, Radostice,

Rančice, Včelná a Zaluží. Podle sčítání obyvatel z roku 1869 měl Kamenný Újezd 946 obyvatel, domů se zde nacházelo celkem 197.⁴⁹

Tabulka č. 2

Vývoj počtu domů

Nastínění situace během 19. století v rámci jednotlivých katastrálních obcí

OBEC	Počet domů						
	Část obce	1841	1850	1869	1880	1890	1900
BESEDNICE		x	x	147	171	174	179
Besednice		106	x	125	146	150	159
Malče		x	x	22	25	24	20
KAMENNÝ ÚJEZD		x	x	197	225	231	239
Březí		x	x	15	16	17	18
Bukovec		x	x	x	x	x	x
Kamenný Újezd		80	x	98	117	117	121
Kosov		x	x	12	14	17	17
Krasejovka		x	x	27	25	25	25
Milíkovice		x	x	19	25	26	26
Opalice		x	x	11	13	11	14
Radostice		x	x	7	8	9	10
Rančice		x	x	8	7	9	8
LOČENICE		x	x	171	184	183	189
Ločenice		63	x	117	124	121	124
Nesmeň		x	x	55	60	62	65

Období přelomu 18. a 19. století bylo pro výzkum vybráno záměrně, jelikož podle současných badatelských tezí se jednalo o dobu, kdy docházelo k modernizaci občanské společnosti, která se vyznačovala přechodem od starého k novému demografickému režimu.⁵⁰ Zásadní podíl na této proměně měla rozvíjející se protoindustrializace a s tím spojená možnost získání obživy v jiném odvětví než je zemědělství nebo tradiční řemeslo. Nemalý přínos pro venkovské obyvatelstvo mělo

⁴⁹ *Historický lexikon*, s. 202; podle posledního sčítání obyvatel měl Kamenný Újezd 1408 obyvatel – *Statistický lexikon*, s. 296.

⁵⁰ Srov. Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 13-17; Jack GOODY, *Proměny rodiny v evropské historii*, Praha 2006; blíže k problematice E. MAUR, *Počátky demografického přechodu v Evropě*, www.cefres.cz/pdf/maur.pdf.

zdokonalení postupů v oblasti zemědělství⁵¹ a pěstování doposud neznámých plodin, jako byly brambory a kukuřice, což zvýšilo výnosnost zemědělské půdy.⁵² Nový demografický režim se na rozdíl od toho starého vyznačuje nižší úmrtností a částečně regulovanou plodností. Došlo tak k postupnému růstu počtu obyvatel, ale zároveň změně jeho věkového složení. Změnil se i celkový ráz vesnic. Nevyskytovali se zde již pouze zemědělci, ale stále více přibývalo řemeslníků. Ze zkoumaných vesnic je tento trend nejvíce patrný v Kamenném Újezdu, který ležel blízko velkého města, proto se zde počínající industrializace a přeměna vesnických struktur projevila výrazněji než u zbylých dvou sídel.⁵³ Výše uvedené změny však probíhaly velmi pomalu a proto se jejich důsledky projevily výrazněji až o několik desetiletí později. Stále tak převažuje spíše starý demografický režim, charakteristický je ovšem mírný růst počtu obyvatel.⁵⁴ Tento fakt bývá dáván do souvislosti s reformní činností v různých oblastech lidského života, například se zlepšením stavu hygieny a zásobováním potravinami.⁵⁵ Důležitější však bylo, že na rozdíl od předchozích let nezasáhly vymezené území žádné velké hladomory⁵⁶ a ani probíhající napoleonské

⁵¹ Nejdůležitější změnou v oblasti obdělávání půdy byl přechod od trojpolního ke střídavému systému hospodaření, blíže Ludmila FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 178-179.

⁵² Srov. Livi Massimo BACCI, *Populace v evropské historii*, Praha 2003, s. 74-75; téma postupné proměny způsobu obživy venkovských obyvatel související se změnou demografického režimu zdůrazňuje E. MAUR – P. HORSKÁ, *Zemědělské obyvatelstvo českých zemí v 17. a 19. století*, HD 10, 1986, s. 177-189; problematiku rodinných struktur a sociálního vývoje venkova blíže zkoumá Markus CERMAN – E. MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650 – 1750*, ČČH 98, 2000, s. 737-776; Alice VELKOVÁ, *Proměny venkovské společnosti v letech 1700-1850*, ČČH 105, 2007, s. 809-857.

⁵³ Srov. Emanuel JANOUŠEK, *Několik demografických dat z české vesnice na počátku 19. století*, HD 2, 1968, s. 67-71.

⁵⁴ V polovině 18. století žilo na území Čech, Moravy a Slezska přibližně 3,8 milionu lidí, roku 1800 to bylo už 4,9 milionu a v polovině 19. století pak téměř 6,8 milionu. Přesné počty obyvatel v předstatistickém období je podle dnešních historiků velmi těžké určit, odhady počtu obyvatel českých zemí v polovině 18. století se pohybují v rozmezí 3,2-3,8 milionu; srov. Ludmila FIALOVÁ a kol., *Dějiny*, s. 386-389; blíže k počtu a změnám skladby české populace Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*, Praha 1965; Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. -18. století*, Praha 1957; Vladimír SRB, *1000 let obyvatelstva Českých zemí*, Praha 2004; František GABRIEL, *Lidnatost Čech na počátku 18. století*, D 9, 1967, s. 241-249, 343-348; Václav DAVÍDEK, *Výsledky sčítání obyvatelstva a správní organizace v Českých zemích kolem poloviny 19. století*, D 13, 1971, s. 335-344; Týž, D 14, 1971, s. 38-48, 151-159; Týž, *Statistické příspěvky o osídlení a zalidnění české země v 18. století a do poloviny 19. století*, D 9, 1967, s. 250-260; odhady jednotlivých historiků na lidnatost země v 16. -18. století rozebírá E. MAUR, *Historické zprávy o lidnatosti Čech a jejich hodnota*, HD 5, 1971, s. 15-37.

⁵⁵ Eliška ČAŇOVÁ, *Populační vývoj od poloviny 17. století do konce 18. století*, HD 12, 1987, s. 153-173.

⁵⁶ Demografický vývoje obyvatelstva v různých farnostech Čech v 17. a 18. století sledovala L. FIALOVÁ, *K vývoji obyvatelstva přirozenou měnou v Českých zemích v 17. a 18. století*, HD 18, 1994, s. 127-166, studie pojednává o výsledcích získaných ze 43 demografických sond a zároveň poukazuje na odlišnosti vývoje Jižních Čech oproti jiným regionům.

války místní obyvatelstvo výrazněji nesužovaly.⁵⁷ Příznivý populační růst zastavila až rozsáhlá epidemie neštovic, jež vyvrcholila v letech 1794-1798 a 1799-1800.⁵⁸ Ačkoliv při této epidemii utrpělo obyvatelstvo velké ztráty a období je charakteristické zvýšenou úmrtností, nelze ve výsledcích výzkumu spatřovat pokles porodnosti nebo sňatečnosti, tudíž nehrozí případné zkreslení potřebných údajů.

⁵⁷ Situaci na naše území za napoleonských válek přibližuje Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku napoleonských válek 1801-1815*, Praha 2004.

⁵⁸ Blíže J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 146-148.

II. Historicko-demografická situace a vývoj ve zkoumaných lokalitách

II.1. Vývoj porodnosti v letech 1790-1815

Celkové počty křtů

Mezi léty 1790-1815 je v matričních knihách vesnic Besednice, Ločenice a Kamenný Újezd zaznamenáno celkem 1657 živě narozených dětí. Z toho bylo 820 chlapců a 837 dívek. V poměru pohlaví mezi narozenými dívky nepatrně převažovaly, což se odlišuje od všeobecně uznávaného a zavedeného poměru živě narozených mezi pohlavími. Ten činí 1,06, což znamená, že na 1060 živě narozených chlapců připadá 1000 dívek. Pokud je při zkoumání matriční evidence zjištěno výrazně odlišné číslo, dá se usuzovat, že matriky příslušných měst nebo vesnic nejsou kompletní či řádně vedeny a tudíž nemohou podávat spolehlivé informace.⁵⁹ V případě zkoumaných lokalit je poměr mezi pohlavími 0,98. Rozdíl oproti zavedené konstantní hodnotě je tedy pouze osm setin, což se dá považovat za nepatrnou odchylku, a při výzkumu je proto možné uvažovat, že matriční evidence všech tří míst byla vedena pravidelně a také dostatečně pečlivě. Celkový poměr narozených mezi jednotlivými vesnicemi odpovídá i rozložení co do velikosti a počtu obyvatel. Největším, nejlidnatějším a také strategicky nejdůležitějším místem byl Kamenný Újezd, kde se během šestadvaceti let narodilo a bylo pokřtěno celkem 664 dětí. Zbylé dvě obce, Besednice a Ločenice, si byly svou rozlohou i stavem obyvatelstva velmi blízké, což je patrné i z celkového počtu narozených v těchto vesnicích. V Besednici bylo ve sledovaném období pokřtěno 490 dětí, v Ločenicích to bylo jen o něco málo více, celkem 503 křtěnců. Na základě křestních matrik nelze zjistit celkový počet narozených dětí, tzn. i mrtvě narozených, jelikož byly zapisovány pouze živě narozené děti, které byly též zavčas pokřtěny. Ve třech případech, a to dvakrát v Besednici a jednou v Kamenném Újezdě, byly v matrice zaznamenány děti, které byly kvůli neduživosti⁶⁰ pokřtěny ihned po porodu, a to porodní bábou, jelikož hrozilo nebezpečí, že se obřadu v kostele nedožijí. V zápisech všech tří narozených není uvedeno křestní jméno dítěte, pouze jeho

⁵⁹ E. MAUR, *Základy*, s. 58.

⁶⁰ V zápisech se doslova uvádí „kvůli slabosti“.

příjmení, dále je pak zmíněno jméno a stav otce a jméno matky. V případech, kdy hrozilo, že se novorozenec nedožije řádného křtu na církevní půdě, povolovala církev tzv. nouzový křest, který mohl proběhnout i mimo zdi kostela a měl jej provést narychlo přivolaný kněz. Pokud ten však nebyl zrovna přítomný, bylo možné, aby jej zastoupila osoba bez církevního svěcení, nejlépe muž. V krajních případech mohla křest vykonat i žena. Jelikož u porodů bývaly dříve přítomny pouze ženy, bylo běžné, že nejčastěji udělovaly nouzový křest porodní báby, které bývaly na takovéto situace předem připraveny.⁶¹ Nouzový křest však nenahrazoval obřad v kostele, pokud se tedy novorozenec dále držel při životě, měla se osoba vykonávající nouzový křest postarat o to, aby bylo dítě řádně přijato do křesťanské obce.⁶²

Jak již bylo uvedeno, ve zkoumaném období bylo pokřtěno celkem 1657 dětí, z nichž 64 pocházelo z dvojčat. V Besednicích se dvojčata narodila celkem třináctkrát, v Kamenném Újezdě jedenáctkrát a v Ločenicích osmkrát.⁶³ Podíl dětí narozených z dvojčat činí 3,86% ze všech porodů. Kromě dvojčat nejsou žádné další vícečetné porody v matrikách zaznamenány. Je tedy možné, že se žádné takovéto případy nevyskytly, důvodem však může být ovšem i to, že těhotenství a porody v případech několikanásobného těhotenství bývají velmi komplikované a zvláště v době, kdy hygienické podmínky, medicína a vzdělání porodních babiček byly na poměrně nízké úrovni, bylo riziko potratu a úmrtí při porodu velmi vysoké.⁶⁴ Ve všech 32 případech byla dvojčata pokřtěna ve stejný den a u obřadů byl přítomen vždy pouze jeden kmotrovský pár, který byl také zaznamenán do matrik. Z toho vyplývá, že ačkoliv se ve sledovaném období narodilo celkem 1657 dětí, jednotlivých křtů proběhlo pouze 1625.

Porodnost v jednotlivých letech sledovaného období byla poměrně rovnoměrná, počty narozených dětí za rok se pohybovaly v rozmezí od 51 do 87.⁶⁵ V prvním desetiletí byly roční hodnoty spíše nevyrovnané, další fáze vývoje je charakteristická

⁶¹ Blíže M. MELKESOVÁ, „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“ (*lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století*), *Historický obzor* 10, 1999, s. 122-128.

⁶² Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 195-196; Miroslava Melkesová na rozdíl od Josefa Grulichy uvádí, že o řádný křestní obřad se měli postarat sami rodiče dítěte – M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont*, s. 213-215.

⁶³ V Besednici se v jedné rodině narodily dvojčata dvakrát, v Kamenném Újezdě dokonce třikrát a to během devíti let. Matka tří dvojčat, Terezie Laskavcová, je ve sledovaném období uvedena jako matka ještě u dalších 6 dětí, za svůj život tedy porodila minimálně 12 dětí.

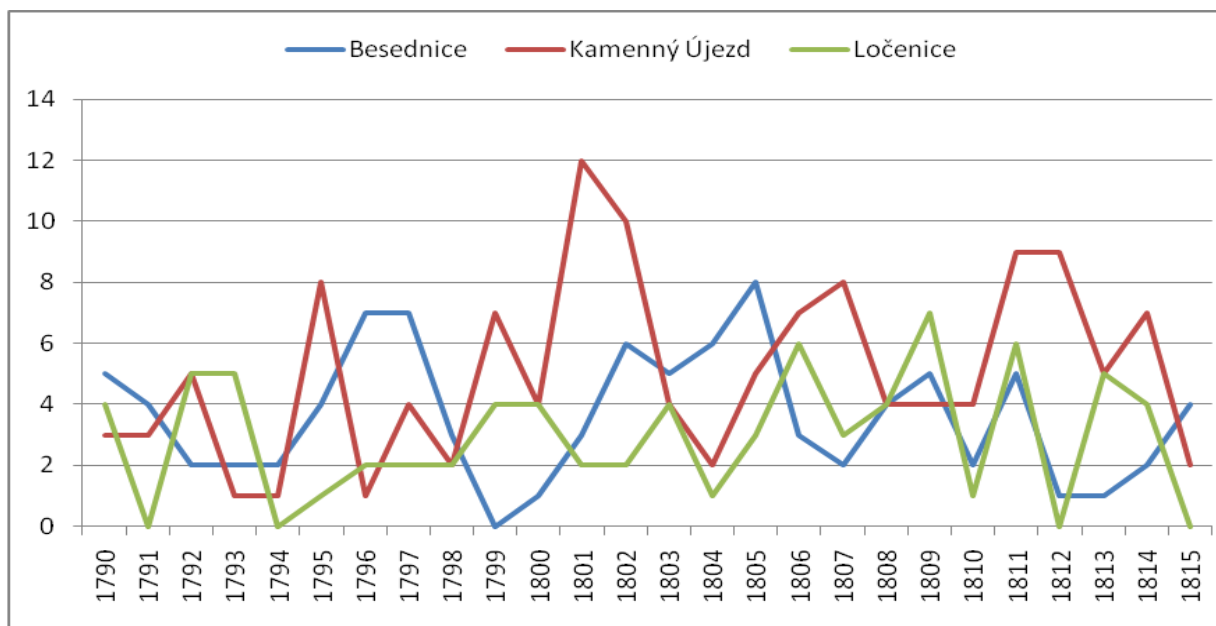
⁶⁴ K problematice např. Antonín DOLEŽAL, *Od babičtví k porodnictví*, Praha 2001; Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006; Helena HRACHOVÁ, „*Těhotným, rodičkám a šestinedělkám ku pomoci*“ *Obráz porodní báby na jihu Čech v 18. a 19. století*, České Budějovice 2009 (diplomová práce HÚ JU).

⁶⁵ Celkové počty narozených dětí v letech 1790-1815, přílohy, tabulka č. VII. 1.1.

stagnací a ustálením celkových počtů za jeden kalendářní rok, v následném pětiletí se dá hovořit o postupném nárůstu porodnosti, fáze však byla ukončena opětovým poklesem celkového počtu narozených.⁶⁶ Fázi stagnace je možné vysvětlit epidemií neštovic, která sužovala obyvatelstvo Čech na přelomu 18. a 19. století. Populace se s touto krizí pravděpodobně poměrně rychle vypořádala, což je patrné následným pozvolným růstem množství narozených dětí.⁶⁷ Fakt, že roční počty porodů výrazně neklesají nebo naopak nestoupají, je také důkazem, že matriční evidence byla vedena důsledně a pravidelně. Dále je také patrné, že na vzdory epidemie neštovic a neúrodě roku 1791⁶⁸ nezasáhla zkoumané vesnice během let 1790-1815 výraznější demografická krize, která by negativním způsobem ovlivnila stav a skladbu obyvatelstva.

Graf č. 1.

Počty narozených v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločnice

Sezónnost porodů – křtů⁶⁹

Při sledování vývoje porodnosti je velmi těžké najít jasný trend, co se týče sezónnosti narození a křtů. Až do doby cíleného omezování plodnosti totiž nebylo v možné početi

⁶⁶ Přehled celkového počtu narozených v letech 1790-1815, přílohy, graf č. VII. 1.2.

⁶⁷ Srov. E. ČÁŇOVÁ, *Vliv mortalitních krizí na vývoj porodnosti*, D25, 1983, s. 144-149.

⁶⁸ Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 146-148.

⁶⁹ Problematiku sezónnosti demografických událostí při zasazení do celoevropského kontextu zkoumala Ludmila Fialová, autorka na základě sond z období 400 let poukazuje na fakt, že sezónnost porodů a úmrtí je napříč časem stabilní, kdežto ve vývoji sňatečnosti lze najít změny způsobené proměnou kulturního prostředí a mentality lidí – L. FIALOVÁ, *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*, D 37, 1995, s. 9-21; pro oblast Jižních Čech pak blíže J. GRULICH, *Populační vývoj*, zde s. 148-172; dále Marie REPÁSOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Třeboň v letech 1750-1829*, AT 5, 1892, s. 82-100.

a narození potomků naplánovat na určité období. Sezónnost porodů sice ovlivňovala omezení duchovní i světská, svou roli zde hrály i biologické faktory, ale všechny působily v tak omezené míře, že nelze jasně nastínit určitý zavedený model. Měsíční počty narozených dětí za celé zkoumané období mírně kolísaly, zároveň však nelze spatřovat závažnější výkyvy v rámci jednoho kalendářního roku a ani v jednotlivých vsích. Nedá se tedy hovořit o výrazné sezónní porodnosti, i když lze v rámci ročního cyklu najít drobné odlišnosti. Za prvé je důležité vzít v úvahu rozličnou délku jednotlivých měsíců. Například v únoru, tedy nejkratším měsíci v roce je parný pokles narozených dětí. Dalším faktorem ovlivňujícím sezónnost porodnosti by měla být omezení stanovená církví, tedy koloběh církevního roku. Podle zavedeného liturgického kalendáře⁷⁰ připadala postní doba, kdy se měli lidé umírnit v životosprávě a také se zřít tělesných požitků, na měsíce březen a duben, dále pak na prosinec, kdy začínal advent. Z toho důvodu by měly počty křtů a porodů klesat nejvíce v měsících prosinci a lednu, dále pak v srpnu a září. Dá se říci, že naznačený trend se dá ve vývoji porodnosti vysledovat, i když církevní omezení nebyla jediným a ani nejvýraznějším faktorem při ovlivňování sezónnosti porodů. Hlavní roli hrál hlavně koloběh zemědělského roku.⁷¹ Ve všech třech vesnicích se většina obyvatelstva živila právě v oblasti zemědělství, proto byl tento faktor neméně důležitý. V srpnu a září, tedy v období hlavních polních prací, jistě neměli lidé na plození potomků ani čas a ani energii, což se projevilo v úbytku narozených dětí v měsících květnu a červnu. Naopak v listopadu většina prací již byla skončena a lidé nestrádali nedostatkem potravy, což vysvětluje vyšší počet porodů v červenci.⁷² Podle výše uvedeného je patrné, že určité zákonitosti při vývoji sezónnosti porodů lze nalézt, pro všechny tři zkoumané lokality jsou v zásadě stejné, nelze je však považovat za nikterak výrazné a svou roli zde hraje více hledisek.⁷³

Nemanželské děti

Za období let 1790-1815 bylo v matrikách sledovaných vesnic zaznamenáno celkem 100 dětí narozených mimo manželství⁷⁴, což představovalo hodnotu 6% ze všech

⁷⁰ Více k problematice Ladislav POKORNÝ, *Obnovená liturgie*, Praha 1975, s. 194-198.

⁷¹ Srov. J. GRULICH, *Slavnosti okamžiky*, s. 58-59.

⁷² Srov. E. ČÁNOVÁ, *Sezónní pohyb narození v předstatistickém období*, D 32, 1990, s. 42; Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701-1850*, ÚSH 1985, s. 166-167, 172.

⁷³ Celkové počty narozených v jednotlivých měsících, přílohy, přílohy, graf č. VII. 1.3.

⁷⁴ Ve zkoumaných matrikách jsou křty nemanželských dětí vedeny společně s ostatními křtenci ve stejné knize, není pro ně vyčleněn zvláštní oddíl, ani nejsou nikterak označeny. Jediným rozdílem oproti

porodů. Při pohledu na situaci v každé vsi zvláště nelze spatřit výrazné rozdíly, v Besednici se narodilo 33 nemanželských dětí (tzn. 6,7%), v Kamenném Újezdě 45 (6,8%) a v Ločenicích 22 jedinců, tedy 4,4%.⁷⁵ V rámci jednotlivých let pak byly počty nemanželských dětí poměrně vyrovnané, dá se říci, že je lze považovat za úměrné vzhledem k množství dětí narozených v manželství. Přesto lze však za sledované období postihnout jistý trend, a to pozvolný nárůst nemanželských dětí od roku 1805.⁷⁶ Podíl složky nemanželských dětí ve zkoumaných vesnicích odpovídal dobové situaci a také poměrům, není jí tedy potřeba věnovat zvláštní pozornost.⁷⁷

Křty podle dnů v týdnu

Jak již bylo uvedeno, až do 20. století nebylo možné den a datum narození potomka výrazněji ovlivnit, ve zkoumání rozložení křtů do dnů v týdnu je tedy nutné toto brát na zřetel.⁷⁸ Ačkoliv křest mohl proběhnout v jakýkoliv den,⁷⁹ nebylo příliš časté, že by rodiče dlouho odkládaly křest z důvodu oblíbenosti některého konkrétního dne v týdnu.⁸⁰ Praxe totiž byla taková, že dítě bývalo křtěno co nejdříve po porodu, někdy i týž den,⁸¹ jelikož všeobecně panovala obava, že by dítě mohlo zemřít jako nepokřtěné, tedy poskvrněné dědičným hříchem. Přestože sezónnost křtů podle dnů v týdnu nebyla uměle ovlivňována zbytečným oddalováním obřadu, na základě zjištěných dat lze vysledovat jistý model. Na rozdíl od ostatních dnů v týdnu, kdy jednotlivé počtu

ostatním zápisům je, že chybí údaje o otci. Praxe v evidování nemanželských dětí se však lišila, mohly být též vedeny ve zvláštním oddílu – Srov. M. RÉPÁSOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 98.

⁷⁵ Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 196-198.

⁷⁶ Mimomanželská porodnost stoupala v dobách epidemií, hladomorů a válek, naznačený trend může tedy souviset s probíhajícími napoleonskými válkami. Srov. Lumír DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 46-50.

⁷⁷ Obecně k problematice nemanželské plodnosti L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny*, s. 171-174; z hlediska soudobých norem a trestně právní agendy se této problematice věnuje Jaroslav DIBELKA, *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilství na třeboňském panství (1650-1750)*, ČČH 106, 2008, s. 19-54; TÝŽ, *Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století*, HD 31, 2007, s. 5-20; Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004, s. 310-356; TÁŽ, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvětské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*, HD 27, 2003, s. 133-172.

⁷⁸ Blíže M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont*, s. 216-219.

⁷⁹ Omezení platilo pouze pro dospělé osoby, které mohly přijmout svátost křtu pouze o Velikonocích; Blíže Ladislav POKORNÝ, *Světlo svátostí a času*, Praha 1981, s. 13-24.

⁸⁰ V zápisech v křestních matrikách zkoumaných vsí je u dětí uvedenou jen datum křtu, nikoliv porodu. Pouze u dvou zápisů, a to v Besednicích, jsou zapsány oba údaje. Podle zápisů byly oba křty uskutečněny hned druhý dne po porodu. Srov. L. FIALOVÁ, *Sezónnost*, s. 16; J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*, s. 58.

⁸¹ Srov. Josef PÍSECKÝ, *Zvyky při křtinách na Prachaticku*, ČL 22, 1912, s. 321; Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století*, HD 24, 2000, s. 3-108.

udělených svátostí byly velmi vyrovnané, vyznačovala se neděle evidentně vyšším počtem vykonaných křestních obřadů. Dá se tedy předpokládat, že pokud se dítě narodilo koncem týdne a jeho zdravotní stav to dovolil, vyčkalo se se křtem až na neděli.⁸² Neděle byla dnem svátečním, vykonané obřady tedy měly slavnostnější podobu a následná hostina byla také honosnější. Dalším praktickým důvodem k uspořádání křtin v tento den byl fakt, že již od počátků církve platila neděle za den odpočinku, kdy se každý křesťan měl zdržet všech prací. Nic tedy nebránilo a nenarušovalo následnou hostinu. Počty křtů v ostatní dny pak byly rozloženy rovnoměrně, nelze tedy předpokládat, že by byl záměrně vybírán nebo naopak vynecháván některý další konkrétní den.⁸³

Volba jména novorozence

Velmi důležitým momentem křestního obřadu bylo udělení křestního jména dítěti. Prvotní ideou křtu sice nebylo stvrzení křestního jména, postupem času se však toto stalo jeho nedílnou součástí.⁸⁴ Při volbě křestního jména sehrálo roli více faktorů, mezi ty nejdůležitější patřily společenské a náboženské důvody, nemalou úlohu hrála i dobová oblíbenost některých jmen nebo zvyk udělovat jméno po některé z konkrétních žijících osob. V případě zkoumaných vesnic je hledisko křesťanské tradice poměrně zanedbatelné, jelikož nelze vysledovat výrazný trend udělovat novorozenci jméno podle světce, na jehož svátek právě připadl den narození nebo křtu novorozence. Daleko výraznějším faktorem ovlivňující výběr jména dítěte, a to zvláště u dívek, byla dobová oblíbenost a módnost. Mezi chlapci dominovala jména Matěj, Jakub a František, u dívek to pak byla Marie, Kateřina a Terezie (tabulka č. 3).

Z výše uvedeného je velmi dobře patrné, že ačkoliv církevní tradice rodičům předepisovala velmi pečlivý výběr křestního jména,⁸⁵ vyskytoval se velmi ohraničený a ne příliš pestrý okruh jmen, přičemž dobová oblíbenost hrála asi nejdůležitější roli.⁸⁶ Dalším podnětem, který ovlivňoval volbu rodičů při výběru jména pro svého potomka, byla inspirace jménem blízké osoby, většinou příbuzných nebo známých. Na základě výzkumu matrik není tento trend možno plně postihnout, lze však vysledovat, jak častá

⁸² Srov. J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*, s. 59.

⁸³ Celkové počty křtů podle dnů v týdnu, přílohy, graf č. VII. 1.4.

⁸⁴ Blíže k ukotvení udělování křestních jmen podle církevního práva Alois DOSTÁL, *O jménech křestních*, *Pastýř duchovní* 9, 1889, s. 639; M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 108-112.

⁸⁵ Blíže Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 231-232.

⁸⁶ Srov. M. HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 95-99; L. DUŠEK, *Obyvatelstvo*, s. 51-52.

byla praxe udělovat dítěti jméno po rodičích či kmotrech. Bylo totiž plně v kompetenci rodičů, nakolik chtějí dodržet tradici předávání jména z pokolení na pokolení nebo jak moc je pro ně důležité zdůraznit duchovní příbuzenství mezi právě narozeným dítětem a kmotrem. Pojmenování dítěte po kmotrovi bylo totiž také vyjádřením náležité úcty. Podle zjištěných dat se dá usuzovat, že tato praxe byla pro 18. a 19. století poměrně častá, zvláště v případě, pokud se narodila dívka. Celkem 189 (22,3%) z nich totiž získalo křestní jméno po své kmotře a v 87 případech (10,4%) po své matce. U chlapců byl tento poměr o něco nižší, stále však nelze mluvit o zanedbatelných údajích.⁸⁷ Po svém kmotrovi získalo křestní jméno celkem 77 chlapců (9,4%), po otci pak 50 (6,1%). Výše uvedená čísla by možná byla ještě vyšší, pokud by v každé rodině byl u křtu narozeného dítěte přítomen pokaždé jiný kmotrovský pár. Ve skutečnosti však byla praxe spíše opačná a v jedné rodině u křestních obřadů svědčili povětšinou stejné páry. Zůstávalo ale téměř pravidlem, že alespoň jedno z dětí v rodině nosilo jméno po svém kmotrovi či kmotře. Stejná situace pak byla v případě dětí a jejich rodičů. Nelze si tedy představovat, že podle rodové strategie musel dědic či některý ze synů nést i křestní jméno svého otce, jakožto pokračovatel rodu. Na druhé straně je také dobré zmínit, že celkem často se vyskytovaly případy, kdy se v rodině jména dětí opakovala. Pokud totiž některý z potomků zemřel, mohlo se stát, že další narozené dítě dostalo stejné jméno jako to zemřelé. Většina dětí zapsaných v matrikách zkoumaných obcí dostala při křtu pouze jedno jméno. Udělování dvou a více křestních jmen nebylo pro venkovské prostředí příliš typické, ne však ojedinělé.⁸⁸ V případě vesnic Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice dostalo více než jedno křestní jméno 70 dětí, což tvoří pouhá 4% ze všech.⁸⁹ V převážné většině se jednalo o případy, kdy lze jednoznačně určit, že výběr křestního jména byl jednoznačně ovlivněn křesťanskými pohnutkami a křtěné dítě získalo své jméno po některém známém světci.⁹⁰ Z největší pravděpodobností tak bylo učiněno pod vlivem místního faráře či zbožným přáním rodičů, aby jejich potomek získal i morální a lidské kvality dotyčné osoby.⁹¹

⁸⁷ Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 193-195.

⁸⁸ Pro městské a zvláště šlechtické prostředí bylo naopak zavedenou praxí, že při křtu dostalo novorozené více křestních jmen – srov. M. HOLÝ, *Křest*, s. 17-20; Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 187-189.

⁸⁹ Srov. M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont*, s. 226-230.

⁹⁰ Konkrétně se jednalo o tato křestní jména: Anna Kateřina, Anna Maria Magdalena, František Borgiáš, František Salezius, František Serafín, František Václav, František Xaverius, Jakub Bernard Jan Evangelista, Jakub Blažej, Jan Evangelista, Jan Křtitel, Jan Nepomuk, Jan Pavel, Josef Jan, Maria Anna, Maria Magdalena, Terezie Maria Kateřina, Václav Vít.

⁹¹ Soudobé výzkumy ukazují, že církevní pravidla hrála při udělování křestního jména jen velmi malou roli a výběr podléhal nejvíce módním trendům – Blíže Markéta VITCHOVÁ, *Motivace volby křestních jmen v 18. století*, Praha 1999 (diplomová práce FF UK).

Tabulka č. 3

Nejčastější jména křtěnců zapsaných v matrikách obcí Besednice, Ločenice a Kamenný Újezd (1790-1815)

Chlapci			Dívky		
Jméno	Počet	%	Jméno	Počet	%
Matěj	80	9,8%	Maria	218	26,1%
Jakub	77	9,4%	Kateřina	169	20,2%
František	68	8,3%	Terezie	72	8,6%
Vojtěch	65	7,9%	Anežka	53	6,3%
Josef	63	7,7%	Alžběta	46	5,5%
Matouš	45	5,5%	Rozina	46	5,5%
Jan	39	4,8%	Anna	44	5,3%
Vavřinec	38	4,6%	Eva	38	4,5%
Tomáš	37	4,5%	Markéta	28	3,4%
Martin	36	4,4%	Barbora	23	2,8%
Ostatní	272	33,2%	Ostatní	100	12,0%
Celkem	820	100,0%	Celkem	837	100,0%

II.2. Vývoj sňatečnosti v letech 1790-1815

Celkové počty svateb v letech 1790-1815

Zásadním předpokladem pro stav porodnosti je sňatečnost. Jak již bylo naznačeno výše, děti zplozené mimo manželství tvořily jen velmi malou část všech pokřtěných, svatba tedy představovala nezbytnou podmínku pro početí potomka. Během období dvaceti šesti let proběhlo ve třech zkoumaných vesnicích celkem 302 svatebních obřadů. Počet těchto událostí v jednotlivých sídlech opět, stejně jako u křtů, odpovídá velikosti a počtu obyvatel každé jednotlivé vesnice. Konkrétně v Besednici bylo oddáno celkem 94 párů, v Kamenném Újezdě 131 a v Ločenicích 77.⁹² Při pohledu na sňatečnost v jednotlivých sídlech nelze najít žádnou tendenci vývoje, roční počty kolísají v rozmezí od 3 do 20, aniž by bylo možné vysledovat určitý trend nárůstu či naopak poklesu sňatečnosti. I v každé obci zvlášť roční údaje různě kolísají, ne však v příliš velkém rozpětí. Důvodem, proč počty svateb v jednotlivých letech kolísají v každé obci různě, aniž by bylo možné nalézt bližší souvislosti, byl jistě fakt, že v rámci venkovského společenství byla snaha organizovat svatby hromadně, na stejný den. Dělo se tak zvláště u příbuzných nebo blízkých známých a hlavní roli zde hrály ekonomické důvody.

⁹² Celkové počty svateb v letech 1790-1815, přílohy, tabulka č. VII. 1.5.

Vždy bylo jistě méně finančně náročné vystrojit svatbu za přispění více rodin. V rámci jednoho rodu pak bylo bez pochyby ekonomičtější vystrojit veselku dvěma potomkům společně, než každému zvlášť. Dá se tedy předpokládat, že roční počty sňatků byly výrazně ovlivněny tímto faktorem, jelikož i ve zkoumaných vesnicích bylo organizováno více svateb na jediný termín. Téměř 24% ze všech svateb tvořily sňatky, které byly oddány ve stejný den, a právě léta, kdy probíhaly vícečetné svatby,⁹³ jsou charakteristické vyšší sňatečností oproti letem bezprostředně předcházejícím a následujícím.

Tabulka č. 4

Přehled párů oddaných ve stejný den – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Místo	Ze všech svateb		Z toho sourozenci	
	Počet	%	Počet	%
Besednice	26	27,7%	10	38,5%
Kamenný Újezd	23	17,6%	8	34,8%
Ločenice	22	28,6%	10	45,5%
Celkem	71	23,5%	28	39,4%

Sezónnost sňatečnosti

Na rozdíl od sezónnosti porodů, kterou bylo v dobách neregulované plodnosti možno ovlivňovat jen v omezené míře, lze u sňatečnosti nalézt velmi patrný trend.⁹⁴ Zásadní roli zde hrál koloběh církevního a hospodářského roku.⁹⁵ Naprostá většina svateb se odehrávala mimo postní období před Velikonocemi a také mimo adventní období a Vánoce,⁹⁶ což je dáno církevními nařízeními.⁹⁷ Již Tridentský koncil zakázal pořádat

⁹³ Většinou se jednalo o svatby dvou párů, v jednom případě byly ve stejný den oddány tři páry a v pěti případech dokonce čtyři páry na ráz.

⁹⁴ Problematika sezónního vývoje demografických událostí je dnes častým tématem především regionálních výzkumů pro starší i nové období dějin. K sezónní sňatečnosti např. L. FIALOVÁ, *Sezónnost*, s. 16-21; Petra BRABCOVÁ, *Svatby v 18. století z hlediska církevních matrik*, ČL 85, 1998, s. 257-262; Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686-1910*, HD 11, 1987, s. 97-139; Pavel VEREŠ, *Sezónnost sňatků v českých zemích v letech 1851 až 1984*, ČL 74, 1987, s. 32-35; Eva KAČEROVÁ, *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem*, HD 28, 2004, s. 48-53; M. HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 83-108; Marika POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*, HD 30, 2006, s. 195-218; Sabina DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj v Ústí nad Labem v 19. století*, HD 24, 2000, s. 109-162.

⁹⁵ Srov. L. FIALOVÁ, *Sezónnost*, s. 9-10.

⁹⁶ V březnu a dubnu, tedy v měsících, na které připadá půst a velikonoční svátky, proběhly za celé zkoumané období pouze dvě svatby, což tvoří necelé procento celkového vzorku; v době Adventu, tedy v měsíci prosinci, pak nebyla uspořádána ani jedna svatba.

⁹⁷ Blíže J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 158-161.

svatební hostiny, nikoliv tedy svatby, v době půstu nebo před významnými liturgickými svátky.⁹⁸ Z toho plynulo, že většina oddavek proběhla mimo tyto dny, jelikož veselka bez řádné hostiny byla hlavně ve venkovském prostředí téměř nemyslitelná. Nejvíce svateb se tedy konalo v období masopustu,⁹⁹ v lednu a únoru, a pak na podzim, kdy byly skončeny všechny zemědělské práce, a nebylo nouze o nejrůznější suroviny k přípravě bohaté svatební hostiny. Dalším velmi praktickým důvodem k uspořádání veselky v tomto období mohlo být počasí. Jelikož bylo chladno, nehrozilo nebezpečí, že by se připravené pokrmy mohly teplem zkazit. Naopak v období hlavní sklizně a žní bylo pořádáno jen minimum svateb.¹⁰⁰ V těchto případech se dá předpokládat, že se nejspíše jednalo o svatby, které byly neodkladné z důvodu těhotenství nevěsty. Vyšší počet svateb je možné sledovat také v měsíci květnu a červnu, jedná se o období po skončení Velikonoc a půstu, zároveň ještě naplno nepropukly zemědělské práce, proto i tyto měsíce byly pro sňatek poměrně příznivé. Dalším prvkem, který mohl ovlivnit konání svateb, byly místní lidové zvyky a pověry.¹⁰¹ Dnes je velmi známá například pověra: „Svatba v máji, nevěsta na máry“, pro tehdejší obyvatelstvo však byla patrně neznámá.¹⁰² Podle zjištěných dat se dá usuzovat, že život venkovských lidí byl velmi dobře organizovaný a termín uspořádání svatby nejvíce omezovala církevní nařízení a pracovní vytížení obyvatel, místní zvyklosti hrály vedlejší roli.¹⁰³

Svatby podle dnů v týdnu

Na rozdíl od narození a následných křtin bylo možné datum a den svatby dopředu předem přesně naplánovat, což je velmi dobře patrné nejen v sezónním průběhu

⁹⁸ Srov. J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 172.

⁹⁹ Veselky byly tak samozřejmou součástí masopustního období, že pokud se během něj na vesnici aspoň jedna neodehrála, byl nazýván masopustem prašivým; Srov. Karel PEJML, *Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách*, Praha 1941, s. 77.

¹⁰⁰ Srov. B. ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj*, s. 102-103, autorka dochází ke stejnému trendu sezónní porodnosti, tedy s minimem sňatků v březnu, dubnu a prosinci a maximem v lednu, únoru a listopadu; naprosto stejné výsledky výzkumu předkládá P. BRABCOVÁ, *Svatby*, s. 260-262, údaje pro české země jsou srovnatelné s vývojem porodnosti ve Francii, konkrétně v Paříži a okolí, kde je možné sledovat stejný trend

Srov. Jacques DUPÂQUIER, *La population française aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1979, s. 14-15.

¹⁰¹ Na lokální odlišnosti ve vývoji sezónnosti svateb v závislosti na klimatických podmínkách a obživě obyvatel upozorňuje Václav HOFMAN, *Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století*, HD 26, 2002, s. 81-100.

¹⁰² Pavel Vereš uvádí, že tato pověra se dostala do českých zemí až ve 20. století, pro toto období tedy sňatečnosti neovlivnila – P. VEREŠ, *Sezónnost*, s. 34-35; ve Francii byl květen naopak vždy považován za nešťastný měsíc, což se projevovalo poklesem počtu svateb – Srov. J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 223.

¹⁰³ Počty svateb v jednotlivých měsících, přílohy, graf č. VII. 1.6.

sňatečnosti, ale též v rozložení svateb do jednotlivých dnů v týdnu.¹⁰⁴ Nejvíce svatebních obřadů proběhlo v úterý, dále následovala neděle a pondělí, ve zbylé dny se konalo jen minimum obřadů.¹⁰⁵ I v této rovině se opět mísila doporučení a zvyklosti povahy církevní a ryze praktické, světské důvody. Svou roli hrály i pověry a místní obyčeje. Pátek a sobota jsou obecně považovány za nešťastné dny, na pátek navíc připadá půst, a to nejen o Velikonocích, což vysvětluje minimální počet párů oddaných v těchto dnech. Naopak úterý se vyznačuje maximem uskutečněných sňatků. Právě tento den měl být pro svatbu nejšťastnější a uzavřená manželství by měla být spokojená a harmonická.¹⁰⁶ Dalším důvodem, proč byla většina sňatků uzavřena v úterý a dále ještě v pondělí, byl fakt, že svatební veselí, které povětšinou trvalo několik dní,¹⁰⁷ nezasáhl páteční půst. Toto je také pravděpodobně důvod, proč minimum svatebních obřadů proběhlo ve čtvrtek, ačkoliv žádná světská či církevní omezení pro tento den neplatila. Přestože by se dalo předpokládat, že maximum svateb proběhlo v neděli, byla situace poněkud odlišná. Neděle jistě patřila mezi velmi oblíbené dny k uzavření sňatku, ne všechna přání snoubenců však mohlo být vyslyšeno, a to z velmi prostého důvodu. Místní farář, který byl kompetentní k vedení svatebního obřadu, byl právě nejvíce vytížen v neděli, jelikož ve většině obcí spadajících do jedné farnosti probíhaly slavnosti nedělní mše.¹⁰⁸ Z časových důvodů tedy nebylo možné, aby ve stejný den jeden farář odsloužil několik bohoslužeb v různých vesnicích a ještě oddal mladé snoubence.¹⁰⁹ Z výše uvedeného je patrné, že ačkoliv ohledně uzavírání sňatků v různých dnech týdne neplatila žádná omezení, ryze praktické důvody zapříčinily, že lze přesně postihnout, které dny byly pro uzavření sňatku nejpříznivější a také nejoblíbenější.¹¹⁰

¹⁰⁴ Téma sezónnosti svateb podle dnů v týdnu není prozatím podrobněji popsáno, k dispozici jsou spíše drobnější studie lokálního charakteru – L. DUŠEK, *Obyvatelstvo*, s. 166-173; M. POULOVÁ, *Vývoj*, s. 215-217.

¹⁰⁵ Srov. P. BRABCOVÁ, *Svatby*, s. 260; E. KAČEROVÁ, *Sňatečnost*, s. 52.

¹⁰⁶ Srov. K. PEJM, *Český lid*, s. 178.

¹⁰⁷ Srov. Karel Jaromír ERBEN, *Prostonárodní písně a říkadla*, Praha 1886, s. 321; Pavel POPELKA, *Svatba v sociálním systému vesnice a sociální funkce svatebního veselí*, *Studia Comeniana et historica* XVI/ 31, 1986, s. 84-97; L. HOFMAN, *Sezónní průběh*, s. 83.

¹⁰⁸ Srov. J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 224.

¹⁰⁹ Tento fakt je nejvíce patrný při pohledu na rozložení sňatků v týdnu v jednotlivých obcích. Besednice i Ločenice spadaly do malých farností, které celkem čítaly jen pět vesnic. Dá se tedy předpokládat, že místní faráři nebyli tolik vytížení a nebyl problém oddávat snoubence i v neděli. V Besednici proběhlo v tento den celkem 44% a v Ločenicích 35% ze všech svatebních obřadů. Opačná situace byla v Kamenném Újezdě. Do místního farního obvodu patřilo celkem 17 vesnic, a ačkoliv ne ve všech mše probíhaly, byl farář pravděpodobně plně zaměstnán. Je to patrné i z počtu svateb uskutečněných v neděli, v této obci to bylo jen 21% z celkového počtu.

¹¹⁰ Celkové počty svateb podle dnů v týdnu v letech 1790-1815, přílohy, graf č. VII. 1.7.

III. Slavnostní události v životě vesnické společnosti

III.1. Podoba křestních obřadů a společenská role kmotrů

Jak již bylo řečeno, svatba a hlavně křest jsou neodmyslitelně spjaty s řádným křesťanským životem a již od prvopočátků církve, kdy Jan Křtitel uděloval lidem svátost křtu na břehu řeky Jordán, aby je tak zbavil zlých činů a byly jim odpuštěny jejich hříchy¹¹¹, byl křest základním předpokladem k sounáležitosti ke křesťanské obci.¹¹² Je považován za symbolický vstup do církve, ruší odloučení věřícího od Boha, křtem jsou mu odpuštěny všechny hříchy, včetně toho dědičného a pokřtěný získává naději na věčný život¹¹³. Přestože idea svátosti křtu zůstává od prvopočátků až do dnes v podstatě stejná, průběh a podoba církevních obřadů při jejím udělování byla po dlouhou dobu nesjednocena. Tento stav změnil až Tridentský koncil probíhající v letech 1545-1563, který pevně stanovil podobu jednotlivých obřadů. Pro České země pak byla ustanovení koncilu uznána Olomouckou synodou roku 1591 a později potvrzena synodou pražskou roku 1605.¹¹⁴ Podle těchto nařízení měl řádný křest probíhat zásadně na půdě kostela a samotný obřad mohl vykonat pouze kněz. Po nezbytném čtení z Písma a poučení přítomných kmotrů i rodičů¹¹⁵ o jejich

¹¹¹ L 3, 3-20.

¹¹² Tradice udělování křtu svatého všem příslušníkům křesťanské obce pochází od Ježíše Krista, když pravil svým učedníkům: „Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtíte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal. A hle, já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku“ (Mt 28, 19-20); Více o podstatě křtu *Katechismus*, s. 318-330.

¹¹³ L. POKORNÝ, *Světlo*, s. 13-14.

¹¹⁴ Blíže Jan SEDLÁK, *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z roku 1605*, ČKD 1890, s. 606-613; Č. ZÍBRT, *Synoda r. 1605 proti pověrám*, ČL 26, 1926, s. 176-178; František VACEK, *Diecézní synoda pražská z roku 1605*, SHK 5, 1896, s. 25-45; Josef SVOBODA, *Přisluhování svátosti křtu sv.*, ČKD 18/7, 1877, s. 534-536.

¹¹⁵ Přítomnost rodičů při samotném křtu nebyla po dlouhou dobu nezbytně nutná, jejich účast na obřadu ustanovuje až druhý Vatikánský koncil probíhající v letech 1962-1965. Do té doby byli nejdůležitějšími aktéry obřadu kmotři, velmi často bávala přítomna též porodní bába. Otec se většinou účastnil křtu pouze prvního ze svých dětí. Srov. A. DOSTÁL, *Kmotr*, ČL 4, 1895, s. 123; matkám byla účast při křtu po dlouhou dobu zapovězena z důvodu, že po dobu šestinedělí byla považována za nečistou, tudíž jí byl zakázán i vstup do kostela. K znovuočištění matky probíhal tzv. úvod, opět na půdě kostela a za přítomnosti kněze. Po tomto obřadu, kterého se účastnily převážně ženy, se mohla novopečená matka opět zapojit do veškerého dění v životě společnosti. Blíže k problematice úvodu ve venkovském prostředí například M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 133-117, dále Václav STÝBLO, *Úvod šestinedělek*, ČKD 38, 1897, s. 30-39.

povinnostech vůči novorozenci, byl celý obřad zakončen tím, že kněz polije hlavu křtěnce svěcenou vodou při pronesení formule: „Já křtím tě ve jménu Otce, Syna a Ducha Svatého, amen.“ Po skončení obřadu se přítomní odebrali na následnou hostinu, která probíhala povětšinou v domě rodičů malého křtěnce.¹¹⁶ Při vstupu do domu držel novorozence v náručí kmotr a předával jej matce se slovy: „Odnegli jsme vám pohana, teď přinášíme křesťana“.¹¹⁷ Poté konečně mohla začít samotná hostina. Přestože byl křest prvotně udělován převážně dospělým, již ve starověku se praxe výrazně změnila a křtěna byla hlavně nemluvňata. Toto bylo dodržováno až do doby před Druhým vatikánským koncilem, který upravil podobu křtů zvlášť pro děti a zvlášť pro dospělé. Článek 67 Konstituce o posvátné liturgii doslova říká: „Obřad křtu dětí ať je přepracován a přizpůsoben skutečné situaci dětí. Také ať zřetelněji vystoupí přímo v obřadu úloha rodičů i kmotrů a jejich povinnosti.“¹¹⁸ Z této věty je velmi dobře patrné, že role kmotrů při svátosti křtu byla a hlavně i nadále je velmi důležitá, ba přímo nezbytná.

Kmotr stojí po boku rodičů dítěte, spolu s nimi dítě představuje při křtu, drží jej při obřadu na ruku, vykonává za ně předepsané sliby a zaručuje se, že jeho kmotřenc bude náležitě vychováván jako křesťan¹¹⁹. Nejprve tedy pomáhá rodičům v křesťanské výchově a později je oporou ve věcech víry samotnému kmotřenci. Kmotr je tedy garantem víry, která je předpokladem pro udělení křtu, a později napomáhá při věrném naplňování křestních závazků. Podle kodexu kanonického práva jím může být osoba, která dovršila věku šestnácti let, je biřmovaným katolíkem a není stížena kanonickým trestem, v žádném případě se však nesmí jednat o otce ani matku křtěného.¹²⁰ V roli hlavního svědka křtu může člověk stát za svůj život i vícekrát, zde Kodex žádné hranice nevymezuje. U obřadu pak bývají přítomní kmotři v zásadě dva – muž a žena, kteří jsou také zapsáni v matrice. Hlavní kmotr byl dříve nazýván „levans“, a byl to právě on, kdo držel dítě při křtu na ruku, druhý svědek byl označován „patrinus“. Většinou se dodržovalo pravidlo, že pokud byl křtěncem chlapec, v roli hlavní kmotra

¹¹⁶ Srov. Marie HAVELKOVÁ – ŠTASTNÁ, *Křtiny a úvod v Tuřanech u Brna*, Národopisné aktuality 17, 1980, s. 250-252, blíže k průběhu obřadů po přijetí ustanovení Tridentického koncilu J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*, s. 50-70; dále pak M. MELKESOVÁ, *Křtiny*, s. 262-273.

¹¹⁷ Více o lidových zvycích a pověrách spojených se křtem K. PEJML, *Český lid*, s. 122-125; Emil DROBIL, *Jihočeské dítě*, České Budějovice 1927, s. 94-95; podrobně pak narození a křtiny z etnografického hlediska zkoumala Alexandra Navrátilová – Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 21-105.

¹¹⁸ Druhý vatikánský koncil, SC 67.

¹¹⁹ Ottův slovní naučný XIV., Praha 1899, s. 422.

¹²⁰ Srov. CIC, kán 872-874.

stál muž, pokud byla křtěna dívka, držela ji na ruku žena. Rodiče novorozence si velmi dobře uvědomovali, jak důležitý je výběr kmotra pro jejich potomka. Pokud by totiž jejich dítě osiřelo, zodpovědnost by za něj přebíral právě kmotr. Povinností kmotra tedy bylo postarat se o dítě nejen z duchovní, ale i materiální stránky. Při křtu dával kmotr dítěti do vínku drobný dárek, většinou se jednalo o obrázek patrona křtěnce a drobný peníz, někdy i o růženec.¹²¹ Každý správný kmotr se měl starat o to, jak jeho kmotřenec prospívá, pravidelně jej navštěvovat, nesměl zapomínat na jeho narozeniny ani svátek. Slušelo se, aby mu poslal i malý dárek k Vánocům či na velikonoční svátek.¹²² Podle představ církve bylo ovšem velmi těžké dostat všech závazků spojených s kmotrovstvím, zvláště pak v oblasti církevní výchovy. U případů, kdy jedinec byl kmotrem vícero dětí, bylo spíše nemožné, aby mohl dohlížet na jejich řádný křesťanský život.¹²³ Vždy tedy záleželo hlavně na vůli a možnostech každého kmotra, jak úzký vztah se svým kmotřencem navázal. Samotnému křtu mohly být přítomny kromě kmotrů i další osoby, pokud pak byly zapsány do matriky, tak jako „testis“- svědkové. V případě matrik sledovaných vesnic je pro kmotry vždy vyčleněna zvláštní rubrika, ovšem chybí výslovné určení kmotrů levans nebo patrinus. Oba jsou označeni jednoduše německým slovem „pathen“, tedy kmotrové. Dá se však předpokládat, že bylo jednoduché pravidlo, které jasně určilo, kdo stál v pozici kmotra levans a kdo patrinus. Pokud se jednalo o křest chlapce, hlavním kmotrem mu byl muž, u dívek pak žena. Pouze u dvou případů křtů se v zápisech objevuje i třetí osoba v roli svědka, v obou případech se jedná o muže, u jejichž jmen je připsáno „svědek dožádaný na místo“.¹²⁴ Pokud byl někdo požádán o to, aby se stal kmotrem právě narozeného dítěte, bylo téměř pravidlem, že dotyčný žádost přijal, jelikož odmítnutí kmotrovství bylo považováno za velký hřích.¹²⁵ Na křtiny chodila zvat většinou porodní bába, která za to od budoucích kmotrů obdržela drobný peníz, chléb nebo jiný dárek. V prostředí lépe situovaných společenských vrstev, kde se předpokládala gramotnost rodičů i budoucích kmotrů, se prosba za kmotrovství předávala v psané či tištěné formě.¹²⁶

¹²¹ Srov. František HRUŠKA, „Křtiny dou!“, ČL 5, 1896, s. 237-242; Č. ZÍBRT, *O dětské karkulce a křtícím vínku*, ČL 24, 1924, s. 368-371.

¹²² Blíže A. DOSTÁL, *Kmotr*, s. 124.

¹²³ Srov. J. GRULICH, „Slavnostní okamžiky“, s. 62.

¹²⁴ Srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 70-71.

¹²⁵ Srov. K. PEJML, *Český lid*, s. 122.

¹²⁶ Konkrétní ukázky psaných žádostí za kmotrovství Č. ZÍBRT, *Staročeské pozvánky na křtiny v 16. století*, ČL 31, 1931, s. 356-358, Bohumil LUKAVSKÝ, *Žádost za kmotrovství z konce XVII. věku*, ČL 13, 1904, s. 250; Josef KESSLER, *Tištěná prosba za kmotrovství z roku 1798*, ČL 5, 1896, s. 281-282; Antonín BLAŽEK, *Kmotrovská cedule z Chrudimska*, ČL 18, 1909, s. 159-160.

O kmotrovství se vždy žádalo náležitě uctivě a s pokorou, kmotr byl totiž v každé rodině velmi považován, někde býval kmotrovský vztah ceněn více než ten příbuzenský.¹²⁷ Na základě výše uvedeného se dá tedy říci, že křest spojuje silným poutem osudy dvou jedinců, kmotr nesmí například chybět při významných událostech v životě svého chráněnce, stojí po jeho boku při svátosti biřmování¹²⁸ a byl nepostradatelným hostem i na kmotřencově svatbě.

III.2. Svatební obřady a úloha svatebních svědků

Sňatek je další zásadní změnou v životě člověka. Někteří absolvují svou životní pouť pouze s jediným partnerem, jiní naopak vstoupí do svazku manželského i vícekrát. Manželstvím spojuje člověk život nejen se svým partnerem, ale také s jeho rodinou a známými. Každá společnost napříč dějinným vývojem proto měla zájem upravit vztah mezi mužem a ženou, aby si tak zajistila svůj chod a stabilitu.¹²⁹ Pro křesťanskou církev není manželství pouze právním vztahem, ale hlavně svátostí. Kodex kanonického práva doslova uvádí toto: „Manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou vytvářejí celoživotní společenství, zaměřené ze své přirozenosti k dobru manželů a na plození a výchovu dětí, je mezi pokřtěnými povýšen Ježíšem Kristem na svátost.¹³⁰ Podstatnými vlastnostmi manželství jsou jednota a nerozlučnost, které v křesťanském manželství nabývají zvláštní stálosti z důvodu svátosti.“¹³¹ Přestože již od dob Ježíšových bylo manželství považováno za výjimečný a nerozlučitelný svazek¹³², nebylo až do Tridentského koncilu zásadně dodržováno, aby snoubenci svůj manželský slib potvrdili před Bohem na půdě kostela a za přítomnosti kněze.¹³³ Důležité bylo spíše při svatební hostině veřejně projevit vůli strávit s druhým partnerem zbytek života, což bylo potvrzeno vzájemným navléknutím prstenům. Ještě před samotnou hostinou se sešly obě rodiny snoubenců, aby dohodly podmínky svatební

¹²⁷ Srov. Miloš KOLÁŘÍK, *Kmotrovství*, ČL 31, 1931, s. 356; na Chodsku se traduje pořekadlo, že pokud by něčí otec i kmotr spadli najednou do vody, má dotýčný nejprve vytáhnout kmotra a pak až otce. Srov. F. HRUŠKA, „*Křtiny*“, s. 242.

¹²⁸ Blíže CIC, kán. 892-893.

¹²⁹ Blíže o současném pojetí církevního manželství *Katechismus*, s. 405-420.

¹³⁰ CIC, kán. 1055, 1.

¹³¹ TAMTÉŽ, kán. 1056.

¹³² „*Proto opustí muž otce i matku a připojí se ke své manželce, a budou ti dva jedno tělo; takže již nejsou dva, ale jeden. A proto co Bůh spojil, člověk nerozlučuje!*“ (Mt 19, 5-6).

¹³³ Srov. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 94-95.

smlouvy a mohly tak proběhnout zásnuby. Pokud měl tedy sňatek proběhnout veřejně a bez tajností, bylo nutné, aby rodina ženicha i nevěsty s manželstvím souhlasila. Pozdější svatební hostina pak celý svazek spíše už jen formálně potvrdila. Čerství novomanželé si chodili pro požehnání do kostela většinou až po svatební hostině a společně strávené svatební noci, brali jej tedy jen jako druhotnou záležitost.¹³⁴ Tento stav tedy změnil až Tridentský koncil roku 1563 ustanovením dvanácti kánonů a „dekretu o sňatkové reformě“¹³⁵, čímž pozvedl charakter sňatku na posvátný. Od té doby byl za platný považován jen takový církevní sňatek, který proběhl v chrámu Páně, za přítomnosti kněze a dvou svědků. Vlastní podstatou svátosti je podle koncilu veřejný souhlas ženicha a nevěsty, kteří se mají ještě před samotným obřadem zpovědi vyznat ze svých hříchů a přistoupit k svatému přijímání.¹³⁶ Ačkoliv koncil nařizuje svobodné rozhodnutí ženicha i nevěsty vstupu do manželství a zakazuje dalším osobám jejich úmysl jakkoliv ovlivňovat, nedalo se předpokládat, že by rodiny obou snoubenců neměly rozhodující slovo při uzavírání sňatku. Dělo se tak zvláště tam, kde by mohl být ohrožen rodinný majetek.¹³⁷ Výjimečné nebyly ani případy, kdy v rozporu s kanonickým právem omezovala sňatky svých poddaných sama vrchnost.¹³⁸ Stejně jako u křestního, i u svatebního obřadu byla nařízení koncilu v Tridentu postupně uváděna do praxe až po přijetí ustanovení pražské synody. Ujednotit podobu svatebních obřadů a hlavně zakořenit v myslích věřících, že jediné platné uzavření manželství je možné pouze v kostele za přítomnosti kněze, byl z počátku téměř nemožný úkol. Nadále sňatku v kostele předcházely zásnuby a sepsání svatební smlouvy ryze v kruhu rodinném, po církevním obřadu se čerstvě uzavřené manželství náležitě oslavovalo.¹³⁹

¹³⁴ Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 230-238; stručný přehled právním norem upravujících manželství před přijetím nařízení Tridentského koncilu L. POKORNÝ, *Světlo*, s. 78-79; J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 73-74; blíže pak Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.

¹³⁵ K. 1 - posvátný charakter sňatku, k. 2 - monogamie, k. 3-4 - pravomoc církve stanovit překážky manželství, k. 5-7 - nerozlučitelnost manželství, k. 8 možnost rozluky od stolu a od lože, k. 9 zákaz sňatků kněžích, k. 10 - nadřazenost panictví a celibátu nad manželstvím, k. 11 - liturgický kalendář sňatků, k. - 12 výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách; dekret o sňatkové reformě pak předepisuje slavnostní podobu sňatku a překážky bránící vstupu do manželství.

¹³⁶ Srov. CIC, kán. 1057, 2; TAMTÉŽ, kán. 1065, 2.

¹³⁷ Strategie a okolnosti ovlivňující výběr partnera ve venkovském prostředí zkoumala Jana MRÁZKOVÁ, *Věc veřejná nebo soukromá? Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*. Zpravodaj historického klubu 16, 2005, s. 6-29. Srov. J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 209-221; autor uvádí, že od konce 17. století mají lidé v prostředí francouzského venkova větší volnost při výběru partnerů než v městském prostředí, narůstá tedy počet manželství „z lásky“, pro české prostředí je dle J. Mrázkové tento trend patrný až na přelomu 18. a 19. století.

¹³⁸ Srov. J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 80-84.

¹³⁹ Svatební obřad, přípravy s ním spojené i následná hostina jsou událostmi, které byly ze všech slavností nejvíce ovlivněny místními zvyky, obyčejí a pověrami. Popis nejznámějších zvyků,

Církev se snažila dbát alespoň na to, aby církevní a světské úkony spojené s uzavíráním manželství od sebe byly jasně odděleny, a aby církevní stránka byla brána jako ta nejdůležitější.¹⁴⁰ Osvěta v této oblasti byla svěřena na starost farářům, kteří měli příslušníky své farnosti seznámit s ustanoveními koncilu a utvrdit je tak v nutnosti kněžského požehnání každému uzavíranému sňatku.¹⁴¹

Církevní představa svátosti manželské tedy byla naprosto zřejmá a hlavně jednotná, což si mnohdy odporovalo se zavedenou praxí lidových oslav a zvyků spojených s nově uzavíraným manželstvím. Právě v případě svatebních slavností jsou nejvíce patrné regionální rozdíly ohledně celé podoby svatebního rituálu, ačkoliv lze najít základní prvky společné pro většinu společenství napříč časem i prostorem.¹⁴² Téměř žádná svatba by nebyla možná bez již zmiňovaných zásnub a domlouvání svatební smlouvy a dalších majetkoprávních vypořádání rodin obou snoubenců. Většinou se jednalo o výši věna pro oba potomky a také o výdajích s následným svatebním veselým.¹⁴³ Toto byl první krok, jímž obě rodiny dávaly souhlas s následným sňatkem, a mohly začít přípravy na samotnou veselku. Svatba vždy znamenala velké výdaje pro obě zúčastněné strany, jelikož honosnost svatby ukazovala na sociální příslušnost i prestiž rodin obou snoubenců.¹⁴⁴ Pokud budoucí novomanželé pocházeli z chudších poměrů, mohli se spolehnout na pomoc blízkých příbuzných a sousedů.¹⁴⁵ Ovšem i v případě, kdy nebyl dostatek prostředků k vystrojení bohaté hostiny, bylo takřka nemyslitelné, aby byl průběh svatby ochuzen o některý ze zažitých zvyků. Dá se tedy říci, že svatební oslavy měly u všech vrstev venkovského obyvatelstva stejný průběh, lišily se spíše svou okázalostí a honosností, rozdíl byl

ale i místní odlišností nastiňuje K. PEJML, *Český lid*, s. 177-204; Iva HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků a sňatkové obyčeje v Čechách ve druhé polovině 18. století a první polovině 19. století*, ČL 62, 1975, s. 129-139; o nejznámějších svatebních písních a pořekadlech se svatbou spojených Josef CYTERÁK, *K svatebním obyčejům na Smíchovsku*, ČL 5, 1896, s. 58-64; Josef Jaroslav LANGER, *Svatební obyčeje a písně*, Praha 1946.

¹⁴⁰ Srov. J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 62.

¹⁴¹ Srov. J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“, s. 70-73.

¹⁴² Pro české prostředí je dostupný velký počet převážně etnografických studií zabývajících se lidovou podobou svateb hlavně na regionální úrovni, např.: F. BARTOŠ, *Moravská svatba*; František Vladimír VYKOUKAL, *Česká svatba*, Praha 1893; Č. ZÍBRT, *Staročeská svatba*; Jakub ŠKARDA, *Svatební obyčeje z okolí Plzeňského*, Praha 1894; Jan MARHOUT, *Stará jihočeská svatba z okolí Týna nad Vltavou*, České Budějovice 1978; František KRÁLOVEC, *Chodská svatba*, Praha 1894; Jan VYHLÍDAL, *Slezská svatba*, Opava 1894; Matouš VÁCLAVEK, *Valašská svatba, její zvyky a obyčeje*, Telč 1899; Josef Julius PAVELKA, *Horácká svatba*, Brno 1926.

¹⁴³ Blíže k hmotnému zajištění potomků rodiči V. PROCHÁZKA, *Výbava a výměnek na české vesnici v 16. a 17. století*, ČL 49, 1962, s. 56-59.

¹⁴⁴ Srov. J. GRULICH, *Venkovan*, in: V. Bůžek - P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 174-176.

¹⁴⁵ Blíže Jaromír ŠIMON, *Když se vdávala chudá nevěsta*, NVČ 31, 1949-50, s. 287-8.

v délce svatby, počtu hostů, výběru jídel na hostinu a místě jejího konání.¹⁴⁶ Velmi důležitou osobou při přípravě celé svatby byl mládenec- družba. Většinou se jednalo o člověka, který měl s organizací svateb již jisté zkušenosti a byl tedy snoubencům v lecčems nápomocný.¹⁴⁷ Asi čtrnáct dní před samotnou veselkou začal družba obcházet sousedy a známé s oficiálním pozváním na svatbu, v den svatby se pak v ženichově domě sešli jeho svatební hosté, dostavila se hudba a přišel i družba. Po malém pohoštění se všichni v průvodu odebrali do domu nevěstina, většinou za doprovodu hudby a hlasitého zpěvu.¹⁴⁸ Před domem nevěsty pak probíhalo „vyplácení a vyptávání“ nevěsty. Tento zvyk připadl na starost nevěstině družičce, čímž měla za úkol symbolicky muže vyzkoušet, zda to se sňatkem myslí vážně. Teprve poté mohla být celá svatební společnost vpuštěna do domu. Po malém pohoštění se družba odebral do nevěstiny komory, aby ji vyvedl mezi svatebčany a snoubencům se mohlo dostat rodičovského požehnání.¹⁴⁹ Ihned poté se celý svatební průvod vydal na cestu do kostela, kde byl manželský svazek posvěcen církví. Po obřadu vypuklo pravé svatební veselí a všichni zúčastnění se odebrali na hostinu, která většinou probíhala v domě nevěstiny rodičů.¹⁵⁰ Bohatá hostina se skládala z mnoha chodů, nesměla chybět veselá muzika a básně,¹⁵¹ družba pak měl na starost pronesení svatební řeči a přípitku, zároveň se staral o zábavu přítomných hostů. Právě na samotné hostině se velmi projeví sociální rozdíly, ale také místní zvyklosti, jelikož v každém kraji zaplňovaly stoly rozličné pokrmy a nápoje,¹⁵² jedině svatební koláč bylo možné nalézt snad všude, byl jakýmsi symbolem svatebních oslav.¹⁵³ Posledním důležitým krokem svatebního dne bylo vyprovázení novomanželů z hostiny a jejich uvedení do komory, kde měli společně strávit první noc. Samotná hostina však dále pokračovala, většinou do dalších dnů, pro které byly typické též různé zvyky a obyčeje. Snad všude probíhalo tzv. čepení nevěsty, kterého se účastnily pouze vdané ženy, a mělo symbolizovat,

¹⁴⁶ Srov. Iva HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků a sňatkové obyčeje v Čechách ve 2. polovině 18. století a 1. polovině 19. století*, ČL 62, 1975, s. 132.

¹⁴⁷ Blíže o úloze družby Max HROCH, *Řád veselí svatebního*, ČL 12, 1912, s. 358-362.

¹⁴⁸ Ukázky písní uvádí Č. ZÍBRT, *Staročeská svatba*, s. 36-39.

¹⁴⁹ Srov. K. PEJM, *Český lid*, s. 181-183.

¹⁵⁰ I zde se projevovaly místní rozdíly, někde probíhala celá hostina pouze v domě nevěsty, jinde probíhal celý svatební oběd nejprve u rodičů mladé manželky a poté se zúčastnění přesunuli do ženichova domu. Možná byla též varianta, kdy se svatební hosté po obřadu v kostele rozdělili a probíhaly dvě hostiny, zvláště v domě ženicha i nevěsty, a celé svatební společenství se spojilo, až když nevěsta opouštěla svůj rodný dům a odcházela ke svému manželovi. Srov. I. HEROLDOVÁ, *Uzavírání*, s. 132-133; K. PEJML, *Český lid*, s. 189-201;

¹⁵¹ Srov. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 89; J. CYTERÁK, *K svatebním obyčejům*, s. 58-64.

¹⁵² Konkrétní příklad svatební hostiny vykresluje Č. ZÍBRT, *Staročeská svatba*, s. 62-82; pro oblast Moravy pak F. BARTOŠ, *Moravská svatba*, s. 37-38.

¹⁵³ Blíže F. BARTOŠ, *Moravská svatba*, s. 38-41; srov. I. HEROLDOVÁ, *Uzavírání*, s. 132-133.

že mladá dívka se stala vdanou paní. Po celém rituálu se dostalo novomanželce symbolických dárků, většinou se jednalo o kužel s lnem, aby vždy bylo na plátno a peřinu.¹⁵⁴ Poté se opět dále hodovalo a slavilo.¹⁵⁵

Pomineme-li úkony spojené se sňatkem, které jsou ryze světského charakteru, samotnému církevnímu obřadu předcházela svatá zpověď nevěsty i ženicha a následné přistoupení ke svatému přijímání. Vždy také probíhaly veřejné ohlášky o plánovaném sňatku snoubenců, které četl farář tři neděle po sobě při slavnostní mši.¹⁵⁶ Pokud ani po třetím čtení ohlášek nevznesl nikdo námitku proti plánovanému sňatku, mohli jej snoubenci uzavřít. V samotný svatební den vstoupili snoubenci do kostela společně se svými rodiči a svědky, farář celé společenství přivítal buďto u vchodu do kostela a sám přivedl novomanžele k oltáři nebo čekal všechny zúčastněné přímo v kostele. Ženicha doprovodila k oltáři jeho matka, nevěstu pak otec. Bylo zvykem, že se obřad konal během slavnostní mše, farář tedy nejprve přivítal všechny zúčastněné, poté následovala bohoslužba a homilie. Vlastní svatební obřad se pak skládal z otázek kladených snoubencům, které jim měly naposledy objasnit podstatu a vážnost svátosti manželské. Pokud farář uznal všechny odpovědi za uspokojivé, potvrdil celý svazek pronesením slov: „Tímto vás spojuji ve svátost manželství ve jménu Otce, Syna i Ducha Svatého.“ Dále posvětil snubní prsteny, které si novomanželé navzájem vyměnili. Mše pak pokračovala společnou modlitbou všech přítomných, obřad zakončil kněz slavnostním požehnáním novému manželství.¹⁵⁷ Ještě před tím, než se všichni přítomní odebrali na slavnostní hostinu, zapsal farář údaje o sňatku do matriky a oba svědci potvrdili jeho platnost svým podpisem.¹⁵⁸

Právě svědci byli nezbytnými účastníky sňatků k tomu, aby mohl být prohlášen za právoplatný.¹⁵⁹ Svědci účastníci se svatebního obřadu bývali zpravidla dva – vždy jeden za každého snoubence. Společně se snoubenci přistoupili k oltáři, po celou dobu obřadu jim byli morální podporou a zároveň slíbili, že osudu manželství budou pokud možno poskytovat pomoc. Výběr svatebního svědka byl plně v kompetenci ženicha i nevěsty, kteří většinou vybírali z řad svých příbuzných a blízkých známých.

¹⁵⁴ Blíže F. BARTOŠ, *Moravská svatba*, s. 56-63,

¹⁵⁵ Čeněk Zíbrt uvádí, že pravá selská svatba se poctivě slavila až týden za účasti celé vesnice, aniž by na hostech byla znát únava či opadnutí dobré nálady – Č. ZÍBRT, *Staročeská svatba*, s. 5; srov. Karel. FOJTÍK, *Svatba na střední a západní Moravě v 16. a 17. století*, ČL 52, 1965, s. 334-335.

¹⁵⁶ Srov. J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 75.

¹⁵⁷ Srov. L. POKORNÝ, *Světlo*, s. 80-81.

¹⁵⁸ Povinnost svědků potvrdit daný akt svým podpisem je nařízena dvorským dekretem z roku 1784.

¹⁵⁹ CIC, kán. 1108, 1.

Hlavním úkolem svědka bylo pouze potvrdit, že svatební obřad skutečně proběhl.¹⁶⁰ Jelikož žádné další povinnosti pro svědka ze svatby nevyplývaly, dbalo se ponejvíce na to, aby dodal celému obřadu náležitou vážnost a prestiž. Z tohoto důvodu se v rolích svatebních svědků objevovali povětšinou pouze muži, ačkoliv žádné nařízení nevyklučovalo možnost účasti ženy.¹⁶¹ Jak již bylo řečeno, role svědka nezavazuje jedince k přesně vymezeným úkonům a povinnostem, spíše se od něj očekávalo, že dodrží některé zažitě zvyky a pravidla. Jelikož každý svědek prezentoval účastí na obřadu i svou vlastní osobu, bylo téměř nemyslitelné, aby od něj novomanželé neobdrželi nějaký nákladnější dar. Pokud se pak jednalo o osoby z řad příbuzných a blízkých známých, předpokládalo se, že se zhostí některých dalších důležitých úkonů. Pomáhali například s organizací celé svatby a svatebního dne, jako první pronášeli slavnostní přípitek, během hostiny dolévali svatebčanům víno a starali se o nápoje, oznamovali další chod jídla a vyprovázeli novomanžele z hostiny na svatební noc nebo svatební cestu. Svědek sice nehrál tak zásadní roli v životě novomanželů jako mohl kmotr ovlivnit budoucí osud svého kmotřence, podle výše uvedeného je však více než jasné, že role kmotra i svatebního svědka byla a v dnešní době nadále je natolik důležitá, že ani jeden z obřadů by bez jejich účasti nemohl proběhnout.

¹⁶⁰ Srov. K. FOJTÍK, *Svatba*, s. 334.

¹⁶¹ Ve třech vybraných vesnicích proběhlo ve zkoumaném období celkem 302 svateb. Všechny 604 svatebních svědků zapsaných v matrikách byli muži.

IV. Osoby kmotrů a svědků v Besednici, Ločenicích a Kamenném Újezdě ve světle matriční evidence

Pro každou významnou událost či slavnost v životě rodiny a následně i vesnického společenství bylo důležité, aby byl jejich konkrétní průběh zaštitěn přítomností určitého počtu svědků, kteří byli pro uskutečnění daného rituálu téměř nepostradatelní. V případě křtin a svateb toto platilo dvojnásob. Z formálního hlediska tyto osoby dosvědčovaly, že daný sňatek či křest opravdu proběhly a svou přítomností měly zároveň zvýšit prestiž právě probíhajícího obřadu. Ve sféře rodinné a společenské byla role kmotra či svědka svatby nástrojem, jak utužit vztahy v síti příbuzných a přátel.¹⁶² Díky zápisům v matrikách je možné blíže nahlédnout nejen do pozadí průběhu křtů a svateb, zároveň lze také konkrétně přiblížit jednotlivé osoby, které se jich aktivně účastnily. V případě kmotrů a svědků lze díky zápisům v matrikách zjistit jejich socio-profesní zázemí, místo bydliště, v jakém vztahu byli k rodině křtěnce či novomanželů a jak často byli do této role vybíráni.

IV.1. Přímí účastníci křestních obřadů – kmotrové a kmotry

Jak již bylo řečeno, u křtu v zásadě figurovali kmotrové dva, což také bylo dodržováno. Mezi léty 1790 – 1815 se v matrikách studovaných vesnic objevuje 1620 párů, tedy kmotr a kmotra, pouze v pěti případech vystupuje osoba samotná. Zavedeným zvykem bylo, že pokud se narodil chlapec, za hlavního kmotra byl vybrán muž, v případě narozené dívky jím byla žena. Již také bylo zmíněno, že ve zkoumaných matrikách chybí přípisy, zda se jednalo o kmotra v pozici levans, tedy hlavního kmotra, nebo o kmotra v postavení patrinus, tzn. druhého kmotra. Praxe však již byla zřejmě natolik ustálená, že nebylo nutné jednotlivé osoby konkrétně označovat, protože bylo jasné, kdo v jaké pozici figuroval. Pro vesnici Besednice je již ze samotných zápisů dobře patrné, kdo byl hlavním kmotrem. Pokud se totiž narodil chlapec, byl jako první

¹⁶² Srov. Guido ALFANI, *I padrini: patroni o parenti? Tendenze di fondo nella selezione dei parenti spirituali in Europa (XV-XX secolo)*, příspěvek prezentovaný v rámci konference “Familia y organización social en Europa y América siglos XV-XX” probíhající 12. -14. prosince 2007 v Albacete.

v rubrice kmotrů zaznamenán muž, pokud byla pokřtěna dívka, jako kmotr byla na prvním místě uvedena žena. Pouze 1x bylo u křtu chlapce na první pozici zapsáno ženské jméno, u dívek v roli hlavního kmotra figuroval muž ve dvanácti případech.¹⁶³ Celkem tedy u 96,9% křtů bylo toto pravidlo dodržováno, lze proto snadno vyvodit, kdo byl kmotrem patrinus a kdo levans. Ve zbylých dvou vesnicích byla praxe poněkud odlišná. V matričních zápisech Kamenného Újezdu je až do roku 1809 respektována praxe uvádět kmotra Levant v zápisech na prvním místě, ale roku 1810 se situace změnila a jako první se v zápisech ženské jméno téměř vůbec neobjevovalo. Nedá předpokládat, že bylo takto narychlo upuštěno od ustáleného zvyku volby pohlaví hlavního kmotra na základě pohlaví křtěného dítěte, ani nebylo vydáno žádné zvláštní nařízení týkající se postupu ohledně zápisu kmotrů do matrik. Impulz ke změně nejspíše pocházel od osoby místního faráře, který k tomuto kroku přistoupil ve snaze sjednotit záznamy, které se tak mohly zdát přehlednější. Situace v Ločenicích pak byla taková, že podle zápisů také nelze rozlišit, který z kmotrů je v pozici levans a který patrinus. Pouze jedenkrát byla jako první v rubrice kmotrů zapsána žena, kdy se jednalo o křest dívky, která je v matrice uvedena bez otce, tedy narozená mimo manželství. Důvodem nerozlišovat mezi hlavním a druhým kmotrem mohla být nejen snaha o lepší přehlednost zápisů, ale také fakt, že se v převážné většině vždy jednalo o kmotry, kteří byli ve svazku manželském, tedy o osoby v nejbližším možném poutu, a nebylo proto nezbytně nutné výslovně označit, kdo v jaké roli vystupuje. Jistě bylo běžné, spíše samozřejmé, že hlavním kmotrem byl ten, který držel dítě při křtu na rukou a byl stejného pohlaví jako křtěný novorozenec. Pokud ovšem kmotřenec od svého ochránce potřeboval pomoc, ať hmotnou či duševní, nebo pokud měl kmotr zastoupit rodiče dítěte, je logické, že to se vždy dotklo obou kmotrů, manželů, tudíž pravděpodobně nebylo třeba rubriky v matrice v tomto ohledu rozepisovat.

Celkové počty demografických událostí vesnic Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice byly blíže popsány v předchozí kapitole. Tato souhrnná čísla však nevypovídají nic o konkrétních postavách, které zápisy v matrikách také zaznamenávají. Ačkoliv tedy za zkoumané období proběhlo ve třech vesnicích celkem 1625 křtů, bylo by mylné se domnívat, že u každého jednotlivého obřadu figurovali pokaždé jiní kmotři. Situace byla spíše opačná, v těchto rolích se vyskytoval omezený počet jedinců, kteří se na místech kmotrů neustále opakovali. Konkrétně se jednalo o 321 různých

¹⁶³ Srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 74-76.

osob, lépe řečeno 321 párů, které se staly kmotry všem dětem zkoumaných vesnic narozených v letech 1790-1815. Průměrně tak každý z těchto kmotrů svědčil svátečnímu obřadu za období pětadvaceti let přibližně pětkrát. Logicky bylo spektrum možných kmotrů omezeno samotnou skladbou obyvatelstva jednotlivých lokalit, přesto rozhodování rodičů při přípravě křtu novorozence ovlivňovala řada dalších faktorů. Toto zapříčinilo, že vzorek zapsaných osob přesně nekopíroval strukturu obyvatelstva zkoumaných vesnic a v rolích kmotrů tudíž vystupoval okruh jedinců, kteří naplňovali ideální představy a požadavky rodičů o postavě řádného duchovního ochránce. Při porovnání údajů z jednotlivých vesnic vyvstanou poměrně stejné hodnoty, nejnižší počet kmotrovství připadající na jednu osobu byl v Kamenném Újezdě, což bylo pravděpodobně z důvodu velikosti vesnice a také faktem, že v bezprostřední blízkosti leží velké množství menších sídel, tudíž okruh potencionálních kmotrů byl rozšířen do nejbližšího okolí vesnice. Dalším možným faktorem mohla být větší otevřenost sídla, způsobená jeho polohou, a také odlišné socio-profesní složení obyvatel vesnice, což již bylo blíže vysvětleno v předchozích kapitolách. Tento fakt mohl tedy způsobit, že rodiče byli ochotni, možná také nuceni, rozšířit okruh případných kmotrů i na osoby, které by byly pro rodiny z Ločenic a Besednice nepřijatelné.

Tabulka č. 5

Počty konkrétních osob zapsaných v matrikách na místě kmotrů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Místo	Celkový počet křtů	Počet konkrétních osob v rolích kmotrů	Průměrný počet kmotrovství připadající na 1 osobu
Besednice	495	78	6,3
Kamenný Újezd	653	150	4,3
Ločenice	477	93	5,1
Celkem	1625	321	5,1

Podle zápisů z matrik je patrné, že u křtů dětí z jedné rodiny se povětšinou vyskytoval stejný kmotrovský pár. Dá se tedy usuzovat, že každá jednotlivá rodina měla ve svém okolí malý okruh nejbližších příbuzných a známých, z nichž vybírala konkrétní jedince, kteří se pak stávali duchovními ochránci všech jejich narozených dětí. Zde ovšem znovu vyvstává otázka, nakolik byl vybraný kmotr schopen naplnit církevní představy o roli řádného kmotra pro všechny své kmotřence a nakolik by byl schopen se o ně postarat, pokud by rodiče zasáhla nemoc či jiné neštěstí. V případě, kdy byl jedinec kmotrem jednoho či dvou mladých křesťanů, by jistě nebyl problém dostát všem svým

povinnostem. V takovýchto situacích spíše záleželo na dobré vůli dotyčných, do jaké míry je pro ně instituce kmotrovství závazná. Je také dobré připomenout, že kmotrovství, jakožto specifický druh příbuzenství, jistě nebylo otázkou pouze dvou jedinců, ale také jejich nejbližších rodin, což jistě do značné míry ovlivňovalo vzájemné sociální vazby a vztahy.

Tabulka č. 6

Četnost kmotrovství u jednotlivých osob zapsaných v matrikách kmotrů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Počet kmotrovství	Počet osob	Celkem křtů	Počet kmotrovství	Počet osob	Celkem křtů
1x	108	108	17x	3	51
2x	54	108	19x	1	19
3x	42	126	21x	1	21
4x	16	64	24x	1	24
5x	19	95	25x	1	25
6x	12	72	26x	2	52
7x	10	70	27x	1	27
8x	10	80	28x	2	56
9x	4	36	30x	2	60
10x	7	70	32x	1	32
11x	3	33	33x	1	33
12x	4	48	36x	1	36
13x	2	26	35x	1	35
14x	2	28	50x	1	50
15x	4	60	Celkem	321	1625
16x	5	80			

V matrikách vesnic Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice se za zkoumané období necelá třetina osob vyskytovala v zápisech kmotrů pouze jedenkrát, na druhé straně je ovšem nutné zmínit, že ve všech třech sídlech jsou naprosto běžné případy, kdy jediná osoba byla zvolena za kmotra více než desetkrát. V Besednici byl nejvíce žádaným kmotrem místní rychtář a sedlák Jakub Lindl, který v zápisech figuruje celkem u křtů třiceti tří dětí. V Kamenném Újezdě to pak byl Pavel Cep, zámožný sedlák, který se celkem padesátkrát stal duchovním otcem dětí z deseti různých rodin. Josef Blažek, konšel a sedlák v Ločenici, stál v roli kmotra celkem třicet šestkrát. Pro všechny tři místa tedy bylo shodné, že nejžádanějšími kmotry byli místní obyvatelé, zámožní sedláci, kteří se také v rolích místních úředníků zásadním způsobem podíleli na faktickém chodu vesnice. Z výše uvedeného je možné vyvodit tři základní parametry, které jistě ovlivňovaly výběr vhodných kandidátů na pozici kmotrů.

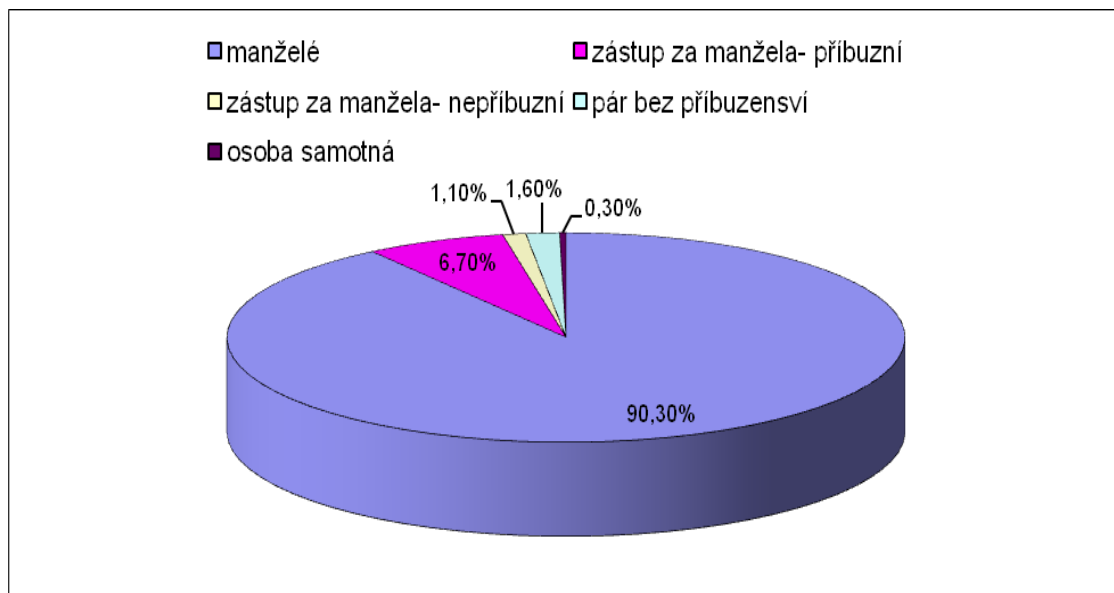
Byl to nejen geografický původ, ale také hmotné zázemí a socio-profesní postavení dotyčného v rámci venkovské společnosti.

Složení kmotrovských párů

Pražská synoda z roku 1605 upravující podobu a průběh křtu po následující staletí stanovila, že u křtu by měli být jako hlavní kmotrové přítomni muž a žena, nesměli však být manželi.¹⁶⁴ Je však nutno dodat, že během času se podoba i průběh křtu částečně proměnily, i když jejich podstata zůstala v zásadě stejná. A proto není divu, že pokud se v chýnovské farnosti v polovině 17. století z u 1312 křtů vyskytl pouze jedinkrát manželský pár¹⁶⁵, byla o 150 let později situace v Besednici, Kamenném Újezdě a Ločenicích naprosto odlišná, jen necelá 2% párů u křtu nebyla manželi. Za tímto jevem však nelze hledat nechuť dodržovat církevní nařízení, ale spíše praktické důvody, jelikož účast jednoho manželského páru u křtu byla jistě ekonomičtější, ale i z hlediska provedení snazší a rychlejší. Například žádost o křest stačilo zaslat či doručit pouze jednou.

Graf č. 2

Složení kmotrovských párů u křtů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

¹⁶⁴ Blíže F. VACEK, *Diecézní synoda*, s. 25-45.

¹⁶⁵ Srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 75; autorka na příkladu chýnovské farnosti zachycuje konkrétní podobu a průběh křestních obřadů a věrně ilustruje role zúčastněných osob.

Jinak řečeno, celkem u 1595 křtů byl do rolí obou kmotrů povolán manželský pár. Do tohoto čísla jsou také započteny případy, kdy byl při obřadu jeden z manželů zastoupen někým jiným, nejčastěji příbuzným či blízkým známým. Je tak učiněno z důvodu, že za kmotra byla považována ta osoba, které byla žádost o kmotrovství adresována a byla také zapsána v matrice. Odmítnutí kmotrovství bylo považováno za velký hřích¹⁶⁶, proto pokud se požadání z nějaké příčiny samotného obřadu zúčastnit nemohli, raději za sebe vyslali zástupce.¹⁶⁷ Ti pak byli do matriky také zapsáni, ale s poznámkou, jménem koho u křtu vystupovali. Počet případů, kde figurovala osoba zastupující samotného kmotra, byl 127, tedy necelých 8% z celkového počtu, u 109 křtů byl zástupcem blízký příbuzný kmotra, nejčastěji se jednalo o rodiče a děti.¹⁶⁸ U osmnácti případech zástupu se příbuzenství zjistit nepodařilo, jistě se však jednalo o osobu blízkou samotnému kmotrovi, která jej mohla náležitě reprezentovat. Pouze u 25 křtů, které tvořily necelá 2% ze všech zapsaných, figurovaly osoby kmotrů, kteří nebyli manželi, příbuzenství se u nich zjistit nepodařilo a také nikoho jiného nezastupovali. Z hlediska socio-profesního postavení se ve směr jednálo o sedláky a selky, dále pak o řemeslníky, podle některých přípisů se dá usuzovat, že ovdovělé, tudíž bylo logické, že jim po boku nemohl stát jejich životní partner.¹⁶⁹ V pěti případech byl jako kmotra uveden i farář¹⁷⁰, pravděpodobně blízký známý či dokonce příbuzný rodiny. Ve dvou případech se v roli kmotra objevil i nemanželský syn mlynáře. Z toho je možné vydedukovat, že oproti předepsaným a pevně nastaveným církevním pravidlům bylo prostředí vesnice poměrně tolerantní a nesnažilo se osoby nemanželského původu vytěsnit na okraj společnosti. Také místní farář dal spíše na poměry a zažitý rytmus, než na ustrnulá pravidla. Jinak by nebylo možné, aby člověk zplozený mimo manželství, tedy v hříchu, byl garantem víry a také učitelem právě narozeného křesťana. Celkové složení socio-profesního spektra těchto kmotrovských párů odpovídá běžnému vzorku populace, nelze je tedy považovat za zvláštní úkaz či výjimku.

¹⁶⁶ Srov. F. BARTOŠ, *Kout dle obyčejův a pověr lidu moravského*, ČL 2, 1893, s. 13-17.

¹⁶⁷ Možnost nechat se při křtu zastoupit jinou osobou soudobé církevní nařízení neupravují a jednalo se o jev příznačný spíše pro vyšší společenské vrstvy – Blíže. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 279; srov. Kateřina JIROUTOVÁ, *Křest v myšlení raně novověkého měšťana*, Diplomová práce, České Budějovice 2009, s. 77-78; pro venkovské prostředí není možnost nechat se zastoupit při křtu příliš typická, příležitostně však byla využívána, Srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 74.

¹⁶⁸ Počet obřadů, kdy některého z kmotrů zastupovalo jeho vlastní dítě, představoval celkem 76% ze všech zaznamenaných případů zastoupení.

¹⁶⁹ Socio-profesní stav párů u křtu bez vzájemného příbuzenství, příloha č. 1.

¹⁷⁰ Církevní nařízení kmotrovství kněžím přímo nezakazovalo, nebylo ovšem ani příliš žádoucí.

Tabulka č. 7

Socio-profesní stav párů u křtu bez vzájemného příbuzenství – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Socio-profesní zařazení	Obec			
	Besednice	Kam. Újezd	Ločenice	Celkem
Páry:				
Farář/ hospodyně	3	0	0	3
Farář/ jeho sestra	0	1	0	1
Farář/ vdova	0	1	0	1
mladý hrnčíř/ žena myslivce	0	1	0	1
Mlynář/ dcera sedláka	0	1	0	1
Nemanželský syn mlynáře/ dcera sedláka	0	2	0	2
Pacholek/ selka	1	0	0	1
Pekař/ selka	0	2	0	2
Podruh/ selka	1	0	0	1
Sedlák/ hospodyně	0	0	1	1
Sedlák/ selka	0	2	2	4
Sedlák/ vdova	0	0	2	2
Ševcovský tovaryš/ pekařka	0	1	0	1
Tkadlec/ dcera sedláka	0	2	0	2
Výměnkář/ selka	0	0	2	2
Celkem	5	13	7	25

Křtů, kde byla přítomna pouze jedna samotná osoba, bylo ve sledovaném období ve všech třech vesnicích pouze pět. Jedenkrát byla na místě uvedena porodní bába, dvakrát selka a též dvakrát František Schönauer¹⁷¹ ze Zlaté Koruny, který byl myslivcem knížete Schwarzenberga. Důvody, proč byl u křtu přítomen pouze jeden kmotr, jsou zde naprosto odlišné. V případě Františka Schönauera, který se stal kmotrem dětí Václava Kasiána, myslivce v Kamenném Újezdě, jistě nelze předpokládat, že by byl jediným svědkem přítomným u křtu. Spíše je pravděpodobné, že jeho osoba byla považována za natolik reprezentativní a váženou, že již nebylo třeba nikoho dalšího v matrice uvádět. U zbylých tří křtů, kdy bylo v matrice uvedeno pouze jedno jméno osoby, se nejednalo o úmysl, ale spíše nutnost. V těchto případech šlo totiž o děti, které se narodily neduživé, a proto u nich porodní báby využily možnosti nouzového křtu, aby předešly tomu, že novorozeně zemře nepokřtěné.¹⁷² U prvního ze dvou nouzových křtů provedených v Besednici byla jako kmotra uvedena Kateřina Řídelová, která byla nejspíše u porodu také přítomna. Jelikož je i se svým manželem

¹⁷¹ František Schönauer, narozen roku 1778 v Toužetíně, ředitel školy pro výchovu lesních úředníků schwarzenberských, v roce 1816 jmenován jízdním a roku 1822 vrchním myslivcem na panství Krumlov, Blíže Alena VYDROVÁ (ed.), *Příroda a historie hory Kletě*, České Budějovice 2009, s. 31-32.

¹⁷² Srov. M. MELKESOVÁ, *Křtiny*, s. 265-267.

zapsána jako kmotra u dalších pěti potomků narozených právě v této rodině, lze usuzovat, že se jednalo o příbuznou nebo osobu velmi blízkou rodině narozeného dítěte. V druhém případě nouzového křtu byla v rubrice kmotrů zapsána přímo porodní bába, která také dítě pokřtila. V Kamenném Újezdě je pak zmínka o nouzovém křtu pouze jedenkrát, kmotrou byla žena, Kateřina Paulova, u níž lze opět předpokládat, že byla při porodu též přítomna.

Tabulka č. 8

Socio-profesní stav osob u křtu samotných – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Socio-profesní zařazení	Obec			
	Besednice	Kam. Újezd	Ločenice	Celkem
Osoba samotná				
Myslivec	0	2	0	2
Selka	1	1	0	2
Porodní bába	1	0	0	1
Celkem	2	3	0	5

Motivace výběru kmotra v rámci geografického prostoru

Pro období 18. a 19. století stále platilo, a pro venkovské prostředí obzvlášť, že životní prostor každého jedince byl pevně ohraničen geografickým prostorem, který však nebyl příliš rozsáhlý.¹⁷³ V zásadě kopíroval hranice nejbližšího okolí rodné vesnice, jinde i panství.¹⁷⁴ Tento faktor tedy ve většině případů ovlivňoval celý život venkovského člověka, ať co se týče pracovních povinností, či soukromých a rodinných záležitostí. Pokud mladý člověk neopustil vesnici a nevydal se za prací do většího města, kde posléze většinou našel i životního partnera, zůstal v místě svého rodiště připoután k obydlí a půdě. Jindy to bylo řemeslo, kvůli kterému se jedinec natrvalo usadil na jednom místě. Přímo ve vesnici nebo v blízkém okolí pak nacházel svého budoucího manžela,¹⁷⁵ geografický prostor ohraničoval též rodinné a přátelské vazby, ty však povětšinou nepřesahovaly dále než do sousední vesnice. I v případě výběrů vhodných kmotrů pro právě narozené dítě byly limitující nejen sociální a příbuzenské vazby,

¹⁷³ Josef Grulich uvádí, že možnosti venkovského obyvatelstva ve většině případů nepřesahovaly migrační okruh ve vzdálenosti 10 km od místa bydliště – srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 217-218; k tématu geografické mobility a migrací obyvatelstva také např. Barbora MLYNÁŘIKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830*, Praha 2001; M. SELIGOVÁ, *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v 1. polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*, HD 28, 2004, s. 55-109; problematice migrací obyvatelstva, jejím příčinám a důsledkům bylo věnováno zvláštní číslo časopisu *Historická demografie – Historická demografie 30 – supplement*, 2006.

¹⁷⁴ Srov. M. HOLUBOVÁ, *Geografická a sociální mobilita*, s. 153-155.

¹⁷⁵ Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 256-262.

ale také geografický prostor.¹⁷⁶ Tento fakt je velmi dobře patrný při pohledu na místo původu svědků křestních obřadů. Celkem 206 různých kmotrovských párů vystupujících v matrikách zkoumaných vesnic pocházelo přímo z místa bydliště narozeného dítěte. Těchto 206 párů tvořilo více než 64% všech zapsaných osob a dalších 40% zaznamenaných kmotrů pocházelo z bezprostředního okolí vesnice. Pouhé čtyři kmotrovské páry měly bydliště vzdálenější více než 10 km od místa konání křtu.¹⁷⁷ Mezi sledovanými vesnicemi nepatrně vybočuje Kamenný Újezd, kde byl podíl kmotrů pocházejících přímo z místa nejnižší, stále však dominoval. Tento fakt lze vysvětlit příznivou geografickou polohou obce a také tím, že byla centrem poměrně velké farnosti. V bezprostřední blízkosti se tedy nacházelo mnoho menších vesnic, se kterými místní obyvatelé udržovali blízké styky. Relativně malá vzdálenost Kamenného Újezdu od Českých Budějovic by mohla nasvědčovat, že se místní obyvatelstvo bude snažit udržovat s velkým městem kontakt, situace však byla opačná, z tohoto centra jižních Čech nepocházel ani jeden z kmotrů zapsaných v matrikách zkoumaného období.

Tabulka č. 9

Vzdálenost místa původu kmotrů od bydliště kmotřence – Besednice, Kamenný Újezd a Ločnice (1790-1815)

Vzdálenost	Besednice		Kam. Újezd		Ločnice		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0 km	65	83,3%	80	53,3%	61	65,6%	206	64,2%
1-5 km	9	11,5%	61	40,7%	29	31,2%	99	30,9%
6-10 km	2	2,6%	8	5,3%	2	2,1%	12	3,7%
Nad 10 km	2	2,6%	1	0,7%	1	1,1%	4	1,2%
Celkem	78	100%	150	100%	93	100%	321	100%

Při pohledu na údaje z jednotlivých vesnic je patrné, že situace byla ve všech třech místech velmi podobná. Dá se tedy usuzovat, že mezi venkovským obyvatelstvem panovala tendence vybírat kmotra svých dětí z jejich bezprostředního okolí.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Tématem geografické mobility spojené se křtem na příkladu Chýnovska se zabývala Miroslava Melkesová – M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont*, s. 205-242.

¹⁷⁷ Vzdálenost jednotlivých místo od zkoumaných vesni byla počítána vzdušnou čarou.

¹⁷⁸ Jan Šimánek uvádí, že v doudlebské farnosti byla silná tendence přizvávat k obřadům kmotry pocházející spíše ze sousedních vesnic. V případě této farnosti je ovšem nutné podotknout, že se jednalo o velmi malé území a obce sem náležející nebyly rovněž příliš zalidněné, navíc leží velmi blízko sebe, o celé farnosti tedy lze mluvit jako o velmi homogenním celku. Bohužel chybí porovnání, kolik svědků křestních obřadů pocházelo přímo z místa bydliště křtěnce a kolik z okolních vesnic. Autor však uvádí, že sousedské vztahy v zásadě nepřekračovaly rámeček jednoho farního obvodu –

Kromě faktu, že v místě bydliště měla rodina novorozence nejvíce příbuzných a známých, budoucí kmotry svých dětí tedy osobně znala a nemusela se obávat o jejich morální hodnoty, hrála zde svou roli i řada praktických důvodů. Vzhledem k faktu, že křtiny nebylo možné před narozením dítěte detailně předem naplánovat a k zavedené praxi pokřtít dítě co nejdříve po porodu, bylo třeba, aby byl kmotr pokud možno co nejvíce na blízku a mohl se bez prodlení dostavit do chrámu páně k dosvědčení slavnostního rituálu. Dalším důvodem pak bylo, že na rozdíl od městského a šlechtického prostředí, kde pozvánky na křtiny byly doručovány písemně,¹⁷⁹ na vesnici chodila o kmotrovství žádat většinou porodní bába,¹⁸⁰ u níž se nadalo předpokládat, že by byla schopna předat žádost budoucím kmotrům bydlicím desítky kilometrů daleko. Z hlediska církevní morálky bylo též žádoucí, aby mladý křesťan vyrůstal v blízkosti svého duchovního kmotra, který mu měl být příkladem. Tato slova mohou sice znít poněkud nadneseně, v praxi však platilo, že životní prostor člověka uzavíral okruh do 10km od jeho bydliště,¹⁸¹ kmotr pocházející z větší vzdálenosti tedy neměl možnost podílet se na výchově svého kmotřence a ani mu nemohl být v případě nouze dostatečně nápomocný. Výše uvedené skutečnosti ukazují, že v souvislosti se křtem nelze mluvit o výrazné migraci obyvatelstva, což v podstatě ani samotný charakter obřadu nedovoloval, na druhé straně je třeba podotknout, že výběh kmotrů nebyl náhodný a podléhal mnoha pravidlům a kritériím, mezi něž patřil i jejich geografický původ.

Socio-profesní zařazení kmotrů zaznamenaných v matrikách v letech 1790-1815

Vedle jiných, mnohdy ryze individuálních důvodů, byl důležitým faktorem pro výběr duchovního ochránce právě narozeného dítěte jeho zařazení v rámci vesnického společenství. Pro přelom 18. a 19. století stále platilo, že pozice jednice a jeho rodiny ve venkovské hierarchii byla pevně vázána k vlastnictví zemědělského půdy, tudíž nejzámožnější sedláci měli rozhodující vliv při veškerém dění na vesnici.

Jan ŠIMÁNEK, *Venkovské farnosti Doudleby a Kamenný Újezd v době baroka* České Budějovice 2007 (rigorózní práce HÚ JU), s. 81-89.

¹⁷⁹ Srov. Jan SOUKUP, *List kmotrovský*, ČL 16, 1907, s. 478; Č. ZIBRT, *Tištěné formuláře lidových pozvánek na svatbu a křtiny*, ČL 3, 1894, s. 337-339, TÝŽ, *List kmotrovský ze začátku století XVIII.*, ČL 16, 1907, s. 358-359.

¹⁸⁰ Blíže K. PEJML, *Český lid*, s. 122.

¹⁸¹ Blíže J. GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, HD 22, 1998, s. 79-105.

Vesnická společnost byla majetkově velmi diferenciovaná,¹⁸² mnohdy až propastné rozdíly mezi rodinami movitých hospodářů a podruhů byly patrné nejen v každodenním životě, ale hlavně při výjimečných událostech, jako byly svatby, křtiny nebo poutě. Nejlépe situovaní muži, sedláci, měli zároveň možnost podílet se na chodu vesnice jakožto rychtáři či konšelé, což bylo například drobným řemeslníkům v zásadě odepřeno. Jelikož bylo bohatství spjato s pozemkovou držbou, postoupit ve společenském žebříčku bylo možné pouze získáním nové půdy k hospodaření.¹⁸³ Socio-profesní stav obyvatel vesnice byl tedy aspektem, který určoval vztahy a pravidla v každém jednotlivé vsi, ze které se tak stával systematický a relativně uzavřený celek. Právě charakteristikou profesního a společenského statusu osob, které se účastnily důležitých rodinných obřadů a slavností v rolích svědků, je možné postihnout celkovou strukturu venkovské společnosti a zároveň je možné určit, jak důležité bylo hmotné zázemí pro vybudování pevné pozice jedince ve vesnické hierarchii.

Podle nastíněného modelu by se dalo předpokládat, že o kmotrovství byly žádány pouze osoby, které by dodaly svátečnímu obřadu náležitou vážnost i prestiž a také byly velmi dobře hmotně zajištěny, tudíž by se v případě nouze mohly o svého kmotřence bez problémů postarat. Pokud by však toto bylo striktně dodržováno, zúžil by se okruh osob stojící v pozici kmotrů na pouhých pár jedinců, z instituce kmotrovství by se naprosto vytratila její křesťanská podstata a z rituálu by se stala pouhá fraška. Jako již ovšem bylo řečeno, volba vhodného kandidáta na roli kmotra nebyla ovlivněna pouze jeho společenským statutem, tudíž při sledování socio-profesního zázemí osob zapsaných v matrikách v rubrice kmotrů je možné nalézt celé spektrum venkovské populace přelomu 18. a 19. století. Jak již bylo uvedeno, ráz všech tří sledovaných vesnic byl převážně zemědělský, s poměrně malým zastoupením řemeslníků a ostatních zaměstnání.¹⁸⁴ Tomuto odpovídala i profesní skladba svědků křesťanských obřadů. Více než 80% všech zapsaných osob našla svou obživu v oblasti zemědělství, řemeslníci pak tvořili jen 12% celého vzorku.

¹⁸² Blíže k problematice sociální diferenciacie venkovského obyvatelstva A. VELKOVÁ, *Sociální stratifikace venkova na přelomu 18. a 19. století*, in: Studie k sociálním dějinám 10, 2002, s. 53-66; TÁŽ, *Proměny venkovské společnosti*, s. 809-857; TÁŽ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha 2009, s. 42-85.

¹⁸³ Srov. I. HEROLDOVÁ, *Vesnická poddanská rodina v*, s. 156-159.

¹⁸⁴ Při třídění profesní zařazení obyvatel byla využita Jechtova primární klasifikace zaměstnání podle pěti skupin: 1) řemesla a živnosti; 2) obchod; 3) zemědělství; 4) nezjištěná zaměstnání; 5) ostatní; blíže E. MAUR, *Základy*, s. 108.

Tabulka č. 10

Klasifikace zaměstnání kmotrů dětí zapsaných v matrikách – Besednice, Kamenný Újezd a Ločnice (1790-1815)

Profesní skupina	Besednice		Kam. Újezd		Ločnice		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Řemesla a živnosti	5	6,4%	25	16,7%	10	10,7%	40	12,5%
Obchod	1	1,3%	0	0%	0	0%	1	0,3%
Zemědělství	61	78,2%	115	76,7%	81	87,1%	257	80,1%
Nezjištěná zaměstnání	1	1,3%	2	1,3%	0	0%	3	0,9%
Ostatní	10	12,8%	8	5,3%	2	2,2%	20	6,2%
Celkem	78	100%	150	100%	93	100%	321	100%

Dominantní postavení mezi kmotry ve všech vesnicích připadalo hospodářům, kteří se podle rozlohy polnosti a množství dobytka dělili na podruhy, domkáře, chalupníky a sedláky.¹⁸⁵ Právě hospodáři jsou nejhůře definovatelnou skupinou v matričních zápisech, jelikož poměrně často lze nalézt u kmotrů přípis „soused“, aniž by bylo odlišeno, zda se jednalo o domkáře či sedláka. Získané údaje tak bylo nutné mezi sebou porovnat a až poté bylo možné danou osobu konkrétně zařadit. Někteří drobní zemědělci, podruzi a domkáři, provozovali zároveň řemeslo, jelikož by obděláváním malého kousku půdy nenašli dostatečnou obživu. V socio-profesní skupině hospodářů naprosto převažovali sedláci, u nichž se dá předpokládat, že v rámci venkovské společnosti měli významné postavení a mohli rodině svého kmotřence přinést prestiž tím, že to většinou byli oni, kdo zastával významné funkce ve vesnické samosprávě. V matričních zápisech je tak možné nalézt údaje o rychtářích a konšelech,¹⁸⁶ kteří se stávali kmotry dětí jak z rodin jiných movitých sedláků, tak i drobných rolníků a řemeslníků. I přes značnou majetkovou diferenciaci je tedy možné usuzovat,¹⁸⁷ že v rámci malého venkovského společenství, byly jednotlivé vrstvy společnosti do značné míry propojeny řadou příbuzenských a přátelských vazeb, které zamezovaly vyčleňování jednotlivých skupin obyvatel vůči

¹⁸⁵ Z 257 hospodářů uvedených v matričních zápisech bylo 224 (87,2%) sedláků, 13 (5,1%) chalupníků, 6 (2,3%) domkářů a 6 (2,3%) podruhů, 8x (3,1%) je v roli kmotra uvedena osoba žijící na výměnku; Blíže k majetkové diferenciaci této socio-profesní skupiny J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-53; problém majetkové diferenciaci jednotlivých hospodářů z hlediska berní ruly detailněji rozebírá J. ŠIMÁNEK, *Venkovské farnosti*, 62-64; Srov. Antonín TOMÍČEK, *Zahradníci – hortulanti v Čechách*, Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 238-239.

¹⁸⁶ Úředníci venkovské samosprávy tvořili 6% všech zaznamenaných kmotrů; srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 90; blíže k charakteristice těchto osob J. PETRÁŇ, *Dějiny*, s. 398-399.

¹⁸⁷ Srov. František KUTNAR, *Dějinný pohled na vesnické společenské vrstvy*, ČL 4, 1949, s. 97-102.

druhým. Tato skutečnost tak zabránila tomu, aby se uvnitř malého vesnického společenství vytvořila pevně uzavřená skupina například bohatých sedláků. Na opačném konci společenského spektra skupiny hospodářů je možné nalézt podruhy.¹⁸⁸ Ačkoliv se zdá nelogické, že by o roli kmotrů byly žádány osoby živící se drobným hospodařením nebo jako námezdní síla, i ony se bývaly svědky křestních obřadů. V případě vesnic Besednice, Kamenný Újezd a Ločenicí sice tvořily pouze necelá 3% vzorku, každopádně jsou důkazem, že instituce kmotrovství nebyla vyhraněna pouze omezené skupině obyvatel, a že hmotné zázemí a společenský status jedince nebyl jediným faktorem, který ovlivňoval rozhodování rodičů při výběru kmotra svého dítěte.

Další poměrně početnou skupinou osob svědčících u křestních obřadů byli řemeslníci. Jak již bylo nastíněno, velikost, charakter a poloha sídla zásadně ovlivňovaly pestrost a počet osob příslušející ke kategorii řemeslníků. Všem třem vesnicím bylo společné, že se jednalo o živnosti nezbytné pro uspokojení základních potřeb obyvatelstva, tedy o řemesla potravinářská, oděvní, obuvnická a textilní, dále pak o živnosti potřebné pro zemědělství- kovodělné a dřevozpracující.¹⁸⁹ Vzhledem k faktu, že z důvodů získání dostatečné obživy se většina řemeslníků řadila také k drobným a malým hospodářům, nelze tuto skupinu v rámci venkovské společnosti striktně vyčlenit. Při pohledu na situaci v jednotlivých vesnicích je velmi patrný rozdíl mezi Kamenným Újezdem, Besednicí a Ločenicemi. První jmenovaná ves je oproti zbylým dvěma rozlohou i počtem obyvatelstva větší a k jejímu rozvoji příznivě přispívala poloha pouhých 7 km od Českých Budějovic, což se odrazilo i v profesním složení obyvatelstva. Počet hospodářů zde byl celkem 115 (76,7%), řemeslníků pak 25 (16,7%).¹⁹⁰ Naopak nejmenší počet zastoupení živnostníků mezi kmotry byl v Besednici, kde jejich podíl z celkového počtu svědků křestních obřadů činil jen 6,4%, ve vsi Ločenice tato hodnota činila 10,7%.¹⁹¹ Tento fakt je možné přičíst již zmiňované

¹⁸⁸ Blíže např. J. PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, s. 170-171; J. GRULICH – H. ZEITLHOFER, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku)*, HD 23, 1999, s. 31-84.

¹⁸⁹ Blíže k základnímu rozdělení řemesel a živností Miroslav NOVOTNÝ – Karel PLETZER – Robert SAK (edd.), *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006, s. 482-484; konkrétně k jednotlivým druhům řemesel J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I/2*, Praha 1985, s. 679-784.

¹⁹⁰ Z jednotlivých druhů řemesel se konkrétně jednalo o: bednáře, holiče, kováře, krejčího, mlynáře, pekaře, řezníka, sládka, šenkýře, ševce a tkalce.

¹⁹¹ Ve vsi Besednice to jmenovitě byla následující řemesla: kováři, mlynáři a tesaři; v Ločenicích pak byla škála řemesel o něco pestřejší, v rolích kmotrů vystupovali – kameníci, koláři, kováři, krejčí, mlynáři, šenkýři, ševci a tkalci.

skutečnosti, že možnost uplatnění řemeslníků na venkově byla dána potřebami ale také možnostmi obyvatelstva, ale i velikostí a geografickou polohou sídla.¹⁹² Ve většině případů si byla velká část obyvatelstva poměrně soběstačná a práci řemeslníka nevyhledávala příliš často. Na vesnicích tak bez problémů našel uplatnění jen poměrně omezený okruh živností, například kováři, mlynáři, krejčí, ševci či tkalci. Další rozšíření řemesel pak záviselo na konkrétních dispozicích daného místa.¹⁹³ Poměrně početné a také pestré zastoupení řemeslníků v Kamenném Újezdě bylo dáno nejen velikostí sídla, ale také skutečností, že vesnice ležela přímo na významné obchodní cestě vedoucí z Českých Budějovic do rakouského Freistadtu.¹⁹⁴ Obchodníci migrující za prací, kteří vesnicí projížděli, tak přinesli obživu poměrně velkému počtu řemeslníků, jako byli šenkýři, pekaři, holiči či kováři, což způsobilo větší rozmanitost vesnické společnosti oproti zbylým dvěma, Besednici a Ločenicím.

Stejně jako hospodáři, tak i řemeslníci se stávali kmotry dětí rodin z celého společenského spektra, nelze tedy mluvit o vymezení určitých druhů zaměstnání oproti jiným, a jak již opět bylo zmíněno, tento fakt spíše vypovídá o propojení mezi osobami vykonávající jednotlivé druhy řemesel, zemědělci a ostatními složkami obyvatel. Tato situace je velmi dobře patrná také při vymezení socio-profesního postavení otců dětí pokřtěných mezi léty 1790-1815. Při základním rozdělení zaměstnání do pěti kategorií je možné nalézt téměř stejné údaje jako při profesní charakteristice vzorku svědků křestních obřadů. Tato skutečnost dokazuje, že při výběru kmotrů nebyla upřednostňována omezená skupina osob, ale že do této pozice byly vybírány osoby napříč společenským spektrem. Dá se tedy říci, že nelze hledat univerzální model vhodného kandidáta na kmotra, jelikož zde bylo velmi mnoho faktorů, které ovlivňovaly rodiče při výběru vhodného duchovního ochránce pro svého potomka. Odlišnost však lze najít ve hmotném zázemí zaznamenaných rodičů. Pro sledované období bylo v matrikách napočítáno celkem 413 různých osob zapsaných na místě otců a na rozdíl od kmotrů, je v případě otců mezi hospodáři mnohem vyšší podíl drobných a malých zemědělců.¹⁹⁵ Mezi řemeslníky je pak v matrikách uvedeno

¹⁹² Blíže k možnostem uplatnění řemeslníků na venkově J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 400-401.

¹⁹³ Srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 90-95.

¹⁹⁴ Podle českého názvu města Freistadt se tato obchodní stezka nazývala „Cáhlovská“; blíže František ROUBÍK, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, JSH 1971, s. 1-18; TÝŽ, *Umělá výstavba jihočeských státních silnic v 18. a 19. století*, JSH 1972, s. 29-34.

¹⁹⁵ Celkem 298 zaznamenaných otců je možné určit jako osoby živící se v oblasti zemědělství, z nich je 187 (62,8%) sedláků, 19 (6,4%) chalupníků, 16 (5,4%) domkářů a 74 (24,8%) podruhů, 2x (0,6%) je pak u profesního statusu rodiče uveden přípis výměnkář.

poměrně mnoho tovaryšů,¹⁹⁶ popřípadě osob, které ještě vedle řemesla nacházely obživu v drobném hospodaření. Pro tuto skutečnost lze najít jednoduché vysvětlení. Ač nebylo hmotné zázemí jediným důvodem pro zvolení člověka do role kmotra, bylo zároveň důležité, aby mohl být v případě potřeby svému chráněnci užitečný a nápomocný. Dá se tudíž usuzovat, že se rodiče dítěte rozhlíželi po osobě lépe situované, než byli oni sami, popřípadě alespoň stejně hmotně zajištěné.¹⁹⁷ Žádosti o kmotrovství tedy byly v závislosti na postavení rodičů adresovány osobám ze všech vrstev společnosti, spíše se jednalo o jedince lépe situované s pevným rodinným i hmotným zázemím.

Tabulka č. 11

Klasifikace zaměstnání otců dětí zapsaných v matrikách – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Profesní skupina	Besednice		Kam. Újezd		Ločenice		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Řemesla a živnosti	10	8,8%	40	21,5%	19	16,8%	69	16,7%
Obchod	1	0,9%	1	0,5%	0	0,0%	2	0,5%
Zemědělství	87	76,3%	128	68,9%	83	73,5%	298	72,2%
Nezjištěná zaměstnání	10	8,8%	2	1,1%	10	8,8%	22	5,3%
Ostatní	6	5,2%	15	8,0%	1	0,9%	22	5,3%
Celkem	114	100%	186	100%	113	100%	413	100%

Zajímavý je i pohled na osoby, které se stávaly kmotry dítě nemanželského původu. V knihách zkoumaných vesnic pro ně sice nebyl vyčleněn zvláštní oddíl, podle přípisu však bylo naprosto zřejmé, že se jejich matka dopustila těžkého prohřešku a ve všech případech byly v matričním formuláři údaje o otci prázdné.¹⁹⁸ Z tohoto faktu by se mohlo usuzovat, že kmotry takto narozených dětí se stávali především osoby z chudších vrstev společnosti, opak však byl spíše pravdou. Celkem 69,4% všech kmotrů nemanželských dětí tvořili hospodáři, převážně sedláci, ve třech případech

¹⁹⁶ Konkrétně se jednalo o 33 osob, tedy 48% všech uvedených řemeslníků.

¹⁹⁷ Ke stejnému závěru dochází i R. van DÜLMEN, *Kultura*, s. 90; M. Melkesová naopak uvádí příklady podruhů či tovaryšů zaznamenaných v matrikách v roli kmotrů, kteří bezpochyby nemohli být v případě nouze svému kmotřenci dostatečnou oporou. Je však také dobré zmínit, že i v případě zkoumaných vesnic lze takovéto případy vyskytnout, je jich však minimální množství a dá se předpokládat, že tvoří výjimku z jinak celkem ustáleného přístupu a strategie výběru vhodného kmotra. Samostatnou kapitolou jsou pak osoby žebráků či tuláků, kteří také byli žádáni o kmotrovství, většinou však ve šlechtických nebo velmi zámožných rodinách, kde tato volba měla čistě náboženský podtext – M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 86-87, 105; srov. Z. WINTER, *Z rodiny*, s. 188-190.

¹⁹⁸ Srov. P. POPELKA, *Tradiční morální normy vesnické společnosti ve vztahu k svatbě a manželství*, *Studia Comeniana et historica* X/30, 1985, s. 83-85.

je v matrice zapsán i místní rychtář, u ostatních dětí se svědky křestního obřadu stali řemeslníci. Spektrum kmotrů jak dětí vzešlých ze svazku manželského, tak dětí nemanželských, je tedy v zásadě shodné.¹⁹⁹ Tuto skutečnost je možné vysvětlit jako snahu požádaných kmotrů o svou vlastní prezentaci v rámci vesnice jakožto dobrého a bohabojného křesťana, protože pokud bylo odmítnutí kmotrovství považováno za velký hřích, tak naopak přijetí nemanželského dítěte obřadem křtu za svého chráněnce otevíralo cestu ke spáse. V případech křtů nemanželských dětí tedy nehrála roli jen strategie a volba rodiče, spíše naopak, dá se říci, že to byl kmotr, který měl zájem stát se duchovním příbuzným právě narozeného dítěte.

Z výše uvedených řádů je zřejmé, že morální a společenské kvality řádného kmotra dalece přesahovaly rámec církevních představ. Podle předložených údajů se dá usuzovat, že strategie rodičů byla velmi promyšlená a nikdy se nezaměřovala pouze na jeden aspekt. Důležitou roli hrál nejen spořádaný křesťanský život budoucího kmotra, ale také jeho rodinné a hmotné zázemí, místo bydliště či socio-profesní status, neméně důležité byly rodinné a přátelské vazby, které však rozbořením matriční evidence lze jen velmi těžko postihnout. Všechny tyto aspekty tedy umožnily, že v rolích duchovních příbuzných právě narozených dětí nefiguroval pouze omezený počet uzavřené skupiny obyvatel, ale že na místě kmotrů a kmoter vystupují osoby ze všech společenských vrstev.

IV.2. „Vážení hosté“ svatebních obřadů – svatební svědci

Vedle křtin byla svatba další možností, jak jedinec mohl prezentovat sebe a svou rodinu v rámci vesnické společnosti.²⁰⁰ Na rozdíl od křestního obřadu se však jednalo o akt jednorázový, kdy se svědkové drželi své role jen pro tuto konkrétní událost a k novomanželům je nevázaly žádné další povinnosti. Jejich hlavním úkolem bylo dosvědčit průběh odřadu²⁰¹ a v rámci vesnického společenství zvýšit jeho prestiž. Nedá se tedy předpokládat, že by strategie výběru vhodného kandidáta byla složitá a jistě nepodléhala tolika pravidlům a zvyklostem jako v případě volby kmotrů.

¹⁹⁹ Srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 105-106.

²⁰⁰ Rodinné strategie související s uzavíráním sňatku, majetkové poměry snoubenců i konkrétní motivy ovlivňující výběr partnera na základě rozboru svatebních smluv zkoumá J. MRÁZKOVÁ, *Přislíbujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati*, HD 29, 2005, s. 53-107; TÁŽ, *Věc*, s. 6-29.

²⁰¹ Blíže P. POPELKA, *Svatby*, s. 84-97.

Okruh osob podílejících se na průběhu svatby byl velmi široký, jednotliví svatební ceremoniáři měli své specifické role, ovšem jak jejich označení, tak konkrétní úloha měly značný regionální charakter, je tudíž velmi těžké podat jejich obecnou definici.²⁰² Problémem dále zůstává, že pro venkovské prostředí chybí prameny, které by tyto osoby konkrétně postihovaly a podávaly tak ucelený obrázek o jejich uplatnění v rámci svatebního veselí. Výjimku zde tvoří pouze matriky, které zaznamenávají osoby – svědky, které svým podpisem v knize potvrdily nejen svou účast, ale též zdárný průběh svatebního ceremoniálu. Vymezením vzorku svědků svatebních obřadů by tedy mělo pomoci podhalit další fakta z organizace a struktury vesnické společnosti a zároveň by mělo být možné určit, které osoby byly považovány za dostatečně reprezentativní a vážené. Další otázkou pak je, zda možnost stát se svědkem svatebního obřadu příslušela pouze vyhraněnému počtu osob z nejvyšších vrstev společnosti nebo zda byla tato instituce otevřená všem složkám obyvatelstva. Je také nutné přiblížit, jaké další faktory ovlivňovaly či dokonce omezovaly možnost jednice zhostit se role svatebního svědka.

Matriky sledovaných vesnic zaznamenávají u každého svatebního obřadu vždy pouze dva svědky, jednoho za ženicha, druhého pak za nevěstu. O ostatních účastnících se záznamy nezmiňují, ačkoliv lze předpokládat, že se svatebního veselí jistě účastnili. Mezi léty 1790-1815 matriky vesnic Besednice, Kamenný Újezd a Ločenic evidují celkem 302 svateb, ze strany ženicha i nevěsty je tedy zaznamenáno celkem 604 účastníků svatebních obřadů. Ovšem stejně jako v případě kmotrů, tak i v rolích svědků se poměrně často objevovaly stejné osoby, za zkoumané období se tedy v matriční evidenci objevuje 268 konkrétním jmen. Ve všech zmíněných případech se jednalo o muže, zde se tedy jeví první výrazné vymezení skupiny. Ačkoliv nebyla role svatebního svědka ženám výslovně odepřena, již ze samotné podstaty fungování venkovského společenství bylo postavení mužů v rámci vesnické hierarchie formálně váženější a významnější než pozice jejich ženských protějšků. Dá se tedy říci, že z genderového

²⁰² Na příkladu farností Doudleby a Kamenný Újezd se úlohu svatebních funkcionářů zabýval J. ŠIMÁNEK, *Venkovské farnosti*, s. 90-93; dílčí informace podávají národopisné studie např. F. BARTOŠ, *Moravská svatba*; Beneš M. KULDA, *Svatba v národě česko-slovanském*, Olomouc 1890; F. VYKOUKAL, *Česká svatba*; Č. ZÍBRT, *Staročeská svatba*; K. FOJTÍK, *Svatba*, s. 332-343; I. HEROLDOVÁ, *Uzavírání*, s. 125-129; konkrétní práce zabývající se přímo problematikou svatebních ceremoniářů však v české etnografii doposud chybí.

hlediska to bylo pohlaví, které určovalo možnost jedince uplatnit se a zároveň prezentovat vlastní osobu při svatební slavnosti.²⁰³

Tabulka č. 12

Počty konkrétních osob zapsaných v matrikách na místě svatebních svědků – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Místo	Celkový počet zapsaných svatebních svědků	Počet konkrétních osob v rolích svatebních svědků	Průměrná účast na svatbě připadající na 1 osobu
Besednice	188	69	2,7
Kamenný Újezd	262	128	2,1
Ločenice	154	71	2,2
Celkem	604	268	2,3

Z výše uvedených čísel je zřejmé, že konkrétní zaznamenaní účastníci svatebních obřadů se chopili role svědka v průměru dvakrát. Toto číslo je o poznání nižší než v případě účastníků křtin, je však nutné brát v úvahu, že svatebních obřadů proběhlo za zkoumané období daleko méně než těch křestních, a pro jednotlivce tedy byla daleko menší možnost uplatnění své osoby právě při místní veselce. Dále zde také zůstává fakt, že každý snoubenecký pár si za svědky vybíral pokaždé jiné, jím blízké osoby, proto je škála svatebních svědků o něco širší než u účastníků křtin. Ve všech třech zkoumaných vesnicích je ovšem možné nalézt také řadu osob, které se svateb účastnily poměrně pravidelně a snoubenci je rádi o tuto službu žádali. V Besednici byl z tohoto pohledu nejvytíženější Vojtěch Kozel, místní sedlák a také rychtář, který stál v pozici svědka buďto na straně ženicha či nevěsty celkem pětapadesátkrát. V Kamenném Újezdě to byl rovněž místní sedlák a rychtář, Vojtěch Zacharda, který během zkoumaného období dosvědčoval při sňatku celkem třiadvacetkrát. I v Ločenici byla situace stejná, sedlák a rychtář Josef Dvořák je v rubrikách svatebních svědků zapsán celkem dvaadvacetkrát. Všem třem sledovaným místům tedy bylo společné, že nejvíce žádaným svědkem byl zámožný sedlák a zároveň úředník místní samosprávy. Tento fakt do značné míry napovídá, že socio-profesní status byl jedním z nejdůležitějších faktorů, který ovlivňoval rozhodování snoubenců při volbě svědků slavnostního obřadu.

²⁰³ Konkrétní příklady uplatnění žen při organizaci svatebního veselí na základě rekonstrukce matričních zápisů uvádí J. Šimánek, *Venkovské farnosti*, s. 93-95.

Na základě zjištěných hodnot lze určit, že více než polovina zapsaných osob se role svatebního svědka chopila pouze jednou. Na druhé straně je nutné uvést, že v rámci každé vesnice se vyznačil velmi úzký okruh osob, které byly o dosvědčení sňatku žádány opravdu velmi často, a de facto se podílely na průběhu většiny probíhajících svatebních obřadů. Například již zmiňovaný besednický sedlák Vojtěch Kozel figuroval u více než poloviny zaznamenaných sňatků během let 1790-1815. Fakticky jej však zápisy uvádějí pouze mezi léty 1790-1810, tedy v období, kdy v místní samosprávě zastával funkci rychtáře.²⁰⁴ Během tohoto časového rozmezí se v Besednici odehrálo celkem 81 sňatků, Vojtěch Kozel stál na straně svědků u padesáti pěti z nich, což tvoří téměř 70% ze všech. Na základě tohoto příkladu je možné usuzovat, že v daný čas na určité vymezené lokalitě je možné vysledovat konkrétní osobu, která je z hlediska socio-profesního postavení pro ostatní obyvatele vesnice značně atraktivní, a tudíž pro možnost navázání lepších sousedských vazeb a upevnění vlastního sociálního zázemí velmi žádoucí.

Tabulka č. 13

Četnost účasti na svatbách v roli svědků u jednotlivých osob zapsaných v matrikách – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Počet účastí na svatbě	Počet osob	Celkem obřadů	Počet účastí na svatbě	Počet osob	Celkem obřadů
1x	177	177	9x	1	9
2x	36	72	10x	2	20
3x	16	48	17x	1	17
4x	16	64	22x	1	22
5x	7	35	23x	1	23
6x	3	18	55x	1	55
7x	4	28			
8x	2	16	Celkem	268	604

Socio-profesní stav jako nástroj uplatnění v pozici svatebních svědků

Jak již bylo nastíněno, jedním z hlavních úkolů svědků svatebních obřadů byla reprezentace obou snoubenců, potažmo jejich rodin.²⁰⁵ Vedle přátelských

²⁰⁴ Podle matričních zápisů je možné vysledovat, že v roce 1811 vystřídal Vojtěcha Kozla ve funkci rychtáře besednický sedlák, Ondřej Jána.

²⁰⁵ Sňatek nebyl pouhým rituálem spojení životů dvou osob, vedle církevní a právní roviny obřadu zde byl ještě další aspekt, tedy rovina společenská, jelikož skrze svatební veselí měla rodina zúčastněných možnost obhájit či dokonce upevnit svou pozici a pověst v síti vztahů a vazeb venkovského

a příbuzenských vazeb to tedy byly hlavně sociální status jedinců a jejich postavení v rámci vesnické struktury, kvůli nimž byli povoláváni do rolí svatebních svědků. Tento fakt se odrazil i na socio-profesním vzorku jedinců zaznamenaných v matrikách oddaných. Ačkoliv profesní status osob svatebních svědků věrně kopíruje základní rozdělení způsobů obživy obyvatelstva zkoumaných vesnic, tudíž poskytuje téměř totožná data jako u skupiny kmotrů, při bližším pohledu lze nalézt jisté rozdíly.

Tabulka č. 14

Klasifikace zaměstnání svatebních svědků zapsaných v matrikách – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Profesní skupina	Besednice		Kam. Újezd		Ločenice		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Řemesla a živnosti	4	5,8%	29	22,6%	6	8,5%	39	14,6%
Obchod	1	1,4%	0	0,0%	1	1,4%	2	0,7%
Zemědělství	61	88,5%	87	68,0%	61	85,9%	209	78,0%
Nezjištěná zaměstnání	2	2,9%	4	3,1%	2	2,8%	8	3,0%
Ostatní	1	1,4%	8	6,3%	1	1,4%	10	3,7%
Celkem	69	100%	128	100%	71	100%	268	100%

Podíl skupin zaměstnání v jejich primární klasifikaci se tedy nevyznačuje žádným výrazným specifíkem. Stejně jako u profesní charakteristiky osob kmotrů studovaných vesnic bylo téměř 80% zapsaných svědků činných v oblasti zemědělství, podíl řemeslníků v této skupině byl necelých 15%. Zajímavá fakta poskytne až detailnější rozbor jednotlivých profesních kategorií. Charakteristika skupiny řemeslníků účastnících se svatebních obřadů v roli svědků je v zásadě velmi podobná struktuře vzorku řemeslníků stojících v rolích kmotrů. Opět se jednalo o odvětví zajišťující základní potřeby obyvatel,²⁰⁶ ani v jednom případě však nebyl mezi řemeslníky přítomný tovaryš či učeň.²⁰⁷ Pravděpodobně tomu tak bylo z důvodu, že mladý učedník nemohl svým sociálním statutem dostatečně upevnit a podpořit postavení mladých novomanželů, jelikož je prozatím sám nenabyl. Snaha přizvávat

společnosti. Srov. J. GRULICH, *Venkovan*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 174-176; Vavřínek Josef DUŠEK, *Svatební řád*, NVČ 2, 1907, s. 218

²⁰⁶ Byla to řemesla potravinářská- pekaři, řezníci, sládci, šenkýři; oděvní a obuvnická- krejčí a ševci; textilní- soukeníci a tkalci; kovodělná- kováři; dřevozpracující- bednáři, koláři a tesaři; ze stavebních řemesel se v roli svatebních svědků objevují i dva zedníci a v neposlední řadě nechýbí ani zastoupení mlynářů – k specifické roli mlynářů v rámci vesnického společenství blíže M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 94-95; J. PETRÁŇ, *Dějiny I/2*, s. 679-681.

²⁰⁷ Pro srovnání, v případě kmotrů byl podíl tovaryšů mezi řemeslníky 12,5%.

k svatebnímu obřadu hosty s dobře situovaným zázemím je velmi dobře patrná při charakteristice početně nejsilnějšího vzorku svatebních svědků, hospodářů. Ti tvořili 78% všech svatebních svědků zaznamenaných v matrikách oddaných. V této skupině téměř 90% uvedených osob lze z hlediska rozlohy hospodářství označit jako sedláky, méně než 4% tvořili chalupníci, mezi svatebními svědky figurují 3 (1,4%) domkáři, 12 podruhů (5,8%) a 4 (1,9%) výměnkáři.

Tabulka č. 15

Charakteristika vzorku profesní skupiny hospodářů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Stav	Počet	%
Domkář	3	1,4%
Chalupník	8	3,8%
Podruh	2	1,0%
Podruh a mlatec	10	4,8%
Sedlák	137	65,6%
Sedlák a konšel	14	6,7%
Sedlák a rychtář	31	14,8%
Výměnkář	4	1,9%
Celkem	209	100%

Zajímavý je poměrně vysoký podíl osob činných lokální samosprávě, které se účastnily více než 40% všech svatebních obřadů buďto ze strany ženicha nebo nevěsty.²⁰⁸ Většina rychtářů či konšelů v rolích svatebních svědků však stála na straně ženicha. Bylo tomu pravděpodobně z důvodu, že muž byl tím, kdo rodině nejen zajišťoval obživu, ale též její dobré jméno a pevnou pozici v rámci venkovské společnosti. Jevilo se tudíž velmi žádoucí, aby hlavně svědek ze strany ženicha byl v rámci vesnické společnosti dostatečně reprezentativní a měl pevné rodinné i hmotné zázemí. Konkrétně ve více než polovině zaznamenaných případů byl na straně ženicha přítomen některý z těchto místních úředníků, kteří byli prostředníky v komunikaci mezi vrchností a poddanými.²⁰⁹ Možnost stát v čele vesnického společenství a ovlivňovat jeho chod byla z pravidla přiznávána pouze nejlépe situovaným osobám s pevnou pozicí v rámci venkovské struktury, tudíž movitým sedlákům, jejichž synové se v této pozici

²⁰⁸ Mezi kmotry činil podíl úředníků pouze 6%.

²⁰⁹ Zásadní monografie pro problematiku vztahu vrchnosti a poddaných předkládá Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949².

velmi často stávali jejich následovníky.²¹⁰ Zmíněný fakt zužoval okruh možných svědků účastníci se svatebních rituálů, ve všech třech vesnicích se tedy v matričních zápisech zkoumaného období objevoval ustálený okruh osob, které se v rolích účastníků svatebních obřadů poměrně pravidelně opakovaly.

Motivace výběru svatebního svědka při zasazení do geografického prostředí

Dalším aspektem ovlivňující výběr svědka svatebního obřadu byl, stejně jak v případě kmotrů, jejich původ. Jak již bylo několikrát řečeno, geografický prostor člověka na přelomu 18. a 19. století vymezovaly pevné mantinely, které byl schopný jen málokdy překonat. Toto se tedy projevilo i ve skladbě svědků svatebních obřadů. Ač byl sňatek obřadem, který bylo možné předem detailně a promyšleně naplánovat a nic nebránilo možnosti přizvat k němu i hosty z dalekého okolí, vše nasvědčuje tomu, že situace byla spíše opačná. Většina osob požádaných k dosvědčení sňatku pocházela buďto přímo z místa nebo nejbližšího okolí bydliště novomanželů.²¹¹ Tento fakt však nebyl způsoben pouze omezením životního prostoru obyčejných lidí, ale také tím, že ve svém nejbližším okolí měl jedinec nejpevnější přátelské a rodinné vazby. Dalším důvodem bylo také to, že osoba, kterou v místě konání veselky většina obyvatel znala, mohla dodat obřadu více prestiže a legitimacy než jedinec pocházející z daleka, který pro místní obyvatelstvo nebyl de facto ničím zajímavý. Z tohoto důvodu téměř 90% všech zaznamenaných osob v rubrikách svědků obřadu pocházelo buďto přímo z místa nebo bezprostřední blízkosti vesnice, kde se sňatek odehrával.

Tabulka č. 16

Vzdálenost bydliště svědků od místa konání svatebního obřadu – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Vzdálenost	Besednice		Kam. Újezd		Ločenice		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0 km	35	50,8%	66	51,6%	39	55,0%	140	52,2%
1-5 km	25	36,2%	43	33,6%	25	35,2%	93	34,7%
6-10 km	4	5,8%	11	8,6%	4	5,6%	19	7,1%
Nad 10 km	5	7,2%	8	6,2%	3	4,2%	16	6,0%
Celkem	69	100%	128	100%	71	100%	268	100%

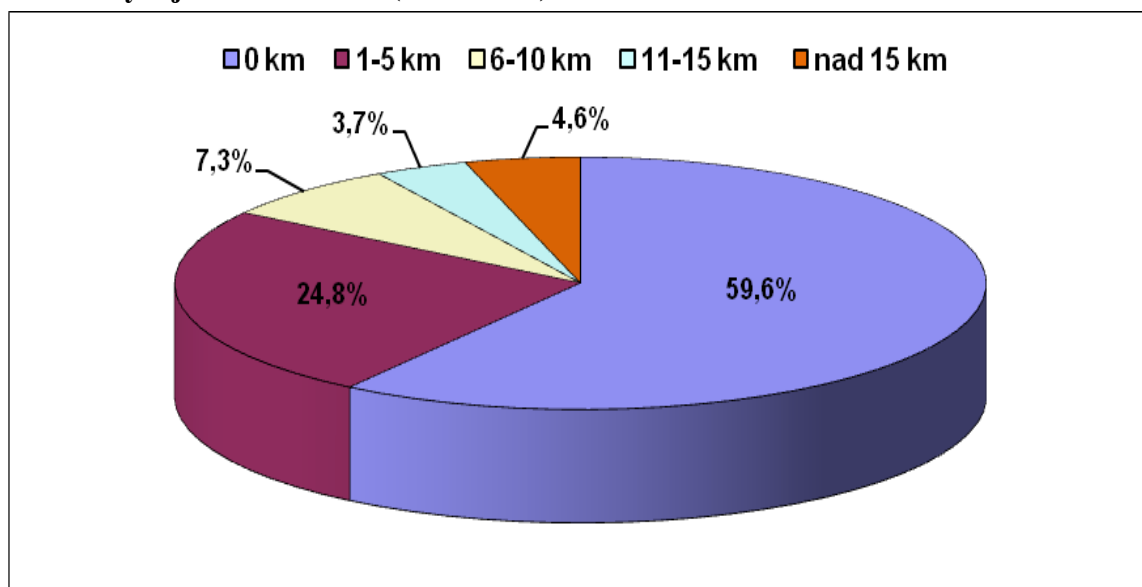
²¹⁰ Srov. I. HEROLDOVÁ, *Vesnická poddanská nemovitost*, s. 158.

²¹¹ Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 261-262.

Téměř shodné údaje místa původu svatebních svědků s porovnání s daty ohledně kmotrů nasvědčují faktu, že venkovský člověk si byl v rámci svého geografického prostoru plně samostatný, tudíž pohled na venkovské společenství jako na uzavřený celek nelze brát z pozice jedince jako handicap, spíše naopak, domácí prostředí pro něj bylo důvěrně známé, tudíž bezpečné a ve většině případů neměl potřebu jej výrazněji přesahovat. Poměrně stejná situace vyvstane při pohledu na místo původu ženichů.²¹² Téměř 60% všech pocházelo přímo z místa konání svatebního obřadu, ostatní pak z blízkého okolí. Údaje ohledně bydliště nevěsty ve zkoumaných matrikách bohužel chybí, nedá se však předpokládat, že by migrační okruh žen výparně převyšoval zjištěná fakta.²¹³ Tvrzení, že jedinec byl pevně vázán k domácímu, důvěrně známému prostředí je možné podpořit i porovnáním místa bydliště ženicha a jeho svatebního svědka. V plných 70% se shodovalo, z čehož vyplývá, že pro novomanžele bylo důležitý nejen sociální status jimi zvolených svědků, ale též fakt, aby daného jedince znali a osobně se mohli přesvědčit o jeho morálních i společenských kvalitách.

Graf č. 3

Vzdálenost bydliště ženicha od místa konání svatebního obřadu – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

²¹² Podrobnou studii zabývající se problematikou migrace spojené se sňatkem zpracoval J. GRULICH, *Sňatkové migrace*, s. 19-72.

²¹³ Jaroslava Kalsarová uvádí, že migrační okruh snoubenců téměř nikdy nepřesahoval hranice panství a pohyboval se maximálně do 12 km od rodné vsi, v mnoha případech pocházeli oba snoubenci ze stejného místa – Jaroslava KALSEROVÁ, *Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. a v první polovině 18. století*, HD 1, 1967, s. 33-34; Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 258-261; Barbora LAŠTOVKOVÁ, *Demografický vývoj hostivařské farnosti v 18. století*, Praha 1994 (diplomová práce FF UK), s. 34-36.

Podle výše uvedených řádků je více než zřejmé, že stejně jako volba kmotra dítěte, tak i výběr svatebního svědka nebyl nahodilý, ale do značné míry podléhal zavedeným pravidlům. Toto platilo zvláště v uzavřeném venkovském prostředí, kde nad veškerým společenským děním panoval přísný veřejný dohled a bylo tedy nutné přidržit se ustálených zvyklostí. Duchovního ochránce svého dítěte vybírali rodiče nejen na základě jeho mravních kvalit, ale též hmotného zázemí pro případ, že by bylo nutné, aby se kmotr o svého chráněnce postaral. Hlavním motivem ovlivňující výběr rodičů však pravděpodobně byly skryté sociální vazby, do kterých byla zahrnuta celá spletitá síť příbuzenských a přátelských vztahů. Není tedy možné určit jediný nejdůležitější prvek charakterizující osobu ideálního kmotra, výběr podléhal mnoha aspektům, mnohdy velmi individuálním. Oproti tomu pro roli svědka svatebního obřadu nebyla předepsána žádná konkrétní pravidla, charakter osob zastávajících tuto funkci určovala spíše povaha samotného obřadu. Sňatek, jakožto nástroj prezentace jedince a jeho rodiny v očích ostatních obyvatel vesnice vyžadoval, aby i osoby podílející se na tomto obřadu zajišťovaly jistou prestiž tomuto přechodovému rituálu, což rodinné a přátelské vazby odsouvalo až na vedlejší pozici. Ačkoliv nelze říci, že by role svatebního svědka byla omezena pouze pro zámožné a vysoce postavené jedince, byl právě tento faktor jedním z nejdůležitějších, který formoval složení vzorku svědků svatebních obřadů. Z uvedených faktů jasně vyplývá, že pro obě instituce platila odlišná pravidla a také kritéria výběru vhodných kandidátů do role kmotrů nebo svatebních svědků. Ačkoliv při charakteristikách vzorků obou vymezených skupin byly zaznamenány velmi podobné údaje, nelze tyto dvě skupiny striktně slučovat. Společné znaky sledovaných kategorií jsou totiž do značné míry formovány nejen povahou zkoumaných lokalit, ale také možnostmi a zvyklostmi venkovského člověka na přelomu 18. a 19. století. Toto způsobuje, jak již také bylo vysvětlováno výše, že většina zúčastněných osob pocházela z nejbližšího okolí sledovaných vesnic a vysoký podíl složky hospodářů určuje převážně zemědělský charakter všech tří lokalit. Bylo by však velmi zavádějící takto jednoduše vyhranit získaný vzorek osob, jedná se spíše o jejich základní zasazení do geografického prostoru a struktury vesnice. Již tedy bylo zmíněno, že skupinu osob kmotrů a svědků nelze považovat za totožné. Tento fakt je velmi dobře patrný z porovnání, kolik jedinců se účastnilo v rolích svědků jak při svatebním, tak křestním obřadu. Jen čtvrtina uvedených figuruje v matričních zápisech v rubrikách kmotrů a stejně tak i svatebních svědků. Čísla pro všechny tři vesnice jsou velmi podobná, dá se tedy opravdu předpokládat, že skupiny osob

zúčastněných u svátečních obřadů se v zásadě nekopírovaly, což ještě více podtrhuje odlišnou roli a podstatu instituce kmotrovství a funkci svědka svatby.

Tabulka č. 17

Počty osob zapsaných na místě svědků u jednotlivých obřadů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Místo	Počet osob v rolích kmotrů	Počet osob v rolích svědků	Počet osob v obou pozicích
Besednice	78	69	21
Kamenný Újezd	150	128	38
Ločenice	93	71	23
Celkem	321	268	82

Rozdílnost při volbě svědků dvou různých obřadů si jistě dobře uvědomovali i samotní rodiče či snoubenci. Dá se tomu tak usuzovat z faktu, že ve zkoumaném období jen velmi málo manželský párů volilo pro svého potomka kmotra, který jim byl zároveň za svědka sňatku. Konkrétně pouze 29 párů (9,6%), které uzavřely sňatek v rozmezí let 1790-1815 a zároveň se jim během tohoto období narodilo dítě, přivolalo ke křtu stejnou osobu, která byla též přítomna při jejich svatbě. Při celkovém počtu 302 oddaných párů se nedá předpokládat, že by tato praxe byla příliš rozšířená. Rozdílnost při strategii snoubenců a následně rodičů výběru osob podílejících se na jejich socializaci v rámci vesnické společnosti poukazuje na fakt, že jejich jednání bylo jistě promyšlené, nedá se však předpokládat, že by nebylo formováno omezenými možnostmi prostého člověka a také zavedenými zvyklostmi a vlivy z nejbližšího, hlavně rodinného okolí.

V. Osoby kmotrů a svatebních svědků jakožto představitelé venkovských elit?

Předchozí kapitola byla zaměřena na celou skupinu osob zaznamenaných matrikami, bylo přiblíženo jejich sociální i geografické prostředí, nebyl však zohledněn fakt, proč v rámci každé zkoumané lokality existovali konkrétní jedinci, kteří vystupovali v rolích kmotrů nebo svědků nejčastěji. Již několikrát byl zmiňován hlavní význam obou rituálů a také důležitost rolí svědků těchto obřadů. Další nepopiratelnou úlohou instituce kmotrovství a svědků svateb také bylo zajištění či upevnění sociálních vazeb v rámci celé vesnické struktury, což bylo pro její fungování takřka nepostradatelné. Právě skrze konkrétní osoby svědků a kmotrů je možné nahlédnout do „zákulisí“ slavnostních rituálů, které výraznou měrou formovaly vztahy nejen uvnitř rodiny, ale také v okruhu přátel a příbuzných.²¹⁴

Církevní představa řádného kmotra již byla dostatečně nastíněna, byla též zdůrazněna jeho hlavní úloha. Při vzniku tohoto specifického druhu příbuzenství²¹⁵ zde však svou roli sehrála řada subjektivních důvodů, které nelze odhalit na základě předepsaných instrukcí nebo formálních zápisů v evidenčních knihách. Hlavním motivem ovlivňujícím výběr samotných rodičů totiž pravděpodobně byly skryté sociální vazby, do kterých byla zahrnuta celá spleť rodinných a přátelských vztahů.²¹⁶

²¹⁴ Pro venkovské prostředí není tato problematika doposud zkoumána, zásadním nedostatkem pro možnosti výzkumu je absence ego pramenů, které by pomohly danou tematiku nastínit; pro šlechtické prostředí se touto tematikou zabývá hlavně Václav Bůžek – ze studií např. V. BŮŽEK, „Dobré přátelství v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-43; Týž, „Gute Freundschaft“ - *Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: Stefan Brakensiek - Heide Wunder (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa, Köln-Weimar-Wien 2005*, s. 79-96; Týž „*Páni a přátelé*“, s. 229-264.

²¹⁵ Václav Bůžek na základě rekonstrukce ego pramenů ze šlechtického prostředí uvádí, že v rámci rodinných vztahů je možné vyčlenit dva typy příbuzenství – tzv. „příbuzné v krvi“ a nepokrevné příbuzné, tedy osoby s rodinou sešvagrené nebo spojené právě institucí kmotrovství – blíže V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 233-234; dá se předpokládat, že základní systém stratifikace rodinných vztahů zůstal stejný i pro venkovské prostředí, tudíž je o kmotrovství, jakožto o nástroji budování a upevňování společenských vztahů, možné pro obě prostředí uvažovat naprosto stejně; srov. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 161-162.

²¹⁶ Mikrohistorickou sondou farnosti Doudleby se vzájemné vazby uvnitř venkovské společnosti právě prostřednictvím osob kmotrů a svatebních svědků pokusil postihnout Jan Šimánek. Autor se zaměřuje na konkrétní osoby, které se v rolích svědků slavnostní obřadů vyskytovaly nejčastěji. Pro úplné dokreslení situace přibližují i jejich rodinné a majetkové zázemí. Tímto výzkumem byla nastíněna možnost charakterizovat kmotry a svatebních svědky společně s jejich rodinami jako elitní vrstvu venkovské společnosti. Jan Šimánek věnoval pozornost hlavně konkrétním jednotlivcům a jejich rodinám, komplexnější přiblížení situace v celé společnosti však uvedena není. Je nutné brát v úvahu, že zkoumaná farnost patří počtem obyvatelstva mezi ty velmi malé a dále nejsou dostupné studie

Z uvedených důvodů se dá předpokládat, že rodiče dítěte osobně znali budoucího kmotra svého potomka a udržovali s ním alespoň občasný kontakt. Proto bylo běžné, že o kmotrovství byly nejvíce žádány osoby z nejbližšího okolí novorozence. Oproti tomu pro roli svědka svatebního obřadu nebyla předepsána žádná konkrétní pravidla, charakter osob zastávajících tuto funkci určovala spíše povaha samotného obřadu. Sňatek, jakožto nástroj prezentace jedince a jeho rodiny v očích ostatních obyvatel vesnice, vyžadoval, aby i osoby podílející se na tomto obřadu zajišťovaly rituálu určitou prestiž. Tato skutečnost odsouvala rodinné a přátelské vazby až na vedlejší pozici. Ačkoliv nelze říci, že by role svatebního svědka byla omezena pouze pro zámožné a vysoce postavené jedince, byl právě tento faktor jedním z nejdůležitějších, který formoval složení zkoumaného vzorku svědků svatebních obřadů.

Pozice svědků jak křestních, tak svatebních obřadů byla otevřena všem vrstvám venkovské společnosti, což se také potvrdilo při pohledu na socio-profesní složení vymezeného vzorku jedinců. Zároveň je však nutné uvést, že některé osoby vystupovaly v těchto rolích poměrně často a pravidelně, jiné byly během období pětadvaceti let zapsány v matrice pouze jedenkrát. Tento fakt je možné vysvětlit skutečností, že v rámci každé vesnické hierarchie vystupovaly rodiny, které se z hlediska možnosti uplatnění při výjimečných událostech v životě vesnice těšily největší oblibě. Dopomohlo jim k tomu nejen jejich majetkové zázemí, ale také již zmiňované pevné sociální vazby na ostatní sousedy a příbuzné. V matrikách zkoumaných vesnic je tedy možné nalézt osoby, které byly do pozice svatebního svědka či kmotra žádány velmi často, převážně se jednalo o bohaté sedláky, kteří byli mnohdy činní také ve venkovské samosprávě jako rychtáři či konšelé, dále šlo o myslivce, šenkýře či pekaře.²¹⁷ Skrze nejoblíbenější svědky obřadů lze tedy nahlédnout hlouběji do struktury a fungování vesnické společnosti. Zároveň zde vyvstává již zmíněná otázka možnosti vymezení i v rámci malého venkovského kolektivu elitní vrstvu,²¹⁸ která měla zásadní podíl na jeho fungování.

Kdo byly nejvýraznější osoby figurující v matričních zápisech zkoumaných obcí? Mohli disponovat sociálním zázemím výrazně odlišným od zbylého vzorku

pro porovnání situace v jiné blízké lokalitě, tudíž autor vyslovenou domněnku jednoznačně nepotvrdil ani nevyvrátil – J. ŠIMÁNEK, *Venkovské farnosti*, s. 80-95.

²¹⁷ Srov. TAMTÉŽ s. 88.

²¹⁸ Blíže k vymezení pojmu „elita společnosti“ Helena PEŘINOVÁ, *Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech*, ČČH 104, 2006, č. 1, s. 11-122.

zaznamenaných jedinců? Lze opravdu předpokládat, že mezi nimi a rodinami, kterých se slavnostní události bezprostředně týkaly, vznikal bližší vztah? Existují různé cesty, jak by bylo možné na základě zápisů v matrikách vymezit a uchopit tu skupinu osob, která by mohla být charakterizována jako nejvýše postavená vrstva venkovské společnosti. Již předchozí kapitola podrobněji pojednávala o skutečnosti, že kategorie jedinců zaznamenaných v knihách pokřtěných a v knihách oddaných byly v zásadě odlišné a pouze necelá čtvrtina vzorku osob se shodovala. Vyjádřeno konkrétním číslem, 82 jedinců z vesnic Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice matriky v letech 1790-1815 evidovaly na místě kmotrů i svatebních svědků. Dalo by se tedy o těchto osobách uvažovat jako o čelních představitelích jednotlivých lokalit? Jestliže vezmeme v úvahu, že tato malá část celkového vzorku se podílela na průběhu více než poloviny zapsaných křtů i svateb, jistě nebude pochyby o tom, že se jednalo i jedince, kteří v rámci každé zkoumané lokality zastávaly významné pozice. Na druhé straně je však nutné uvést, že u většiny zaznamenaných byl poměr mezi účastí na křtech a svatbách velmi nevyvážený, pokud se často objevovali v rolích kmotrů, pak v pozicích svědků vystupovali poměrně zřídka, a naopak.²¹⁹ Tento fakt tedy potvrzuje již několikrát zdůrazňovanou skutečnost, že motivy pro výběr svědků slavnostních obřadů byly odlišné a tudíž nelze tyto dvě skupiny osob bez přiblížení bližších souvislostí vzájemně slučovat nebo zaměňovat.

Tabulka č. 18

Podíl osob zapsaných na místě kmotrů i svědků na celkovém počtu zaznamenaných událostí v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Místo	Počet osob v pozici kmotra i svědka	Celkový počet účastí při křtech	% ze všech zaznamenaných křtů	Celkový počet účastí při svatbách	% ze všech zaznamenaných svědků
Besednice	21	265	53,5%	120	63,8%
Kamenný Újezd	38	357	54,7%	145	55,3%
Ločenice	23	260	54,5%	85	55,2%
Celkem	82	882	54,3%	350	57,9%

²¹⁹ Srov. J. ŠIMÁNEK, *Venkovské farnosti*, s. 92-93.

Jelikož je skupina jedinců, kteří se společenského dění účastnili prostřednictvím křestních i svatebních obřadů, poměrně početná, je nutné ji přiblížit a zároveň porovnat s celým vzorkem zaznamenaných osob. Bude tak možné určit, zda se od ostatních zapsaných svědků výrazně odlišovala a lze mezi nimi hledat představitele místních elit. Základní ukazatel, který v předchozí kapitole vymezoval jak evidované kmotry, tak svatební svědky, byl jejich místní původ. Zjištěná data potvrdila, že životní prostor obyčejných venkovanů byl poměrně pevně ohraničen geografickým prostorem, většina osob účastněných na obřadech tedy pocházela z blízkého okolí místa jejich konání. Naprosto stejná situace byla jistě i v případě osob podílejících se na průběhu křtů i sňatků. Dá se pozorovat mírná odchylka, kdy je mezi zúčastněnými vyšší podíl jedinců pocházejících přímo z místa původu snoubenců nebo křtěnce. Zde se jednalo téměř o 79,3% všech zúčastněných.²²⁰ Tento fakt jistě není ničím výjimečný, dá se předpokládat, že byl zapříčiněn hlavně snadnou „dostupností“ osob žijících ve stejné lokalitě jako rodina křtěnce nebo snoubenců, ale také větší důvěrou v osoby, které jedinec ze svého bezprostředního okolí znal a udržoval s ním tak alespoň občasný kontakt.²²¹ Další důležitou charakteristikou, která hrála rozhodující roli při výběru vhodného kandidáta na pozici kmotra nebo svatebního svědka, byl jeho socio-profesní původ. Pro obě skupiny ve všech třech sledovaných místech byl shodný vysoký podíl hospodářů, převážně sedláků, řemeslníci pak tvořili méně než 15% celého vzorku. Pokud by osoby zúčastněné u obou slavnostních obřadů tvořily zvláštní vrstvu venkovské společnosti, jistě by se jejich profesní i sociální status jevil nápadně odlišný od ostatních zaznamenaných jedinců. Ovšem ani v tomto případě nelze nalézt výraznější rozdíly od celého vzorku zkoumaných jedinců. Nejpočetnější skupinu mezi profesemi tvořili hospodáři, celkem jich bylo napočítáno 70, což představuje 85,4% ze všech. Žádná ze zapsaných osob se neživila obchodem, z ostatních zaměstnání se v kategorii dvakrát objevil vrchnostenský myslivec a též dva učitelé. Na řemeslníky pak připadlo pouze 9,7% z celého vzorku, což čítalo celkem osm osob. Z pohledu socio-profesního vymezení se tedy tato skupina ničím výrazně nelišila od zbylého vzorku, mezi zúčastněnými jsou uvedeni i jedinci s nižším hmotným zázemím, například podruh nebo chalupníci. Na druhé straně je však v této skupině poměrně vysoká účast místních

²²⁰ V případě kmotrů celkem 64% ze všech pocházelo přímo z místa konání obřadu, mezi svatebními svědky činil tento podíl 52%; pro srovnání tabulka č. VII. 1.6. - *Vzdálenost místa původu osob v rolích kmotrů i svatebních svědků od místa konání obřadu*

²²¹ Václav Bůžek uvádí, že na úrovni neformální komunikace byl pro budování vlastní sociální sítě důležitý nejen shodný teritoriální původ osob, ale hlavně také potencionální „dostupnost“ navazovaného přátelství či patronátu – srov. V. BŮŽEK, *„Páni a přátelé“*, s. 231; 234.

úředníků, tedy rychtářů nebo konšelů, kteří tvořili téměř 20% ze všech osob. Jejich účast na křestních a svatebních obřadech však opět nebyla ničím výjimečným, na příkladu vzorku pouze svatebních svědků bylo dokázáno, že se stávali poměrně častými hosty mnoha svatebních veselí.

Tabulka č. 19

Socio-profesní stav osob zaznamenaných matrikami na pozici svědků křestních i svatebních obřadů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Socio-profesní stav	Počet	%
Domkář	1	1,2%
Chalupník	3	3,7%
Knížecí bednář	1	1,2%
Kolář	1	1,2%
Kovář	3	3,7%
Myslivec	2	2,4%
Podruh a švec	1	1,2%
Řezník	1	1,2%
Sedlák	48	58,6%
Sedlák a konšel	5	6,1%
Sedlák a rychtář	11	13,5%
Šafář	1	1,2%
Šenkýř	1	1,2%
Školní učitel	2	2,4%
Výměnkář	1	1,2%
Celkem	82	100%

Podle výše uvedených skutečností nelze jednoznačně říci, ale ani vyvrátit, zda osoby zúčastněné v rolích svědků u obou slavnostních obřadů tvořily horní vrstvu společnosti. Jistě se jednalo o jedince s pevným sociálním zázemím, pravděpodobně však nelze uvažovat, že by všichni z nich stáli na špičce venkovské organizace a měli zásadní podíl na jejím řízení. Hlavním důvodem, proč tuto skupinu není možné přímo určit jako elitní vrstvu je fakt, že stále představuje poměrně velké množství jedinců. Všechny tři zkoumané lokality jsou poměrně malými celky a nelze předpokládat, že by v čele každého jednotlivého sídla stál větší počet osob, které by se navzájem podílely na chodu vesnice. Je velmi pravděpodobné, že v každém určitém období stálo na špici venkovského společenství jen několik málo jedinců, kteří společně se svou rodinou představovali jeho nejvyšší vrstvu. Zde se tedy jeví další a nejspíše také jistější možnost, jak zaznamenat osoby, které měly zásadní podíl na fungování vesnické

společnosti. V každé ze tří zkoumaných lokalit matriční zápisy evidují velmi malý okruh osob, které oproti ostatním stály v roli kmotrů nebo svatebních svědků velmi často. Právě těchto několik málo jedinců by mohlo být vodítkem k charakteristice špičky společnosti. Je velmi pravděpodobné, že tuto skupinu nebude možné pevně ohraničit. Pozice jedinců, jakožto představitelů místní elity, byla poměrně nestálá a časem se pravděpodobně různě proměňovala. Společenské postavení venkovského člověka bylo úzce vázáno na jeho hmotné zázemí a do značné míry též určováno jeho věkem. Dalším faktorem pak byly sňatkové strategie rodin, které jistě velmi ovlivňovaly sousedské a příbuzenské vazby. Pokud však vymezíme konkrétní časové období, bude možné vysledovat určitý model chování jak celé společnosti, tak strategie budování vlastního zázemí jednotlivce. Ten pak bude možné aplikovat na společnost v jiném časovém horizontu a s jinými představiteli v čele.

V rámci lokalit Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice bylo v časovém rozmezí let 1790-1815 možné zaznamenat jen velmi malou skupinu jednotlivců, která měla zásadní podíl na průběhu slavnostních událostí v rolích svědků. V každé konkrétní lokalitě mohlo být vyčleněno pět osob, jejichž jména záznamy v rubrikách svatebních nebo křestních svědků zmiňovaly nejčastěji. Nebyl brán zřetel, zda se tyto osoby účastnily obou typů obřadů, důležité bylo, že v daném období měly na koncipování podoby křtů nebo svateb zásadní podíl. K zodpovězení pak zůstává, proč místní sousedé měli právě tyto osoby tolik v oblibě. Hrál zde větší roli majetek nebo přátelské vazby? Je důležité také objasnit, zda účast pouhých pěti jedinců z každé vesnice představovala dostatečně reprezentující vzorek na to, aby mohli být určeni jako místní elita. Jak již bylo uvedeno, v každé vesnici bylo vymezeno pět jedinců, které se v rolích kmotrů nebo svatebních svědků vyskytovali nejčastěji. Jejich celkový na účasti při obřadech byl poměrně veliký, pouhých patnáct nejčastěji zaznamenávaných kmotrů se zúčastnilo při necelé třetině všech evidovaných křtů, konkrétně se jednalo o 27,5%. Situace v případě účasti svatebních svědků pak byla téměř shodná, patnáct nejfrekventovanějších osob figurovalo u 32,9% ze všech sňatků. Jelikož se v obou případech jedná o poměrně vysoká čísla, dá se předpokládat, že častá účast vybraných jedinců na důležitých obřadech byla zapříčiněna jejich výjimečným postavením v rámci zkoumaných lokalit. Z níže uvedené tabulky je patrné, že údaje pro všechny tři vesnice byly poměrně vyrovnané, nejnižší podíl připadal na Kamenný Újezd, což mohlo být zapříčiněno velikostí sídla a s tím souvisejícím vyšším počtem zaznamenaných

demografických událostí a také účastí jednotlivých osob.²²² V případě Besednice a Ločenic, pro které byl v zásadě shodný i celkový počet osob zúčastněných při obřadech, je možné pozorovat téměř totožné hodnoty. Nutné je též zmínit, že skupiny nejoblíbenějších kmotrů a svědků nebyly navzájem shodné, povětšinou se objevovala jména různých osob.²²³ Tento fakt lze vysvětlit již několikrát zmiňovanou skutečností, že hlavní aktéři obřadů vybírali osoby do rolí kmotrů a svatebních svědků podle odlišných kritérií, tudíž v těchto dvou pozicích figurovaly různé osoby s rozdílným socio-profesním zázemím. V Kamenném Újezdě a Ločenicích se ve vzorku pěti nejfrekventovanějších jedinců vyskytuje pouze jedna osoba, u níž byla zaznamenána vysoká účast jak při svatebních, tak křestních obřadech. V Besednici pak byla situace poněkud odlišná, tři z pěti osob stály na místech nejoblíbenějších kmotrů i svatebních svědků. Zjištěný fakt je možné vysvětlit tím, že v daném období nebyl v této lokalitě dostatečně velký okruh osob vhodných do rolí svědků obřadů. Z hlediska reprezentace se pro místní obyvatele zdálo atraktivních jen několik málo představitelů místní elity, kteří se tudíž shodně objevovali mezi nejčastěji zapisovanými účastníky slavnostních událostí.²²⁴

Nezodpovězenou otázkou však nadále zůstává, zda pozice ve struktuře společnosti byla zajištěna pouze hmotným zázemím jedinců nebo ji spíše určovaly sociálními vazbami, které byly budovány po dlouhý čas a stejně jako dobré jméno rodiny se předávaly z generace na generaci. Dále je také nutné připomenout, že účast na svatbách nebo křtinách ze strany svědka často nebývala pouhým projevem přátelství nebo zdvořilosti, byla to též možnost jejich osobní sebezprezentace a zviditelnění v očích ostatních sousedů.²²⁵ A zvláště u představitelů místních elit bylo jistě žádoucí, aby upevňovaly své společenské postavení právě prostřednictvím událostí, které všichni obyvatelé vesnice pečlivě sledovali. Pro přiblížení takto vymezených elit společnosti je však nutná jejich bližší charakteristika a následné zaměření se na konkrétní jedince, jejich rodinu a přátelské či příbuzenské kontakty a vazby.

Patnácti nejoblíbenějším kmotrům a patnácti nejfrekventovanějším svatebním svědkům byl společný jejich geografický původ. V rámci každé zkoumané vsi pocházelo vždy všech pět nejoblíbenějších kmotrů přímo z tohoto místa. Mezi svědky

²²² Srov. Tabulka č. 17 - Počty osob zapsaných na místě svědků u jednotlivých obřadů.

²²³ Blíže tabulky s vyjmenováním nejfrekventovanějších osob u křestních a svatebních obřadů - *Tabulka č. VII. 1.9.* - Socio-profesní stav a původ nejčastěji zapisovaných kmotrů 1790-1815; *Tabulka č. VII. 1.10.* - Socio-profesní stav a původ nejčastěji zapisovaných svatebních svědků 1790-1815.

²²⁴ Srov. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 86.

²²⁵ Srov. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 261-262.

se lišila situace pouze v Kamenném Újezdě, kde jeden ze zúčastněných pocházel z 1 km vzdálené osady Otmanka a druhý z Plavnice, která ležela 4 km od místa konání obřadu. Může se zdát zvláštní, že mezi nejoblíbenějšími svědky figurovaly i osoby, které nepocházely přímo z místa bydliště snoubenců. Jedním z nich byl Jan Jungwirth, který v Plavnici provozoval bednářské řemeslo a byl tak jediným zástupcem provozujícím řemeslo v celé skupině nejoblíbenějších svědků, ale i kmotrů. Právě jeho zaměstnání se pravděpodobně také stalo důvodem, proč se v roli svědka účastnil i svateb pořádaných v sousedních vesnicích. Přímou v Kamenném Újezdě totiž žádné záznamy nevidují osobu, která by vykonávala stejné zaměstnání jako on a lze tedy předpokládat, že místní obyvatelé využívali služeb tohoto bednáře z Plavnice, čímž mohli navázat bližší kontakt. V tomto konkrétním příkladě se tedy ukázalo, že důležitým pro upevnování vlastní pozice byla také možnost navazování nových společenských kontaktů, což v případě vyhledávaného řemeslníka jistě mohlo platit.

Tabulka č. 20

Procentuální účast z celkového počtu obřadů u nejfrekventovanějších osob v rolích kmotrů a svatebních svědků – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Křestní obřady				
Místo	Počet nejoblíbenějších osob	% ze všech osob	Počet účastí na křtech	% ze všech obřadů
Besednice	5	6,4%	139	28,1%
Kamenný Újezd	5	3,4%	158	24,2%
Ločenice	5	5,4%	150	31,4%
Celkem	15	4,7%	447	27,5%

Svatební obřady				
Místo	Počet nejoblíbenějších osob	% ze všech osob	Počet účastí na svatbách	% ze všech obřadů
Besednice	5	7,2%	83	44,1%
Kamenný Újezd	5	3,9%	61	23,3%
Ločenice	5	7,0%	55	35,7%
Celkem	15	5,6%	199	32,9%

Jak již bylo řečeno, Jan Jungwirth byl jediným řemeslníkem v celém vzorku nejčastějších svědků a kmotrů. Ve většině zbylých případů se jednalo o sedláky, kteří také zastávali funkci v lokální samosprávě v pozici rychtáře nebo konšela. Socio-profesní charakteristikou nejžádanějších osob do rolí kmotrů nebo svatebních svědků lze vysledovat, že složení tohoto vzorku bylo v zásadě odlišné než celá skupina

všech svědků a kmotrů. Fakt, že se ve většině případů jednalo o dobře situované jedince napovídá, že stratifikaci horní vrstvy venkovské společnosti určoval především majetek, který umožňoval prosazování vlastních zájmů konkrétního člověka a jeho rodiny. Pro určení venkovských elit jsou tedy zásadní dva faktory, které formovaly složení a hlavně velikost této skupiny obyvatel. V první řadě to bylo osobní i rodinné jmění jedince. Movité i nemovité vlastnictví a také případná možnost disponovat peněžní hotovostí jasně vymezovaly rozdíly mezi jednotlivými obyvateli vesnice. Osobám s pevným hmotným i sociálním zázemím bylo také umožněno podílet se na fungování vesnického společenství v roli místních úředníků, což se velmi dobře prokázalo na příkladu socio-profesního složení skupin nejoblíbenějších kmotrů a svědků. Zvláště mezi svatebními svědky byl tento podíl velmi vysoký, tvořil celkem 60% ze všech. Samotný majetek však automaticky nezajišťoval místo mezi špičkami místních obyvatel. K upevňování a hlavně posilování této pozice byly neméně důležité společenské kontakty na ostatní příbuzné či sousedy. Právě skrze tyto osoby mohl jedinec potvrzovat svůj osobní status a například fakt, že v celé vesnici lze konkrétně určit člověka, který v daný okamžik byl mezi všemi nejčastěji žádaným kmotrem nebo svatebním svědkem, jistě svědčí o jeho výjimečném postavení, ale také o dobrých společenských vazbách na nejbližší přátele a další obyvatele vesnice.

Tabulka č. 21

Socio-profesní stav 15 nejčastěji zapisovaných kmotrů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Stav	Počet	%
Sedlák	9	60,0%
Sedlák a konšel	1	6,7%
Sedlák a rychtář	3	20,0%
Sedlák a šenkýř	1	6,7%
Vrchnostenský myslivec	1	6,7%
Celkem	15	100%

Podle výše uvedených skutečností lze uvažovat, že na základě matriční evidence je možné určit horní vrstvu venkovské společnosti. Bližším přiblížením hmotného a rodinného zázemí těchto jedinců by měl být vymezen základní rámec života a chodu vesnické společnosti s jejími konkrétními obyvateli. Žádný z dochovaných pramenů však neuvádí, jaký byl vzájemný vztah jednotlivých vrstev obyvatel vesnice, zda systém

komunikace probíhal v rámci celého venkovského společenství nebo byly místní elity orientovány pouze na movitější jedince. Zde je proto nutná komparace více zdrojů informací, na jejichž základě je alespoň z části možné rekonstruovat vzájemnou síť přátelských a společenských vztahů uvnitř malé vesnice.

Tabulka č. 22

Socio-profesní stav 15 nejčastěji zapisovaných svědků svateb – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Stav	Počet	%
Knížecí bednář	1	6,7%
Knížecí myslivec	1	6,7%
Sedlák	4	26,6%
Sedlák a konšel	1	6,7%
Sedlák a rychtář	8	53,3%
Celkem	15	100%

Již bylo řečeno, že v každé ze zkoumaných lokalit lze přesně určit, kteří jedinci se ve vymezeném období let 1790-1815 těšili největší oblibě z hlediska účasti na křtech a svatbách. V případě obou slavnostních událostí vždy dominoval jeden konkrétní svědek, jehož účast na obřadech byla nápadně vyšší než u zbylého vzorku osob. Zpětným pohledem na skutečnost, komu tyto významní jedinci svědčili v zásadních okamžicích jejich životů, by mělo být možné rekonstruovat systém fungování komunikace vesnické společnosti. Pro vesnice Besednice, Kamenný Újezd i Ločenice bylo společné, že nejoblíbenějším svatebním svědkem zde byl vždy místní rychtář, který zároveň vlastnil zemědělskou usedlost. Nejžádanějšími svědky tedy byli jedinci, kteří na společenském žebříčku stáli nejvýše, jelikož právě rychtáři měli zásadní podíl na fungování vesnice, byli prostředníky mezi ostatními poddanými a vrchností. Například v Ločenicích se pro zkoumané období nejžádanějším svatebním svědkem stal Josef Dvořák, který byl v matričních záznamech uveden celkem dvacet dvakrát. Na základě těchto informací je možné doložit, že v letech 1806-1814 zastával funkci místního rychtáře a právě v tomto období proběhla většina sňatků, kterých se zúčastnil jako svědek. Podle tohoto faktu lze usuzovat, že jeho častá účast při sňatcích byla podmíněna jeho momentálním sociálním statutem, jelikož v roli rychtáře byl pro mnohé sousedy společensky atraktivnější než jako zámožný sedlák. Josef Dvořák se narodil

mezi léty 1775-1785²²⁶ v Ločenicích a po svém otci Šimonovi převzal usedlost číslo 18, která se nacházela téměř uprostřed návsi.²²⁷ Ke statku kromě obytné části ještě bezprostředně přiléhaly hospodářská budova, velká stodola a ovocný sad.²²⁸ Vedle majetku převzal tento sedlák po svém otci jistě i dobré jméno rodiny a sociální vazby na ostatní sousedy. Toto tvrzení je možné podpořit faktem, že ve zkoumaném období byl nejen oblíbeným svědkem svateb, ale také křestních obřadů. Mezi léty 1798-1814 se stal kmotrem celkem třiceti dětí z devíti různých rodin. Socio-profesní spektrum otců, jejichž potomkům se Josef Dvořák zavázal jako duchovní ochránce, bylo velmi pestré.²²⁹ Kromě jiných sedláků to byli také hospodáři s daleko menší rozlohou majetku, tedy domkář a podruh, nebo drobní řemeslníci – krejčí a tesař, kteří požádali místního zámožného sedláka o závaznou službu ohledně křesťanské výchovy jejich dětí. Zde se jeví příznačný rozdíl oproti účasti na sňatcích, jelikož Josef Dvořák v roli kmotra vystupoval velmi často i v době, kdy nezastával funkci místního rychtáře. Z tohoto je možné vydedukovat, že pro rodiče novorozenců nebyl důležitý pouze jeho sociální status, ale také vzájemné sousedské kontakty a vztahy. Tento fakt lze doložit též na konkrétním příkladě provázání jednotlivých rodin právě institucí kmotrovství. Josef Dvořák byl ve zkoumaném období nejen kmotrem, ale matriky jej též uvádějí v rubrikách otců. 10. února 1793 se oženil s dcerou místního sedláka, Markétou Bendovou, a mezi léty 1797-1813 lze v této rodině napočítat celkem sedm narozených dětí. Při křtu všech těchto novorozenců byl přítomen jediný kmotrovský pár, a to sedlák Josef Blažek se svou manželkou Marií. Tito dva kmotři byli zároveň nejčastěji zapisovanými osobami na místě svědků křtů v letech 1790-1815, konkrétně se jednalo o třicet šest obřadů. Zajímavé však je vzájemné propojení těchto dvou rodin. Marii a Josefu Blažkovi se v letech 1796-1810 narodilo celkem osm dětí, u křtů tři z nich byl přítomen Šimon Dvořák, u zbylých pěti pak jeho syn, Josef Dvořák s manželkou Markétou. Tito dva se pak stali kmotry sedmi dětí narozených v rodině

²²⁶ Přesné datum narození není možné uvést, jelikož křestní matriky jsou pro vesnici Ločenice vedeny až od roku 1787, doba narození tedy byla rekonstruována na základě údajů z matriky oddaných a zemřelých. Na tomto konkrétním případě bylo dokázáno, že věk udávaný v matriční evidenci není jednoznačně spolehlivou informací a je nutné jej brát spíše jako orientační.

²²⁷ SOA Třeboň, *Velkostatek Nové Hradky, Pozemková kniha obce Ločenice 1769-1880*, inv. č. 1623, kn. č. 1507, fol. 139.

²²⁸ Pro všechny tři zkoumané lokality jsou v digitalizované verzi dostupné Císařské povinné otisky map stabilního katastru – <http://archivnimapy.cuzk.cz/>.

²²⁹ Miroslava Melkesová rovněž uvádí, že účast místních úředníků v rolích kmotrů rodin napříč celým sociálním spektrem nebyla ničím neobvyklá. Přesto byla přítomnost rychtáře či konšela při křtu významnou událostí pro všechny zúčastněné; blíže M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství*, s. 90.

Jakuba Blažka, bratra Josefa Blažka. Druhý jmenovaný, podle zápisů z matrik nejoblíbenější ločenický kmotr, byl také uváděn jako svědek svatebních obřadů. Této role se chopil pouze třikrát, v těchto případech byl jeho socio-profesní status udáván jako sedlák a místní konšel. V matrikách pokřtěných však byl Josef Blažek zapisován pouze jako sedlák, jeho účast v pozici místního úředníka vůbec nebyla zmiňována. Opět se zde tedy potvrdil důraz na větší reprezentativnost osob svatebních svědků oproti účastníkům křestních obřadů. Na základě výše uvedeného je možné usuzovat, že Josef Dvořák a Josef Blažek, kteří se také několikrát stali společnými svědky svatebního obřadu, zastávali velmi důležité funkce nejen v rámci místní samosprávy, ale také na úrovni sousedských vztahů. Tato spleť sítí ukazuje na vzájemné propojení jednotlivých vesnických rodin, kde instituce kmotrovství byla nástrojem pro upevnění a potvrzení dobrých rodinných i přátelských vazeb.

Další možnost strategie budování vlastního sociálního postavení je možné shledat v příkladě nejžádanějšího kmotra v Kamenném Újezdě. Pavel Cep, který se v letech 1790-1815 stal kmotrem celkem padesáti dětí, nebyl původně z této vesnice a svou pozici zde vybudoval hlavně na základě sňatkové strategie. Rodnou vsí tohoto sedláka byl původně Boršov, vzdálený jen necelých pět kilometrů od Kamenného Újezda. Do této vesnice se přizemil roku 1785 a dá se uvažovat, že sňatek s Veronikou Talířovou byl předem velmi promyšlený a naplánovaný ze strany obou rodin. Ve stejný den se totiž v Kamenném Újezdě odehrávala také svatba Pavlova mladšího bratra, Sebastiana Ceba, jemuž se manželkou stala Johana Talířová. Dvojitou svatbou tedy byly utuženy vzájemné závazky a vztahy uvnitř dvou rodin pocházejících z různých vesnic. V rámci tohoto sňatku jistě hrály velkou roli majetkové záležitosti, jelikož jím Pavel Cep převzal usedlost číslo 40, která se nacházela v Kamenném Újezdě přímo na návsi.²³⁰ Přestože během zkoumaného období není zmínka o jeho činnosti v pozici místního úředníka, zásadním podílem se v rolích svědků účastnil jak křestních, tak svatebních obřadech. Svou pozici v rámci této vesnice si tedy vybudoval čistě na základě majetku a osobních vazeb, které pravděpodobně převzal také po rodině své manželky. Jak již bylo uvedeno, Pavel Cep byl kmotrem celkem padesáti dětí z deseti různých rodin. Socio-profesní spektrum zapsaných otců je opět velmi pestré, v jednom případě se tento sedlák stal dokonce kmotrem nemanželského dítěte. Stejně jako v rodině Josefa Dvořáka, i v tomto případě se projevuje vzájemná provázanost mezi

²³⁰ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov, Pozemková kniha rychty Kamenný Újezd 1704-1879*, sign. I 5AU 133, fol. 43.

účastníky těchto obřadů. Například roku 1799 se v rodině Pavla Cepa narodil syn, jemuž byli za kmotry Jakub a Marie Zachardovi. Tomuto páru se v období let 1790-1815 narodilo celkem devět potomků, kterým při křtu vždy svědčil právě Pavel Cep s manželkou. Svátost manželství přijal Pavel Cep za svůj život celkem dvakrát. První manželka Veronika zemřela 7. dubna roku 1809 ve věku 45 let, příčina úmrtí je v matrice zapsána jako „zimnice a horkost“. Druhou partnerkou se tomuto sedlákovu stala Marie Harazimová, vdova z Kamenného Újezda. Jejich sňatek se konal 14. listopadu 1809²³¹, svědky obřadu se stali Vojtěch Talíř, sedlák z nedaleké Otmanky, a Jiří Šalamoun, tesař a podruh z Kamenného Újezda. V případě tohoto sňatku je zvláštní, že v rolích svědků figurovaly osoby, jejichž sociální status nebyl z hlediska atraktivity ničím výjimečný. Vysvětlením mohou být dvě skutečnosti. Svatby vdov či vdovců nebyly toliko sledované jako v případech mladých novomanželů, jejich oslava a s ní spojené zvyky tudíž nebyly tak striktně dodržovány.²³² Z tohoto důvodu se dá také předpokládat, že důraz na reprezentativnost svědků nebyl takový, jako v případě prvního sňatku.²³³ Svou roli zde ovšem mohly sehrát i sousedské poměry a vzájemné potvrzování dobrých vztahů. Jiří Šalamoun, svědek druhého sňatku Pavla Cepa, byl otcem sedmi dětí, kterým byl za kmotra právě Pavel Cep se svou manželkou. Usedlost číslo 40 roku 1836 převzal Josef Harazim, vyženěný syn Pavla Cepa, který se odebral na výměnek.²³⁴ Josef Harazim však byl povinen se o svého nevlastního otce až do smrti postarat.²³⁵ Na tomto konkrétním případě bylo velmi dobře patrné, že při koncipování pevných sousedských vazeb nehrál roli pouze majetek, ale také rodinné vazby a osobní sympatie.

Dalším důkazem odlišností při formování vztahů vytvářeních účastí na sňatku v roli svědka a utužováním osobních vazeb institucí kmotrovství může být osoba Vojtěcha Zachardy. Tento sedlák z Kamenného Újezda, který zastával funkci místního rychtáře v letech 1791-1806, figuroval jak v rolích kmotrů, tak svatebních svědků.

²³¹ Druhý sňatek se tedy konal jen půl roku po smrti první manželky. Z hlediska dobové situace tento stav ovšem není ničím výjimečný, zvláště u movitých hospodářů byl pak naprosto běžný. Srov. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 312-314; J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 92-93

²³² Blíže k možnostem druhých sňatků v případě ovdovělých osob, převážně žen, M. SKOŘEPOVÁ, *Venkovské vdovy*, s. 61-75.

²³³ U prvního sňatku Pavla Cepa a Veroniky Talířové byli v rolích svědků přítomni dva sedláci přímo z Kamenného Újezdu, Matěj Mertl a Vojtěch Bina. U těchto osob se tedy jeví příznačnější lepší socio-profesní postavení než u svědků při druhém sňatku.

²³⁴ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov*, fol. 44.

²³⁵ Pavel Cep zemřel 2. února 1840 ve věku 75 let, jako příčina úmrtí byly do matriky zapsány souchotiny.

Právě mezi svatebními svědky byl tím nejčastějším, v této pozici vystupoval celkem u dvaceti tří sňatků. Pouze u tří z nich není zapsán jako místní rychtář, opět se tedy potvrzuje hlavní požadavek na osobu vhodného svědka obřadu. Zajímavější informace je možné odhalit ze zápisů matrik pokřtěných. Vojtěch Zacharda sice nepatřil mezi nejoblíbenější kmotry, každopádně jeho podíl na této instituci rovněž není zanedbatelný. V této roli byl během zkoumaného období zaznamenán celkem třináctkrát. Poměrně neobvyklé bylo, že se stal kmotrem sedmi dětí své dcery Kateřiny a jejího manžela Jiřího Zwitelhofera. Praxe byla totiž taková, že věk kmotrů se v zásadě rovnal nebo byl alespoň úměrný věku rodičů. V dalších případech se pak stal kmotrem šesti dětí narozených v rodině Kašpara a Anežky Mertlových. Tento pár byl naopak zúčastněný při křtu dcery Vojtěcha Zachardy roku 1792. Tvrzení, že v rámci těchto dvou rodin existoval jistě bližší přátelský vztah podporuje i skutečnost, že Kašpar Mertl se v roli svatebního svědka účastnil druhého sňatku Vojtěcha Zachardy s vdovou Johanou Nejedlou.²³⁶

Výše uvedené příklady mají za úkol ilustrovat, jakým možným směrem se mohly ubírat vazby, které byly navázány prostřednictvím výjimečných obřadů v životě lidí. Jasně bylo dokázáno, že ač je i ve venkovském prostředí možné mluvit o horních vrstvách společnosti, v zásadě se žádné její složky ostře nevyhraňovaly vůči ostatním. Pro komunikaci uvnitř venkovské společnosti byly spíše důležitější svazky a vztahy jednotlivých rodin. Pro funkci svatebních svědků se zde velmi dobře potvrdilo, že ze strany všech účastníků se povětšinou jednalo o jednorázový, formální úkon, další bližší vazby jím navazovány spíše nebyly. Naopak v rámci instituce kmotrovství je možné sledovat, že byla nástrojem, který upevňoval hlavně sousedské vazby i mezi opačnými póly složek společnosti.²³⁷ Na několika málo konkrétních vzorech bylo ukázáno, že každá rodina pravděpodobně měla okruh svých nejbližších příbuzných a přátel, v jehož sféře probíhala většina společenského dění, které se těchto osob bezprostředně dotýkalo.

²³⁶ První manželka Anežka, rozená Breihová, zemřela 22. dubna 1798, jako příčina úmrtí je udána „horkost“, sňatek s Johanou Nejedlou se pak konal 6. května 1799.

²³⁷ Václav Bůžek uvádí, že ve šlechtickém prostředí bylo kmotrovství také nástrojem k rozšíření okruhu možných „pánů a přátel; blíže V. BŮŽEK, *„Páni a přátelé“*, s. 249-250.

VI. Závěr

Cílem celého výzkumu bylo zaznamenání skutečných jedinců, kteří se ve vesnickém prostředí v rolích svědků podíleli na koncipování svatebních a křestních obřadů. Soudobé normy a tradiční zvyklosti předepisovaly základní předpoklady pro možnou účast na svátečním obřadu v roli svědka, bohužel však nic nevypovídaly o reálné situaci a jejich dodržování. Křtiny i sňatek byly významnými slavnostními událostmi v životě každé společnosti, ve venkovském prostředí toto platilo dvojnásob. Oslava křtin a sňatků probíhala totiž i mimo církevní rovinu, tradiční lidové zvyky proto umožnily, že úloha kmotrů a svatebních svědků byla hlouběji zabudována také do všedního života zúčastněných osob. Tyto významné aktéry slavnostních událostí nelze brát jako samozřejmou součást obřadů, jejich přítomnost je nutné chápat v souvislosti s fungováním vzájemných rodinných a sousedských vztahů v rámci celé vesnické struktury.

Na základě pramenů je možné rekonstruovat konkrétní účastníky jednotlivých slavnostních obřadů. Socio-profesní analýza vzorku zaznamenaných osob prokázala, že role kmotrů, ani svědků svatebních obřadů nebyla vyhraněna pouze omezenému počtu jedinců, kteří by splňovali ideální představy o zámožných a vlivných představitelích venkovské společnosti. Na základě zjištěných fakt je možné potvrdit, že role kmotra i svatebního svědka byly instituce otevřené všem vrstvám venkovské společnosti, tedy i těm méně majetným. Zjištěný vzorek osob zapsaných na místě svědků křestních i svatebních obřadů v zásadě kopíroval socio-profesní strukturu všech obyvatel vesnice. Pro zkoumané lokality platilo, že většina místních obyvatel lze charakterizovat jako hospodáře, tudíž i mezi kmotry a svatebními svědky převažovali sedláci, domkáři a chalupníci.

Strategie rodičů při výběru kmotra pro svého potomka byla ovlivněna řadou nejrůznějších kritérií, vedle osobních sympatií a vzájemných sousedských vztahů to také bylo hmotné zázemí, které určovalo, zda jedince mohl být vhodným kandidátem na roli duchovního ochránce či nikoliv. Porovnáním socio-profesního zázemí vzorku kmotrů a otců bylo možné zjistit, že celková skupina otců pokřtěných dětí se vyznačovala prokazatelně nižším hmotným zázemím než zapsaní kmotři. Ačkoliv se církevní nařízení snažila rodiče odrazovat od upřednostňování zámožných

jedinců do rolí svědků křestních obřadů, praxe byla spíše taková, že nejvhodnějšími kandidáty se jeví právě osoby s pevným sociálním statutem.

Pro funkci svatebních svědků v zásadě platilo, že jejich konkrétní úloha byla platná pouze pro daný okamžik a účel. Především měly potvrdit právní legitimitu uzavřeného sňatku a svou přítomností také zvýšit jeho atraktivitu. Za výběrem svědků svateb proto pravděpodobně nestály složité strategie, snoubenic spíše kladli důraz na fakt, aby se jednalo o jedince s pevným hmotným i sociálním zázemím. Z tohoto důvodu bylo mezi zapsanými svědky uvedeno mnoho úředníků činných v místní samosprávě, jelikož právě oni z hlediska reprezentace disponovali nejlepším sociálním statutem v rámci celého vesnického kolektivu.

Osobám v rolích kmotrů i svědků svateb bylo společné jejich zasazení v rámci geografického prostoru. Možnosti venkovských obyvatel, ale také okruh osobních vazeb jednotlivců určily, že matriční zápisy v převážné většině zaznamenávají osoby, které měly bydliště ve stejném nebo velmi blízkém místě, jako snoubenci nebo rodina kmotřence. Charakteristika místa původu jedinců podílejících se na průběhu svátečních obřadů tedy byla zásadním faktorem, který ovlivňoval složení vzorků obou skupin osob.

Rozdílné požadavky na osoby kmotrů a svatebních svědků měly za následek, že se tyto dvě kategorie navzájem nepřekrývaly. Pouze malá část jedinců se podílela na průběhu a koncipování obou slavnostních obřadů. Tato skutečnost byla dána odlišnou podstatou křestních a svatebních obřadů, ale také již zmiňovanou úlohou jednotlivých svědků. Pokud některé osoby zastávaly často obě role svědků, nelze za tímto spatřovat možné společné charakteristiky instituce kmotrovství a funkce svatebního svědka. Situace byla spíše dána faktem, že se v dané lokalitě projevil aktuální nedostatek vhodných kandidátů do rolí svědků svátečních obřadů. Další příčinou mohly být rodinné strategie a přátelské vazby, které ovšem není možné pouze na základě zápisů z matrik jednoznačně odhalit.

Hlavním cílem práce bylo potvrzení existence vrstvy venkovských obyvatel, které by bylo možné definovat jako její elitní vrstvu. Na příkladu nejfrekventovanějších účastníků svateb a křtin byla tato domněnka v zásadě potvrzena. Je však nutné dodat, že v případě zkoumaných lokalit představovaly místní elit jen velmi malou skupinou osob, což bylo dáno nejen samotnou rozlohou všech tří vesnic, ale také omezenými možnostmi venkovských obyvatel ve smyslu rozvíjení a prezentování vlastní sociální pozice. Slavnostní události však bezesporu patřily k příležitostem, kdy dobře situovaní jedinci mohli svůj status ještě více upevnit navázáním nových sousedských kontaktů.

Během společenských událostí bylo jistě dohodnuto mnoho výhodných obchodů, což ovšem nebylo typické pouze pro venkovské prostředí.

Na základě zkoumání několika konkrétních osob, přiblížení jejich rodinného zázemí a zasazení do celkového obrazu venkovského prostředí, bylo možné částečně rekonstruovat síť společenských vztahů, které byly formovány právě prostřednictvím kmotrovství nebo rolí svatebních svědků. Dá se říci, že na úrovni sňatku se jednalo spíše o službu založenou na vzájemné zdvořilosti a také možném zviditelnění obou zúčastněných stran. Instituce kmotrovství, jako nástroj pro získávání nových příbuzenských svazků, zde měla daleko významnější roli a pro utužování dobrých vztahů v rámci určitého okruhu rodin bylo téměř nepostradatelnou institucí.

Téma osob kmotrů a svědků svateb, jakožto významných účastníků společenského dění, je prozatím poměrně opomíjeným tématem. Jejich zásadní role při budování a upevňování sítě sociálních vztahů na úrovni vesnické společnosti není blíže prozkoumána, což znemožňuje jakoukoliv komparaci jednotlivých dat. Pro bližší pochopení celé problematiky by bylo vhodné zasadit konkrétní účastníky obřadů do jejich rodinné struktury. K zaznamenání a vysvětlení provázanosti vztahů na venkovském prostředí by tudíž bylo nutné obohatit bádání o metody rekonstrukce rodin. Neméně důležité jsou i prameny evidující možné majetkové změny v rodinách účastníků svateb či křtin, vhodné by bylo doplnění o osobní strategie související například s uzavíráním sňatků či předáváním pozůstalosti z generace na generaci. Pro přelom 18. a 19. století je pro problematiku venkova stále aktuální nedostatek ego pramenů, což znemožňuje zaznamenat sebereflexi jednotlivých osob, které byly významnými účastníky svatebních a křestních obřadů.

VII. PŘÍLOHY

VII. 1. Tabulky a grafy

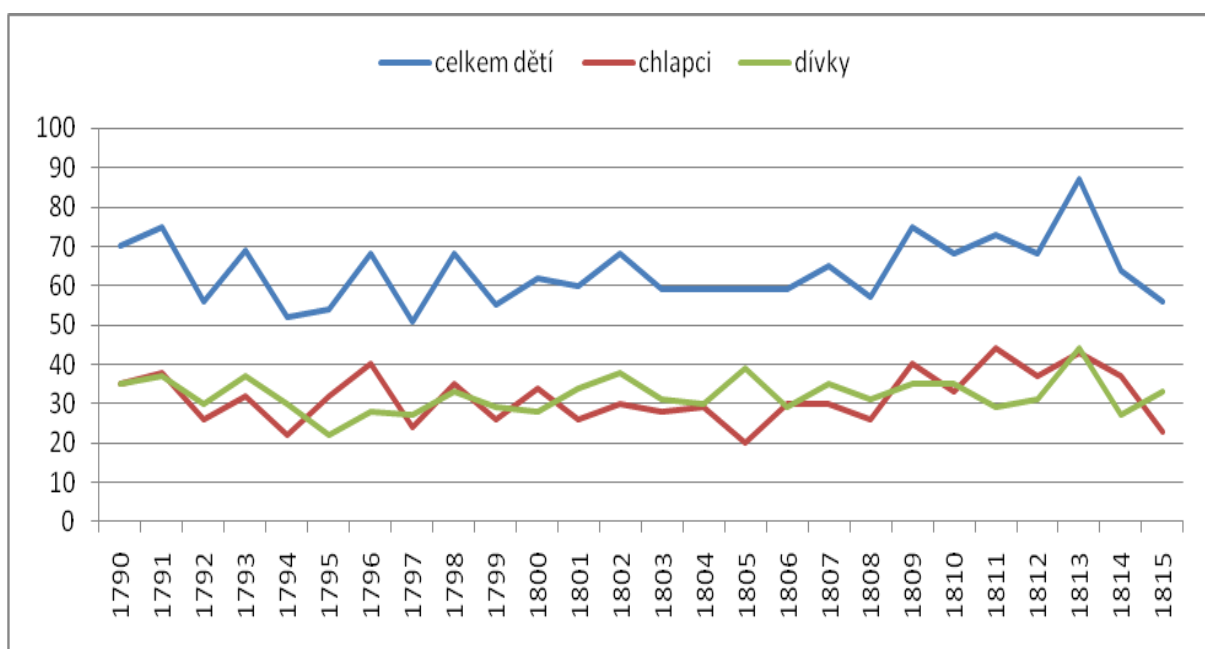
Tabulka č. VII. 1.1.

Celkové počty narozených dětí v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Rok	Besednice			Kamenný Újezd			Ločenice			Vesnice celkem		
	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem
1790	6	15	21	14	12	26	15	8	23	35	35	70
1791	11	5	16	12	19	31	15	13	28	38	37	75
1792	10	6	16	8	13	21	8	11	19	26	30	56
1793	14	12	26	8	13	21	10	12	22	32	37	69
1794	3	7	10	13	15	28	6	8	14	22	30	52
1795	14	5	19	7	9	16	11	8	19	32	22	54
1796	14	10	24	16	11	27	10	7	17	40	28	68
1797	9	10	19	11	4	15	4	13	17	24	27	51
1798	11	17	28	17	10	27	7	6	13	35	33	68
1799	4	8	12	12	14	26	10	7	17	26	29	55
1800	13	13	26	10	8	18	11	7	18	34	28	62
1801	9	11	20	8	10	18	9	13	22	26	34	60
1802	6	10	16	16	14	30	8	14	22	30	38	68
1803	9	8	17	11	12	23	8	11	19	28	31	59
1804	5	11	16	15	9	24	9	10	19	29	30	59
1805	8	11	19	9	17	26	3	11	14	20	39	59
1806	10	8	18	13	10	23	7	11	18	30	29	59
1807	8	10	18	13	16	29	9	9	18	30	35	65
1808	8	6	14	8	15	23	10	10	20	26	31	57
1809	12	15	27	15	13	28	13	7	20	40	35	75
1810	11	7	18	12	14	26	10	14	24	33	35	68
1811	13	6	19	17	14	31	14	9	23	44	29	73
1812	10	8	18	14	13	27	13	10	23	37	31	68
1813	13	10	23	15	23	38	15	11	26	43	44	87
1814	9	9	18	18	11	29	10	7	17	37	27	64
1815	7	5	12	12	21	33	4	7	11	23	33	56
C	247	243	490	324	340	664	249	254	503	820	837	1657

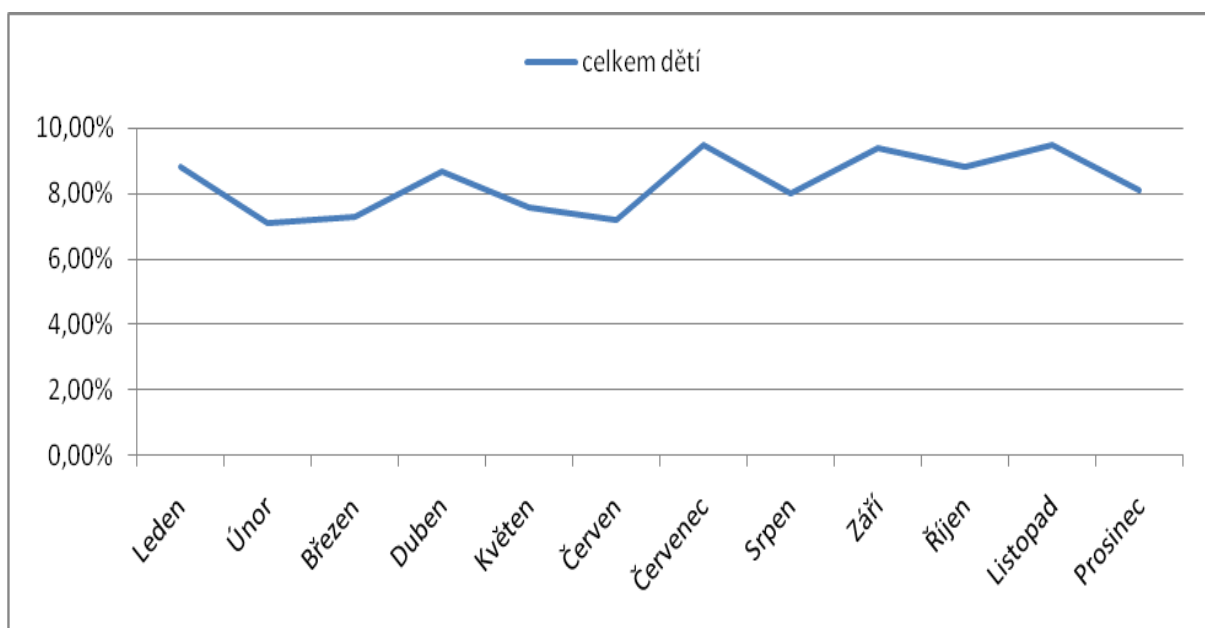
Graf č. VII. 1.2.

Přehled celkového počtu narozených v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločnice

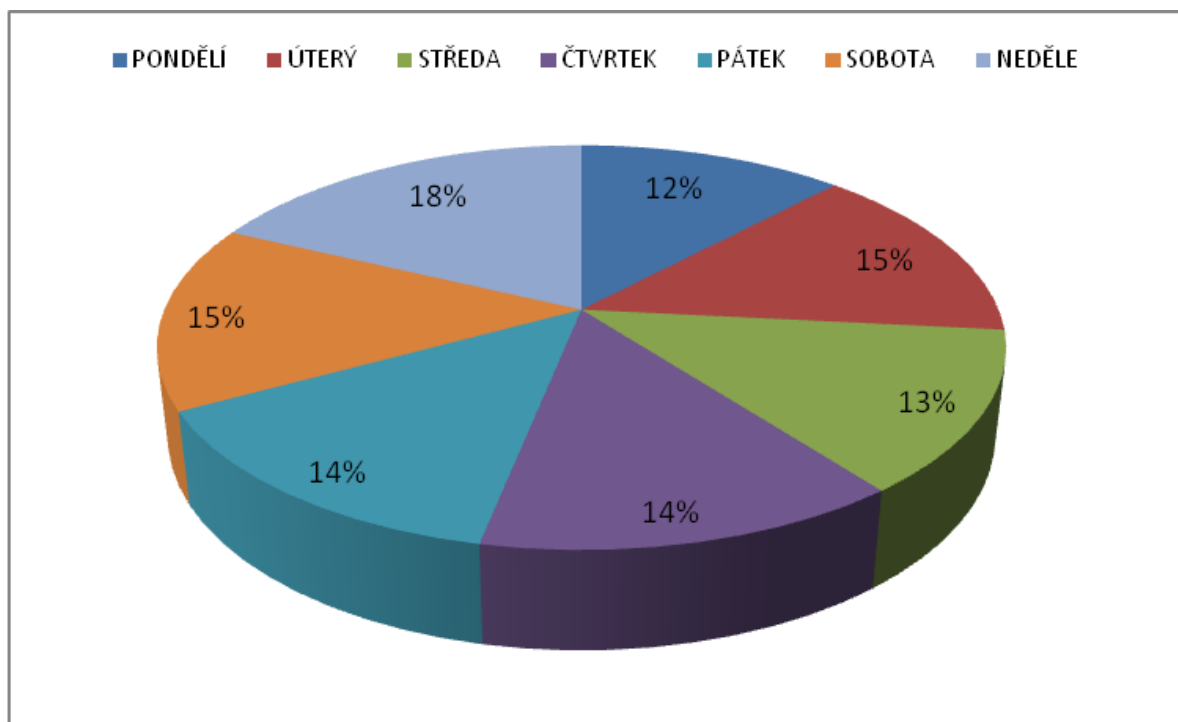
Graf č. VII. 1.3.

Celkové počty narozených v jednotlivých měsících – Besednice, Kamenný Újezd a Ločnice (sezónnost porodů 1790-1815)

Graf č. VII. 1.4.

Celkové počty křtů podle dnů v týdnu v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd, Ločnice

Tabulka č. VII. 1.5.

Celkové počty svateb v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Rok	Besednice	Kamenný Újezd	Ločenice	Celkem
1790	5	3	4	12
1791	4	3	0	7
1792	2	5	5	12
1793	2	1	5	8
1794	2	1	0	3
1795	4	8	1	13
1796	7	1	2	10
1797	7	4	2	13
1798	3	2	2	7
1799	0	7	4	11
1800	1	4	4	9
1801	3	12	2	17
1802	6	10	2	18
1803	5	4	4	13
1804	6	2	1	9
1805	8	5	3	16
1806	3	7	6	16
1807	2	8	3	13
1808	4	4	4	12
1809	5	4	7	16
1810	2	4	1	7
1811	5	9	6	20
1812	1	9	0	10
1813	1	5	5	11
1814	2	7	4	13
1815	4	2	0	6
Celkem	94	131	77	302

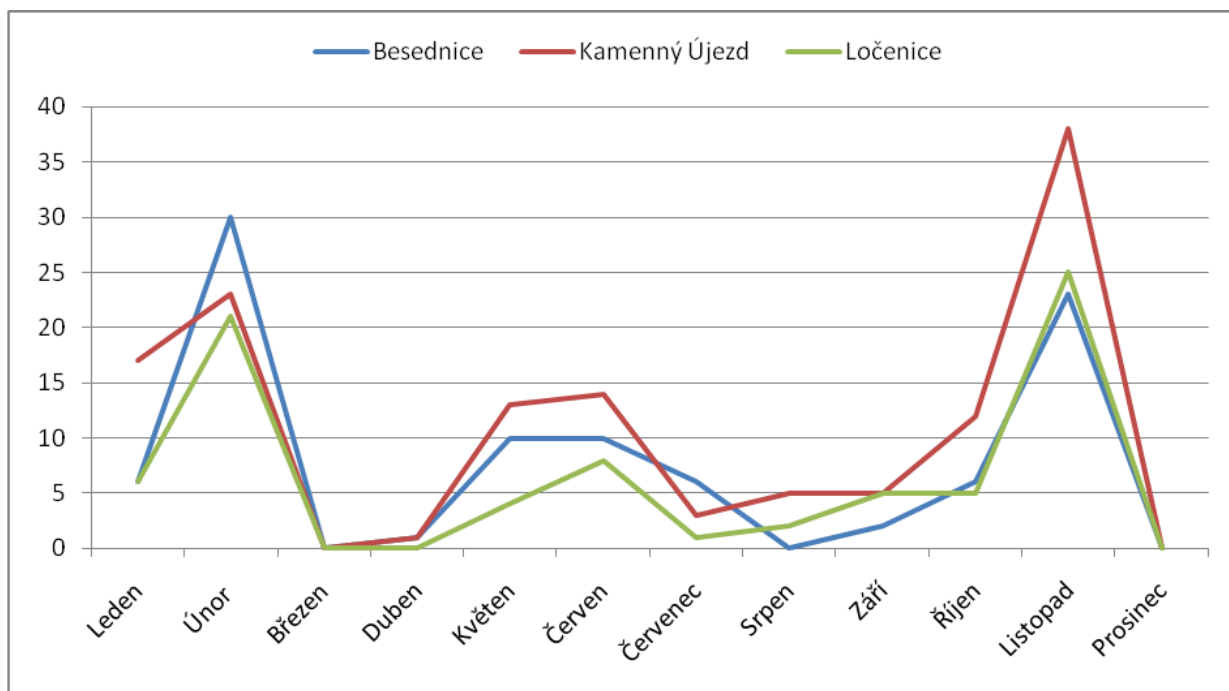
Tabulka č. VII. 1.6.

Vzdálenost místa původu osob v rolích kmotrů i svatebních svědků od místa konání obřadu – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Vzdálenost	Besednice		Kamenný Újezd		Ločenice		Celkem	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0 km	21	100%	27	71,1%	17	73,9%	65	79,3%
1-5 km	0	0%	10	26,3%	6	26,1%	16	19,5%
6-10 km	0	0%	1	2,6%	0	0%	1	1,2%
nad 10 km	0	0%	0	0%	0	0%	0	0,0%
Celkem	21	100%	38	100%	23	100%	82	100%

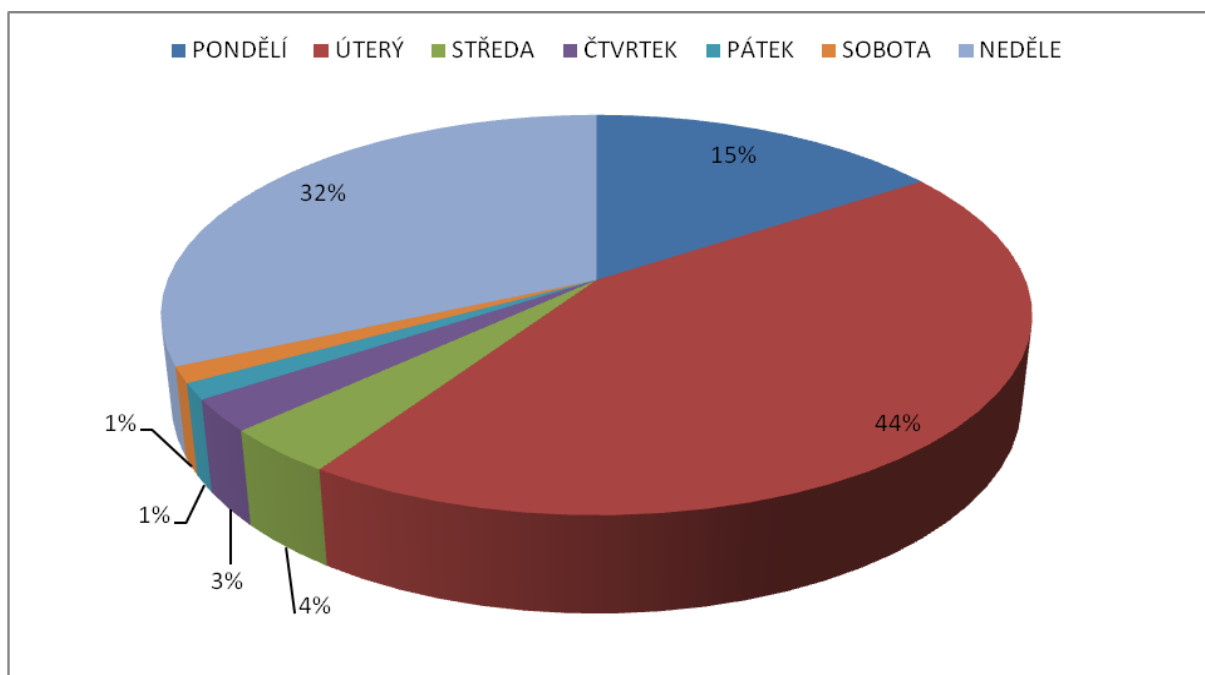
Graf č. VII. 1.7.

Počty svateb v jednotlivých měsících – Besednice, Kamenný Újezd a Ločnice
(sezónnost sňatečnosti v letech 1790-1815)

Graf č. VII. 1.8.

Celkové počty svateb podle dnů v týdnu v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločnice

Tabulka č. VII. 1.9.

**Socio-profesní stav a původ nejčastěji zapisovaných kmotrů 1790-1815 –
Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice**

Besednice			
Jméno	Původ	Stav	Počet účastí na křtech
Bartoloměj Kotvojs	Besednice	sedlák	24
Vavřinec Řídel	Besednice	sedlák	26
Matěj Sýkora	Besednice	sedlák	28
Vojtěch Marek	Besednice	sedlák a konšel	28
Jakub Lindl	Besednice	sedlák a rychtář	33
Celkem			139

Kamenný Újezd			
Jméno	Původ	Stav	Počet účastí na křtech
Vavřinec Šmíd	Kamenný Újezd	sedlák	17
Kašpar Mertl	Kamenný Újezd	sedlák	26
Josef Prantl	Kamenný Újezd	vrchnostenský myslivec	30
Martin Samek	Kamenný Újezd	sedlák a šenkýř	35
Pavel Cep	Kamenný Újezd	sedlák	50
Celkem			158

Ločenice			
Jméno	Původ	Stav	Počet účastí na křtech
Jakub Červený	Ločenice	sedlák	25
Matěj Holec	Ločenice	sedlák a rychtář	27
Josef Dvořák	Ločenice	sedlák a rychtář	30
Tomáš Dvořák	Ločenice	sedlák	32
Josef Blažek	Ločenice	sedlák	36
Celkem			150

Tabulka č. VII. 1.10.

Socio-profesní stav a původ nejčastěji zapisovaných svatebních svědků 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Besednice			
Jméno	Původ	Stav	Počet účastí na svatbách
Vavřinec Řídel	Besednice	sedlák	5
Vojtěch Marek	Besednice	sedlák a konšel	5
Jakub Lindl	Besednice	sedlák a rychtář	8
Augustýn Jechl	Besednice	vrchnostenský myslivec	10
Vojtěch Kozel	Besednice	sedlák a rychtář	55
Celkem			83

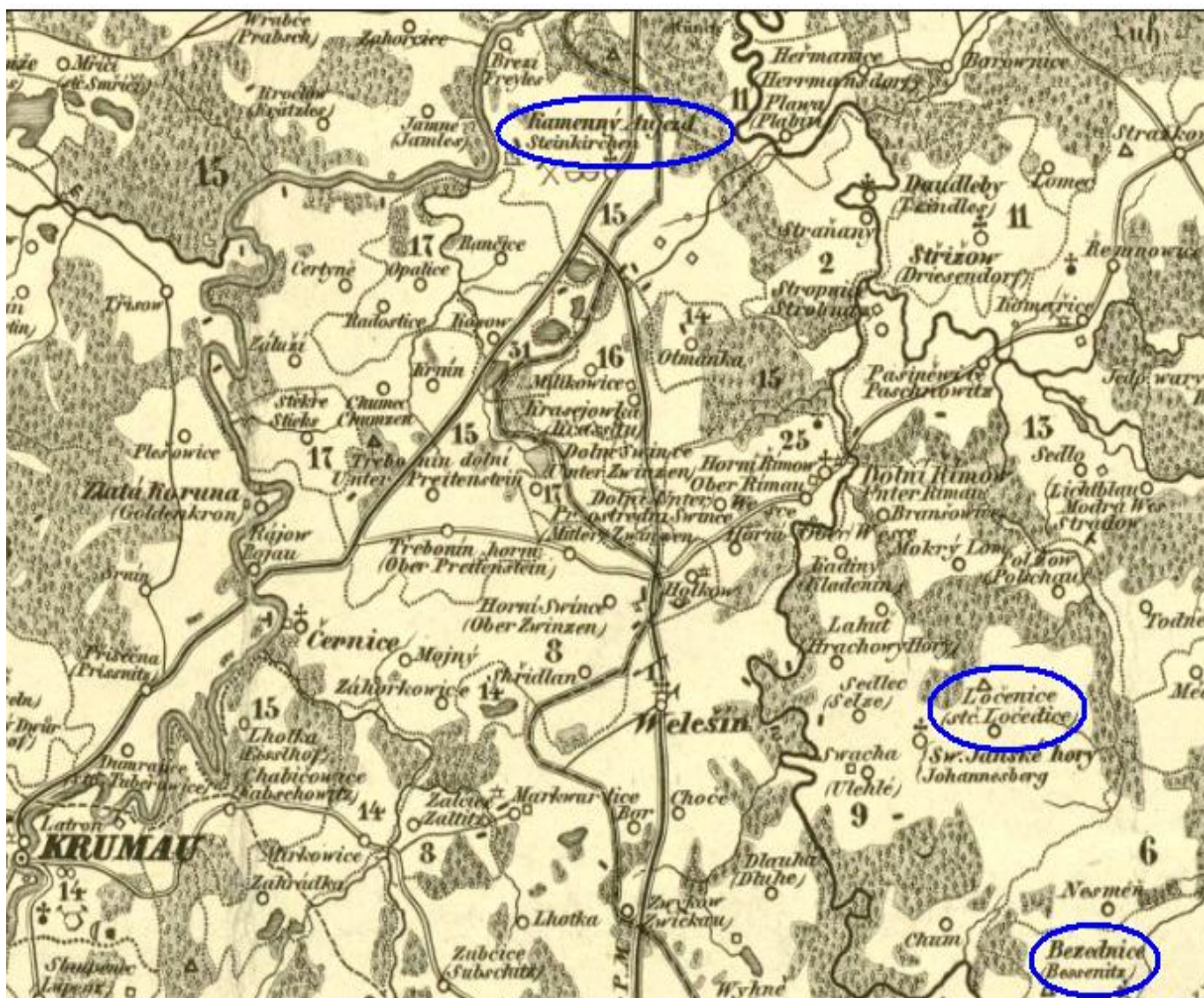
Kamenný Újezd			
Jméno	Původ	Stav	Počet účastí na svatbách
Pavel Cep	Kamenný Újezd	sedlák	7
Jan Jungwirth	Plavnice	knížecí bednář	7
Vojtěch Talíř	Otmanka	sedlák	7
František Paule	Kamenný Újezd	sedlák a rychtář	17
Vojtěch Zacharda	Kamenný Újezd	sedlák a rychtář	23
Celkem			61

Ločenice			
Jméno	Původ	Stav	Počet účastí na svatbách
Kašpar Wižral	Ločenice	sedlák a rychtář	7
Martin Hanzal	Ločenice	sedlák a rychtář	8
Vít Přebyl	Ločenice	sedlák	9
Matěj Novák	Ločenice	sedlák a rychtář	9
Josef Dvořák	Ločenice	sedlák a rychtář	22
Celkem			55

VII. 2. Mapové přílohy

Mapa č. VII.2.1

Mapa zkoumaného mikroregionu – rok 1847²³⁸

²³⁸ Soubor map JVK v Českých Budějovicích, sign. MA 30, Budějovský kraj w Království českém, Verlag von Friedrich Kretschmar, Prag 1847.

Mapa č. VII.2.2.

Mapa zkoumaného mikroregionu – současnost

VII. 3. Obrazové přílohy

Příloha č. VII.3.1.

Matrika narozených, Besednice 1807

1807		Geburtsregister für das Dorf Besednice				Väter		Mutter	
Monat	Tag	Namen	Christen	Ungetauft	Widwe	Wittwe	Tamm	Widwe	Wittwe
14. März	5	Marije Mar. "Kovač"	1	1	1		Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"
16. Mai	27	Marije Janka	1	1	1	Marije Janka	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"
21. März	30	Marije Janka	1	1	1	Marije Janka	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"
11. September	31	Marije Janka	1	1	1	Marije Janka	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"
21. März	25	Marije Janka	1	1	1	Marije Janka	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"
23. September	31	Marije Janka	1	1	1	Marije Janka	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"
18. September	4	Marije Janka	1	1	1	Marije Janka	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"	Marije Mar. "Kovač"

Příloha č. VII.3.2.
Matrika oddaných, Kamenný Újezd 1806

Amulinsu.

1806		Bräutigam				Braut				Beystand	
Jahr	Monat	Haus numer	Namen	Religion	Profession	Namen	Religion	Profession	Namen	Stand	
				Satholisch	Protestantisch		Satholisch	Protestantisch			
1806	25. Novemb.	11.	Wenzel Gardas	"	221	Kateřina Gardas	"	221	Johann Krieger Lehrer in Kamenný Újezd	Barbara Krieger Hausfrau in Kamenný Újezd	
			Capl. Jan			ex. H. Kerschmanns					
1807	13. Februar	25	Krieger Krieger	"	20	Kateřina Krieger	"	261	Johann Krieger Lehrer in Kamenný Újezd	Barbara Krieger Hausfrau in Kamenný Újezd	
			Capl. Jan			ex. H. Kerschmanns					
1807	27.	11.	Wenzel Gardas	"	221	Kateřina Gardas	"	221	Johann Krieger Lehrer in Kamenný Újezd	Barbara Krieger Hausfrau in Kamenný Újezd	
			Capl. Jan			ex. H. Kerschmanns					

Capl. Jan

ex. H. Kerschmanns

Capl. Jan

ex. H. Kerschmanns

Capl. Jan

ex. H. Kerschmanns

VIII. Seznam pramenů a literatury

Prameny nevydané:

- FÚ Kamenný Újezd, Jan VAVRUŠKA, *Dějiny Kamenného Újezda a farní osady*, Kamenný Újezd 1960 (strojopis).
- SOA Třeboň, *Sbírka matrik Jihočeského kraje, FÚ Besednice*, kn. č. 1 – 2; č. 5.
- SOA Třeboň, *Sbírka matrik Jihočeského kraje, FÚ Kamenný Újezd*, kn. č. 6 – 7; 27.
- SOA Třeboň, *Sbírka matrik Jihočeského kraje, FÚ Svatý Ján*, kn. č. 1 – 4, 6 – 7.
- SOA Třeboň, *Velkostatek Nové Hrady, Pozemková kniha obce Ločenice 1769-1880*, inv. č. 1623, kn. č. 1507.
- SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov, Pozemková kniha rychty Kamenný Újezd 1704-1879*, sign. I 5AU 133.
- SokA České Budějovice, *Kronika obce Kamenný Újezd*, sign. B1082.
- SokA České Budějovice, *Kronika obce Ločenice 1919- 1989*, sign B1401.
- SokA Český Krumlov, *Pamětní kniha Besednice (1849) 1850-1892*, sign O-79.
- SokA Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov, Pozemková kniha obce Besednice 1799-1874*, kn. č. 60;
- SokA Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov, Pozemková kniha obce Besednice 1705-1883*, kn. č. 61.
- SokA Český Krumlov, *Velkostatek Český Krumlov, Pozemková kniha obce Besednice (dominikál)*, kn. č. 232.
- Soubor map JVK v Českých Budějovicích, Budějowský kraj w Králowstwí českém, Verlag von Friedrich Kretschmar, Prag 1847, sign. MA 30.

Prameny vydané:

- SOMMER, Johann Gottfried, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topografisch dargestellt. Neunter Band Budweiser Kreis*, Praha 1841.
- TRAJER, Johann, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, České Budějovice 1892.

Internetové zdroje:

<http://archivnimapy.cuzk.cz/>

Literatura:

- ALFANI Guido, *I padrini: patroni o pareti? Tendenze di fondo nella selezione dei pareti spirituali in Europa (XV-XX secolo)*, <http://nuevomundo.revues.org/30172>.
- ARIÉS, Phillipe, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.
- BACCI, Livi Massimo, *Populace v evropské historii*, Praha 2003.
- BARTOŠ, František, *Kout dle obyčejův a pověr lidu moravského*, ČL 2, 1893, s. 13-17.
- BARTOŠ, František, *Moravská svatba*, Praha 1892.
- BARTOŠ, František, *Smrt a pohřeb. Dle zvykův a pověr lidu moravského*, ČMM 16, 1891, s. 281-287.
- BERROVÁ-BRABCOVÁ, Petra, *Z historie sčítání lidu (1754 – 1910)*, D 48, 2006, s. 274-276.
- BLAŽEK, Antonín, *Kmotrovská cedule z Chrudimska*, ČL 18, 1909, s. 159-160.
- BOLOGNE, Jean-Caude, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997.
- BRABCOVÁ, Petra, *Svatby v 18. století z hlediska církevních matrik*, ČL 85, 1998, s. 257-262.
- BŮŽEK, Václav, "Dobré přátelství" v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-43.
- BŮŽEK, Václav, "Gute Freundschaft" - Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder, in: Stefan Brakensiek - Heide Wunder (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 79-96.
- BŮŽEK, Václav, "Páni a přátelé" v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65-80.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.
- CERMAN, Markus – MAUR, Eduard, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650 – 1750*, ČČH 98, 2000, s. 737-776.
- CYTERÁK, Josef, *K svatebním obyčejům na Smíchovsku*, ČL 5 1896, s. 58-64.
- CORBIN, Alain, *Na stopě neznámému. Znovunalezený svět Louise-Françoise Pinagota. 1798-1876*, Praha 2006.

- ČÁŇOVÁ, Eliška, *Populační vývoj od poloviny 17. století do konce 18. století*, HD 12, 1987, s. 153-173.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, *Sezónní pohyb narození v předstatistickém období*, D 32, 1990, s. 42.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, *Vliv mortalitních krizí na vývoj porodnosti*, D 25, 1983, s. 144-149.
- ČECHURA, Jaroslav, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisceví konce tisíciletí?*, DaS 16, 1994, č. 1, s. 2-5.
- DAVÍDEK, Václav, *Statistické příspěvky o osídlení a zalidnění české země v 18. století a do poloviny 19. století*, D 9, 1967, s. 250-260.
- DAVÍDEK, Václav, *Výsledky sčítání obyvatelstva a správní organizace v Českých zemích kolem poloviny 19. století*, D 13, 1971, s. 335-344; D 14, 1971, s. 38-48, 151-159.
- DIBELKA, Jaroslav, *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilství na třeboňském panství (1650-1750)*, ČČH 106, 2008, s. 19-54.
- DIBELKA, Jaroslav, *Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století*, HD 31, 2007, s. 5-20.
- DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 46-50.
- DOLEŽAL, Antonín, *Od babictví k porodnictví*, Praha 2001.
- DOSKOČIL, Karel, *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*, ČRS 12, 1940, s. 41-50.
- DOSTÁL, Alois, *Kmotr*, ČL 4, 1895, s. 123.
- DOSTÁL, Alois, *O jménech křesťanů*, Pastýř duchovní 9, 1889, s. 639.
- DROBIL, Emil, *Jihočeské dítě*, České Budějovice 1927.
- DUPÂQUIER, Jacques, *La population française aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1979.
- DUŠEK, Ladislav, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701-1850*, ÚSH 1985, s. 166-167; 172.
- DUŠEK, Vavřinec Josef, *Svatební řád*, NVČ 2, 1907, s. 218.
- DUŠKOVÁ, Sabina, *Demografický vývoj v Ústí nad Labem v 19. století*, HD 24, 2000, s. 109-162.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2005.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. -18. století). Dům a jeho lidé*, Praha 1999.
- ERBEN, Karel Jaromír, *Prostonárodní písně a říkadla*, Praha 1886.

- FIALA, Zdeněk a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – (V) Jižní Čechy*, Praha 1981.
- FIALOVÁ, Ludmila a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.
- FIALOVÁ, Ludmila, *K vývoji obyvatelstva přirozenou měnou v Českých zemích v 17. a 18. století*, HD 18, 1994, s. 127-166.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*, D 37, 1995, s. 9-21
- FOJTÍK, Karel, *Svatba na střední a západní Moravě v 16. a 17. století*, ČL 52, 1965, s. 334-335.
- FROLEC, Václav – VAŘEKA, Josef, *Lidová architektura*, Praha 1983.
- GABRIEL, František, *Lidnatost Čech na počátku 18. století*, D 9, 1967, s. 241-249, 343-348.
- VAN GENNEP, Arnold, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.
- GOODY, Jack, *Proměny rodiny v evropské historii*, Praha 2006.
- GRULICH, Josef, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-53.
- GRULICH, Josef, *Populační a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008.
- GRULICH, Josef, „*Slavnostní okamžiky – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století)*“, HD 24, 2000, s. 49-82.
- GRULICH, Josef, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*, HD 30 – Supplement, s. 19-72.
- GRULICH, Josef, *Venkovan*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 174-176.
- GRULICH, Josef, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, 2001, s. 519-547.
- GRULICH, Josef – ZEITLHOFER, Hermann, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, HD 22, 1998, s. 79-105.
- GRULICH, Josef – ZEITLHOFER, Hermann, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku)*, HD 23, 1999, s. 31-84.
- HAVEL, Václav, *Pověry o hřbitovu, pohřbu*, ČL 22, 1913, s. 56-57.
- HAVELKOVÁ – ŠŤASTNÁ, Marie, *Křtiny a úvod v Tuřanech u Brna*, Národopisné aktuality 17, 1980, s. 250-252.
- HEROLDOVÁ, Iva, *Uzavírání sňatků a sňatkové obyčeje v Čechách ve 2. polovině 18. století a 1. polovině 19. století*, ČL 62, 1975, s. 132.
- HEROLDOVÁ, Iva, *Vesnická poddanská rodina v Čechách před vydáním patentu o zrušení nevolnictví a po něm*, ČL 68, 1981, s. 156-159.

- HEŘMÁNKOVÁ, Marie, *Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století*, HD 24, 2000, s. 3-108.
- Historický lexikon obcí ČR 1869 – 2002 I.*, Praha 2006.
- HOFMAN, Václav, *Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století*, HD 26, 2002, s. 81-100.
- HOFFMANOVÁ, Petra, *Rodina v 16. století z pohledu testamentu královského města Louny*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech*, s. 107-122.
- HOLUBOVÁ, Michaela, *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do poloviny 19. století*, HD 28, 2004, s. 111-155.
- HOLÝ, Martin, *Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku*, HD 28, 2004, s. 15-33.
- HORSKÁ, Pavla, *Metody současné historické demografie pro analýzu archivních pramenů*, AČ 26, 1976, s. 140-148.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- HRACHOVÁ, Helena, „*Těhotným, rodičkám a šestinedělkám ku pomoci*“ *Obraz porodní báby na jihu Čech v 18. a 19. století*, České Budějovice 2009 (diplomová práce HÚ JU).
- HRDLIČKA, Richard, *O věrohodnosti starých matrik*, ČRS 1, 1929, s. 88-89.
- HROCH, Max, *Řád veselí svatebního*, ČL 12, 1912, s. 358-362.
- HRUŠKA, František, „*Křtiny dou!*“, ČL 5, 1896, s. 237-242.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav, *O studiu pozemkových knih*, Sborník prací FFBU, 1993, s. 51-61.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav, *Pozemkové knihy – neprávem opomíjený historický pramen*, in: *Historie a současnost veřejné správy*, Brno 1993, s. 8-11.
- CHMELÍK, Jan, *Ani slzy neodplavily žal nešťastné Albíny. Putování po městech a obcích ...*, ČBL 14. 10. 1994.
- CHMELÍK, Jan, *Císař pán to měl v Kamenném Újezdě jen tak tak. Putování po městech a obcích...*, ČBL, 12. 8. 1994.
- CHYTIL, Alois, *Chytilův úplný adresář království Českého III*, Rokycany 1915.
- IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- JANOUŠEK, Emanuel, *Několik demografických dat z české vesnice na počátku 19. století*, HD 2, 1968, s. 67-71.
- JIROUTOVÁ, Kateřina, *Křest v myšlení raně novověkého měšťana*, České Budějovice 2009 (diplomová práce HÚ JU).

- KAČEROVÁ, Eva, *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem*, HD 28, 2004, s. 48-53.
- KALSEROVÁ, Jaroslava, *Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. a v první polovině 18. století*, HD 1, 1967, s. 33-34.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*, Praha 1965.
- Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří 2002.
- KESSLER, Josef, *Tištěná prosba za kmotrovství z roku 1798*, ČL 5, 1896, s. 281-282.
- KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- Kodex kanonického práva – CODEX IURIS CANONICI. L. P. 1983*, Praha 1993.
- KOLÁŘÍK, Miloš, *Kmotrovství*, ČL 31, 1931, s. 356.
- KOVÁŘ, Daniel – ÚLOVEC, Jiří, *Hrad Maškovec a tvrz v Kamenném Újezdě na Českobudějovicku*, JČH 75, 2006, s. 5-39.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 – 1650*, České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (=OH), s. 439-456.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KRÁL, Pavel, *Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století*, in: *Československá historická ročenka 2001*, Brno 2001, s. 157-167.
- KRÁLOVEC, František, *Chodská svatba*, Praha 1894.
- KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949².
- KUBÁK, Jaroslav, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století*, JSH 24, 1965, s. 96-103.
- KULDA, Beneš, *Svatba v národě česko-slovanském*, Olomouc 1890.
- KUTNAR, František, *Dějinný pohled na vesnické společenské vrstvy*, ČL 4, 1949, s. 97-102.
- LANGER, Josef Jaroslav, *Svatební obyčeje a písně*, Praha 1946.
- LAŠŤOVKOVÁ, Barbora, *Demografický vývoj hostivařské farnosti v 18. století*, Praha 1994 (diplomová práce FF UK).
- LAVIČKA, Roman, *Dějiny obce Kamenný Újezd: historie od založení do třicetileté války*, Kamenný Újezd 1993.
- LAVIČKA, Roman, *Historie Kamenného Újezda ve fotografiích*, ČBL, 27. 5. 1996.
- LAVIČKA, Roman, *Páni z Oujezda: historie rodu, tvrže v Újezdě a hradu Maškovec*, Kamenný Újezd 1993.

- LAVIČKA, Roman, *Velké dějiny malého města I. 730. výročí založení Kamenného Újezda*, ČBL, 21. 8. 1993.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006.
- LUDVÍKOVÁ, Miroslava, *Pověry o narození a smrti na Brněnsku*, Věstník národopisné společnosti československé 2, s. 31-38.
- LUKAVSKÝ, Bohumil, *Žádost za kmotrovství z konce XVII. věku*, ČL 13, 1904, s. 250.
- MALINA, Tomáš, *Nesměň: příběh české vesnice [1350-2000]*, České Budějovice 2000.
- MARHOUT, Jan, *Stará jihočeská svatba z okolí Týna nad Vltavou*, České Budějovice 1978.
- MATĚJÍČEK, Jiří, K využití matrik při výzkumu struktury obyvatelstva ve druhé polovině 19. století, ČL 56, 1969, s. 51-52.
- MAUR, Eduard, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním přihlédnutím k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425-457.
- MAUR, Eduard, *Historické zprávy o lidnatosti Čech a jejich hodnota*, HD 5, 1971, s. 15-37.
- MAUR, Eduard, *Počátky demografického přechodu v Evropě*, www.cefres.cz/pdf/maur.pdf.
- MAUR, Eduard, *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*, HD 3, 1969, s. 4-19.
- MAUR, Eduard, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, HD 6, 1972, s. 40-58.
- MAUR, Eduard, *Základy historické demografie*, Praha 1983.
- MAUR, Eduard – Horská, Pavla, *Zemědělské obyvatelstvo českých zemí v 17. a 19. století*, HD 10, 1986, s. 177-189.
- MELKESOVÁ, Miroslava, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě chýnovské farnosti*, HD 27, 2003, s. 63-120.
- MELKESOVÁ, Miroslava, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, HD 32, 2008, s. 5-56.
- MELKESOVÁ, Miroslava, *Geografický horizont křtu v polovině 17. století na Chýnovsku*, HD 30, 2006 – supplement, s. 205-242.
- MELKESOVÁ, Miroslava, *IN DEI FILIOS ADOPTAMUR. Křestní obřad a úloha kmotra ve venkovském prostředí raného novověku*, České Budějovice 2003 (rigorózní práce HÚ JU).
- MELKESOVÁ, Miroslava, *Křestní obřad a úloha kmotra v polovině 17. století*, České Budějovice 2002 (diplomová práce HÚ JU).
- MELKESOVÁ, Miroslava, *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor 14, 2003, s. 262-276.

- MELKESOVÁ, Miroslava, „...*ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...*“ (*lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století*), *Historický obzor* 10, 1999, s. 122-128.
- MLYNAŘIKOVÁ, Barbora, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830*, Praha 2001.
- MRÁZKOVÁ, Jana, *Prislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati*, HD 29, 2005, s. 89-90.
- MRÁZKOVÁ, Jana, *Věc veřejná nebo soukromá? Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*. Zpravodaj historického kroužku 16, 2005, s. 6-29.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.
- NOVOTNÝ, Miroslav – PLETZER, Karel – SAK, Robert (edd.), *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006.
- OHLEK, Nobert, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2000.
- Ottův slovní naučný XIV.*, Praha 1899.
- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové – velmoži české renesance*, Praha 1989.
- PALACKÝ, František, *Pomůcky k topografii kraje Budějovického*, ČČM 9/1835, s. 211.
- PAVELKA, Josef Julius, *Horácká svatba*, Brno 1926.
- PEJML, Karel, *Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách*, Praha 1941.
- PEŘINOVÁ, Helena, *Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech*, ČČH 104, 2006, s. 11-122.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury I/1-2*, Praha 1985.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995.
- PETRÁŇ, Josef, *Mikrohistorie aneb o nedějínách*, in: Jan Klápště – Eva Plešáková – Josef Žemlička (edd.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003, s. 201-208.
- PETRÁŇ, Josef, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.
- PÍSECKÝ, Josef, *Zvyky při křtinách na Prachaticku*, ČL 22, 1912, s. 321.
- PLACHT, Otto, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. -18. století*, Praha 1957.
- POKORNÝ Ladislav, *Obnovená liturgie*, Praha 1975.
- POKORNÝ Ladislav, *Světlo svátostí a času*, Praha 1981.
- POPELKA, Pavel, *Svatby v sociálním systému vesnice a sociální funkce svatebního veselí*, *Studia Comeniana et historica XVI/31*, 1986, s. 84-97.
- POPELKA, Pavel, *Tradiční morální normy vesnické společnosti ve vztahu k svatbě a manželství*, *Studia Comeniana et historica X/30*, 1985, s. 83-85.

- POULOVÁ, Marika, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*, HD 30, 2006, s. 195-218
- PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách – Jejich vznik, původní význam a změny I-II*, Praha 1947-1949.
- PROCHÁZKA, Vladimír, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.
- PROCHÁZKA, Vladimír, *Výbava a výměnek na české vesnici v 16. a 17. století*, ČL 49, 1962, s. 56-59.
- RATAJOVÁ, Jana, *Pražské testamety (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90 -125.
- REPÁSOVÁ, Marie, *Demografický vývoj farnosti Třeboň v letech 1750-1829*, AT 5, 1892, s. 82-100.
- ROUBÍK, František, *Spory jihočeských měst o směr obchodních cest ve 14. až 17. století*, JSH 1971, s. 1-18.
- ROUBÍK, František, *Umělá výstavba jihočeských státních silnic v 18. a 19. století*, JSH 1972, s. 29-34.
- SEDLÁČEK, August, *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1908.
- SEDLÁK, Jan, *Některá zvláštní ustanovení pražské synody z roku 1605*, ČKD 1890, s. 606-613.
- SELIGOVÁ, Markéta, *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v 1. polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*, HD 28, 2004, s. 55-109.
- SCHUSSER, František, *Městys Besednice*, České Budějovice 2009.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Venkovské vdovy a jejich postavení v rámci rodinných a sociálních struktur. Situace na panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2009 (diplomová práce FF JČU).
- SOUKUP, Jan, *List kmotrovský*, ČL 16, 1907, s. 478.
- SRB, Vladimír, *1000 let obyvatelstva Českých zemí*, Praha 2004.
- Statistický lexikon obcí České republiky 2005*, Praha 2005.
- Státní archiv v Třeboni, Průvodce po archivních fondech*, Praha 1957.
- STEJSKALOVÁ, Jana, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74-80.
- STÝBLO, Václav, *Úvod šestinedělek*, ČKD 38, 1897, s. 30-39.
- SVOBODA, Josef, *Přisluhování svátosti křtu sv.*, ČKD 18/7, 1877, s. 534-536.
- ŠIMÁNEK, Jan, *Venkovské farnosti Doudleby a Kamenný Újezd v době baroka*, České Budějovice 2007 (rigorózní práce HU JČU).

- ŠIMON, Jaromír, *Když se vdávala chudá nevěsta*, NVČ 31, 1949-50, s. 287-288.
- ŠKABRADA, Jiří, *Lidové stavby. Architektura českého venkova*, Praha 1999.
- ŠKARDA, Jakub, *Svatební obyčeje z okolí Plzeňského*, Praha 1894.
- ŠTĚRBOVÁ, Blanka, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686-1910*, HD 11, 1987, s. 97-139.
- ŠVANKMAJER, Milan, *Čechy na sklonku napoleonských válek 1801-1815*, Praha 2004.
- TINKOVÁ, Daniela, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004, s. 310-356.
- TINKOVÁ, Daniela, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*, HD 27, 2003, s. 133-172.
- TOMÍČEK, Antonín, *Zahradníci – hortulanti v Čechách*, Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 238-239.
- VACEK, František, *Diecézní synoda pražská z roku 1605*, SHK 5, 1896, s. 25-45.
- VÁCLAVEK, Matouš, *Valašská svatba, její zvyky a obyčeje*, Telč 1899.
- VELKOVÁ, Alice, *Krutá vrchnost, ubozí poddani? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009.
- VELKOVÁ, Alice, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750-1850*, HD 30 – Supplement, s. 73-98.
- VELKOVÁ, Alice, *Proměny venkovské společnosti v letech 1750-1850*, ČČH 105, 2007, s. 809-857.
- VELKOVÁ, Alice, *Sociální stratifikace venkova na přelomu 18. a 19. století*, in: Studie k sociálním dějinám 10, 2002, s. 53-66.
- VEREŠ, Pavel, *Sezónnost sňatků v českých zemích v letech 1851 až 1984*, ČL 74, 1987, s. 32-35.
- VITOCHOVÁ, Markéta, *Motivace volby křesťanů jmen v 18. století*, Praha 1999 (diplomová práce FF UK).
- VODĚRA, Svatopluk – ŠKABRADA, Jiří, *Jihočeská lidová architektura*, České Budějovice 1983.
- VOJTÍŠKOVÁ, Marie, *Farní archivy a historické demografické bádání*, HD 4, 1970, s. 33-49.
- VYDROVÁ, Alena (ed.), *Příroda a historie hory Kletě*, České Budějovice 2009.
- VYHLÍDAL, Jan, *Slezská svatba*, Opava 1894.
- VYKOUKAL, František Vladimír, *Česká svatba*, Praha 1893.
- WINTER, Zikmund, *Život církevní v Čechách. Kulturně – historický obraz z XV. a XVI. století I-II*, Praha 1895-1896.
- WINTER, Zikmund, *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. století*, Praha 1912.

- ZÍBRT, Čeněk, *List kmotrovský ze začátku století XVIII.*, ČL 16, 1907, s. 358-359.
- ZÍBRT, Čeněk, *O dětské karkulce a křtícím vínku*, ČL 24, 1924, s. 368-371.
- ZÍBRT, Čeněk, *Staročeská svatba. Národopisná scéna*, Praha 1929.
- ZÍBRT, Čeněk, *Staročeské pozvánky na křtiny v 16. století*, ČL 31, 1931, s. 356-358.
- ZÍBRT, Čeněk, *Synoda r. 1605 proti pověrám*, ČL 26, 1926, s. 176-178.
- ZÍBRT, Čeněk, *Tištěné formuláře lidových pozvánek na svatbu a křtiny*, ČL 3, 1894, s. 337-339.

IX. Seznam tabulek a grafů

IX.1. Seznam tabulek

- Tabulka č. 1* - Vývoj počtu obyvatel. Nastínění situace během 19. století v rámci jednotlivých katastrálních obcí
- Tabulka č. 2* - Vývoj počtu domů. Nastínění situace během 19. století v rámci jednotlivých katastrálních obcí
- Tabulka č. 3* - Nejčastější jména křtěnců zapsaných v matrikách obcí Besednice, Ločenice a Kamenný Újezd (1790-1815)
- Tabulka č. 4* - Přehled párů oddaných ve stejný den – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 5* - Počty konkrétních osob zapsaných v matrikách na místě kmotrů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 6* - Četnost kmotrovství u jednotlivých osob zapsaných v matrikách kmotrů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 7* - Socio-profesní stav párů u křtu bez vzájemného příbuzenství – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 8* - Socio-profesní stav osob u křtu samotných – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 9* - Vzdálenost místa původu kmotrů od bydliště kmotřence – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 10* - Klasifikace zaměstnání kmotrů dětí zapsaných v matrikách – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 11* - Klasifikace zaměstnání otců dětí zapsaných v matrikách – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 12* - Počty konkrétních osob zapsaných v matrikách na místě svatebních svědků – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 13* - Četnost účasti na svatbách v roli svědků u jednotlivých osob zapsaných v matrikách – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 14* - Klasifikace zaměstnání svatebních svědků zapsaných v matrikách Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 15* - Charakteristika vzorku profesní skupiny hospodářů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

- Tabulka č. 16* - Vzdálenost bydliště svědků od místa konání svatebního obřadu –
Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 17* - Počty osob zapsaných na místě svědků u jednotlivých obřadů –
Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 18* - Podíl osob zapsaných na místě kmotrů i svědků na celkovém počtu
zaznamenaných událostí v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a
Ločenice
- Tabulka č. 19* - Socio-profesní stav osob zaznamenaných matrikami na pozici svědků
křestních i svatebních obřadů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice
(1790-1815)
- Tabulka č. 20* - Procentuální účast z celkového počtu obřadů u nejfrekventovanějších
osob v rolích kmotrů a svatebních svědků – Besednice, Kamenný Újezd a
Ločenice (1790-1815)
- Tabulka č. 21* - Socio-profesní stav 15 nejčastěji zapisovaných kmotrů – Besednice,
Kamenný Újezd a Ločenice
- Tabulka č. 22* - Socio-profesní stav 15 nejčastěji zapisovaných svědků svateb –
Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice
- Tabulka č. VII. 1.1.* - Celkové počty narozených dětí v letech 1790-1815 – Besednice,
Kamenný Újezd a Ločenice
- Tabulka č. VII. 1.5.* - Celkové počty svateb v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný
Újezd a Ločenice
- Tabulka č. VII. 1.6.* - Vzdálenost místa původu osob v rolích kmotrů i svatebních
svědků od místa konání obřadu – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice
(1790-1815)
- Tabulka č. VII. 1.9.* - Socio-profesní stav a původ nejčastěji zapisovaných kmotrů
1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice
- Tabulka č. VII. 1.10.* - Socio-profesní stav a původ nejčastěji zapisovaných svatebních
svědků 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

IX.2. Seznam grafů

Graf č. 1. - Počty narozených v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Graf č. 2 - Složení kmotrovských párů u křtů – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Graf č. 3 - Vzdálenost bydliště ženicha od místa konání svatebního obřadu – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (1790-1815)

Graf č. VII. 1.2. - Přehled celkového počtu narozených v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Graf č. VII. 1.3. - Celkové počty narozených v jednotlivých měsících – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (sezónnost porodů 1790-1815)

Graf č. VII. 1.4. - Celkové počty křtů podle dnů v týdnu v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

Graf č. VII. 1.7. - Počty svateb v jednotlivých měsících – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice (sezónnost sňatečnosti v letech 1790-1815)

Graf č. VII. 1.8. - Celkové počty svateb podle dnů v týdnu v letech 1790-1815 – Besednice, Kamenný Újezd a Ločenice

X. Seznam zkratek

Periodika

AČ	Archivní časopis
AT	Archivum Trebonense
ČBL	Českobudějovické listy
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis českého muzea
ČKD	Časopis katolického duchovenstva
ČL	Český lid
ČMM	Časopis moravského muzea
ČNM	Časopis národního muzea
ČRS	Časopis rodopisné společnosti
D	Demografie
DaS	Dějiny a současnost
HD	Historická demografie
JSH	Jihočeský sborník historický
NVČ	Národopisný věstník československý
OH	Opera Historica
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SHK	Sborník historického kroužku
ÚSH	Ústecký sborník historický

Názvy institucí

JVK	Jihočeská vědecká knihovna
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv

Názvy archivních fondů

FÚ	Farní úřad
----	------------

Jiné

č.	číslo
fol.	folio
kn.	kniha
inv. č.	inventární číslo
sign.	signatura